

**Man en vrouw
in de Pinkster- en Evangelicale beweging**

*'Evangelical men may hold the trump card,
but it is a card rarely played.'*

S.K. Gallagher

Eindschriftie als onderdeel van de masteropleiding
Religies in hedendaagse samenlevingen (2010-2011)
Departement Religiewetenschappen en Theologie
Universiteit Utrecht

Aangeboden aan
Prof. dr. A.J.A.C.M. Korte
Dr. D.J. Bos

21 augustus 2011
Thea de Ruijter
0455164

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Voorwoord	3
1. Inleiding en onderzoeksvraag	4
2. Eigenschappen van de Pinkster- en Evangelicale beweging	7
3. Rolpatroon binnen de beweging; historische insteek	15
4. Visies op mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen de beweging	19
5. Achtergrond auteurs en korte omschrijving van het materiaal	31
6. Analyse van de methoden	37
7. Scheppingsorde, schriftgebruik en religieuze autoriteit	38
8. Hoe ‘werkt’ God? Plaats en karakter van de Heilige Geest	44
9. Verhouding tot de wereld	50
10. Beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid	58
11. Mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen het huwelijk	65
12. Conclusie	74
Bibliografie	82

Voorwoord

Tijdens het schrijven van deze scriptie heb ik me verdiept in zowel de Pinkster- en Evangelicale beweging als materiaal over christenen in het huwelijk. Gedurende het proces zijn veel van mijn vooroordelen over beide thema's gesneuveld. Voorafgaand aan mijn literatuuronderzoek had ik al geleerd een denksprong te maken waar het gaat om beeldvorming rondom vrouwen in de orthodox islamitische wereld, toen ik me met dat thema bezighield binnen de context van een cursus. Aan de hand van werk van Said en Mahmood was me duidelijk geworden dat de blik van buitenaf voor deze subgroep niet strookte met de ervaring van vrouwen binnen de groep.

Ik had dit mechanisme echter nog niet weten door te voeren naar de door mij bestudeerde beweging binnen het christendom. Gedurende het literatuuronderzoek voor deze scriptie groeide langzaam de gedachte dat de beeldvorming, die ook mijn gedachte voedt, onvoldoende recht doet aan de vrouwen binnen de beweging. Ik ben echter niet alleen dankbaar dat mijn gedachten (waar mogelijk) milder geworden zijn, maar ben ook blij met het plezier dat ik gehad heb in de moeite die de schrijvers die ik analyseerde genomen hebben om binnen het spanningsveld van hun thema zo trouw mogelijk te zijn aan hun waarden.

Bovendien was het stimulerend met een onderwerp bezig te zijn waar de buitenwereld in geïnteresseerd leek. In het algemeen heb ik niets te klagen over de interesse die mijn vrienden voor mijn studiegebied hebben, maar bij het schrijven van deze scriptie heb ik om mij heen bijzonder veel welwillende oren gevonden, waaruit ik opmaak dat het thema leeft en/of relevant is.

Voor de begeleiding bij het ontwikkelen en afbakenen van het werkproces en de grondige feedback op de conceptversie, bedank ik graag mijn begeleider, Prof. dr. A.J.A.C.M. Korte. Bovendien wil ik mijn moeder bedanken voor haar poging mijn taalgebruik op te vijzelen tot het niveau van het groene boekje.

1. Inleiding en onderzoeksvraag

Wanneer mensen mij vroegen waar ik mijn scriptie over schrijf, heb ik lange tijd geantwoord dat ik me bezighield met ‘*gender* in de Pinksterkerk’. Het thema van de scriptie is daarmee echter zo breed geformuleerd, dat het werk wel binnen dat vlak valt, maar er slechts een heel klein deel van belicht. Ik pretendeer dan ook niet een compleet beeld te geven van het begrip *gender* en hoe dat vorm krijgt binnen Pinksterkerken.

Het onderzoek is veel smaller en richt zich op de literatuur die gelezen wordt door ‘gewone gelovigen’ en niet alleen door geestelijken en theologen. Onder de niet theologisch geschoolde gelovigen is literatuur die zich richt op de *toepassing* van het geloof in het dagelijks leven van de gelovige populair. Vaak is de literatuur gericht op een bepaald aspect van de religie en het dagelijks leven. Afhankelijk van hoeveel aandacht er gaat naar de onderbouwing van het standpunt dat de auteur inneemt of naar de praktische toepassing ervan, past het label ‘zelfhulp-literatuur’ op het genre.

Vanwege het thema van dit onderzoek, speelt de beeldvorming van de groep en de verhouding van de groep tot de buitenwereld een belangrijke rol. De buitenwereld heeft immers een stellige mening over hoe het thema een uitwerking krijgt binnen de beweging. De onderzoeksvraag zal bovengenoemde drie punten bijeen brengen en luidt daarom als volgt:

Op welke manier worden de theologische en culturele aannames wat betreft de verhouding tussen mannen en vrouwen die binnen het gedachtegoed van de Pinkster- en Evangelicale beweging liggen, vormgegeven in literatuur voor niet theologisch-geschoolde gelovigen?

Een analyse van materiaal over relaties en het huwelijk.

Voor de analyse van het materiaal kies ik ervoor me specifiek te richten op materiaal over relaties en het huwelijk. De voornaamste reden hiervoor is dat een afbakening van een bepaald genre noodzakelijk is, gezien de grootte van dit onderzoek. Materiaal over het huwelijk en relaties (bijvoorbeeld in de aanloop naar een huwelijk) is binnen de beweging populair. Bovendien is het gericht op het thema, waardoor ik verwacht dat de analyse ervan meer interessante conclusies oplevert dan de analyse van materiaal dat zich breder oriënteert.

Afbakening van de doelgroep

Het karakter van de beweging die in dit onderzoek aan bod zal komen is lastig te achterhalen. De beweging noem ik Pinkster- en Evangelicale beweging, maar het probleem daarvan is dat niet altijd sprake is van een heldere indeling in denominaties, zoals dat in de meer *mainstream* protestantse kringen gebruikelijk is, noch van een aan een land gebonden kerk in de vorm van een staatskerk, zoals die in een aantal Europese landen bestaan. De beweging heeft meer weg van een netwerk dat zich wereldwijd manifesteert.

Hoewel de beweging in Europa geen dominante stroming is, geldt de Pinkster- en Evangelicale beweging wereldwijd als de snelst groeiende religieuze beweging.¹ Van Harskamp benadrukt bovendien dat hoewel deze groei vooral plaatsvindt in Latijns-Amerika, Afrika, Zuid-Korea en de Filippijnen, deze groei naar verwachting binnenkort ook in Europa zal plaatsvinden. In de Verenigde Staten, waar de beweging vandaan komt, is de beweging al erg groot en succesvol.² Ook voor de westerse wereld is deze beweging dus interessant.

¹ H.G. Cox, *Fire from heaven: the rise of Pentecostal spirituality and the reshaping of religion in the twenty-first century*, Londen: Cassell, 1996, 15.

² A. Van Harskamp, *Het nieuw-religieuze verlangen*, Kampen: Uitgeverij Kok, 2003, 136-137.

Wetenschappelijke discussie en ‘interne’ literatuur

Om een omvattend beeld te schetsen is het nodig de literatuur aan een analyse te onderwerpen in het licht van de eigenschappen van de beweging die er in wetenschappelijk onderzoek aan toegeschreven worden. Om dit op een grondige wijze te doen, is het nodig dat de discussie die in de bestaande wetenschappelijke discussies gevoerd wordt, goed belicht wordt. Doordat wetenschappers elk hun eigen positie ten opzichte van de beweging kiezen, verschillen zij erg van elkaar in de insteek van hun onderzoek. Dit leidt ertoe dat er een grote verscheidenheid bestaat en wetenschappers op het gebied van *gender roles* geen eenduidig en onverdeeld standpunt kunnen innemen.

Over het ontstaan van de Pinksterkerken bestaan verschillende visies, uiteenlopend van auteurs die zich achter de beweging scharen en het ontstaan van de beweging aan de hand van de Heilige Geest verklaren, tot auteurs die het ontstaan van de Pinksterkerken geheel aan de culturele context toeschrijven. Deze laatste visie wordt net zo gemakkelijk op een positieve manier ingevuld, waarbij er aandacht is voor de vragen van deze tijd waarin de Pinksterkerken kunnen voorzien, als op een negatieve, waarbij er aandacht is voor de commerciële en populistische aspecten van de beweging.

Wat betreft het gender-standpunt bestaan er ook veel verschillende visies. Aan de ene kant van het spectrum vinden we het door (seculier) westers feminisme geïnspireerde standpunt dat traditionele en conservatieve kerken een subcultuur vormen waarin vrouwen onderdrukt en niet op basis van gelijkwaardigheid behandeld worden. Aan de andere kant van het spectrum vinden we mensen die pleiten voor een traditionele man-vrouwverhouding zoals die in deze kringen gepropageerd wordt, omdat dat aan beide seksen het meeste recht doet.

Tussen deze uitersten bestaan veel beschrijvingen van de manier waarop vrouwen omgaan met de sociale code waarin zij leven. Het gaat hier zowel om beschrijvingen van wetenschappers die zich niet tot de beweging rekenen maar deze met een andere (open) insteek willen bestuderen, als om de visie van het *evangelicaal feminisme* dat van binnenuit de *gender roles* probeert aan te vechten op basis van de eigen theologische overtuiging.

Uit een snelle analyse van literatuur binnen enkele kerken uit het spectrum van de Pinkster- en Evangelicale beweging in Utrecht, valt mij op dat er aan de ene kant veel aandacht is voor het thema *leiderschap* en aan de andere kant voor materiaal over het huwelijk, zowel in de vorm van (*pre*)*marriage courses* als in de vorm van *counselings* literatuur.

De literatuur over leiderschap lijkt mij minder toegespitst op de verhouding tussen man en vrouw dan de literatuur over het huwelijk. Daarom heb ik besloten dat boeken over het huwelijk en relaties een mooi, en afgebakend, genre vormen om te analyseren.

Op basis van een zoektocht naar het bestaan van *marriage courses* in de Evangelicale- en Pinksterkringen, heb ik een aantal methoden uitgekozen om te analyseren. Ik zal de methoden hier kort toelichten, maar zal later een uitgebreidere beschrijving geven van de methode, de auteurs en hun achtergrond.

- Sunday Adelaja, *Huwelijk, werk in uitvoering*
- Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*
- Nicky en Sila Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk*
- David en Regina Maasbach; *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk.*
- Ed en Lisa Young, *The Marriage mirror, Reflecting God In Your Marriage*

In alle gevallen zijn de methoden geschreven door een voorgangerechtpaar, behalve in het geval van Sunday Adelaja. Het is de vraag hoe groot het verschil hierin is, omdat ook in zijn geval zijn huwelijk en zijn gezin een grote rol spelen in zijn kerkelijk werk en in de positionering van hem als *senior pastor*.

Ed Young is de voorganger van een megakerk in de Verenigde Staten en schrijft daarnaast meerdere boeken. Zijn vrouw speelt een grote rol in de kerk (zij zijn *voorgangerechtpaar*) en schrijft ook boeken. Samen schreven zij enkele boeken over het huwelijk. Zowel de kerk als de boeken zijn erg bekend.

Nicky en Sila Lee zijn verbonden aan een succesvolle anglicaanse kerk in Londen, zij behoren tot de staf van de kerk. Nadat zij al veel cursussen gegeven hadden over het huwelijk (en als voorbereiding op het huwelijk) hebben zij het boek *The Marriage Book* uitgebracht. Het boek is in grote oplagen verspreid.

Making a Marriage is door verschillende auteurs geschreven in opdracht van *Nazarene Discipleship Ministries International*. De methode wordt echter ook in andere denominaties gebruikt.

David en Regina Maasbach zijn de leiders van het *Capitol Evangelie Centrum* in Den Haag en bovendien geven zij leiding aan de wereldwijd georiënteerde *Johan Maasbach Wereld Zending*. Zij schrijven allebei boeken, maar dit boek hebben zij samen geschreven.

Analyse van het materiaal

In de analyse van het materiaal zal ik een korte omschrijving geven van de boeken en vervolgens aandacht geven aan de volgende vijf punten.

- Scheppingsorde, schriftgebruik en religieuze autoriteit
- Plaats en karakter van de Heilige Geest
- Verhouding tot de wereld
- Beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid
- Mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen het huwelijk

De eerste drie punten komen voort uit het hoofdstuk over de eigenschappen van de Pinkster- en Evangelicale beweging. In dat hoofdstuk zal ik de voornaamste eigenschappen van de beweging noemen, en uit het hoofdstuk zal blijken dat bovengenoemde punten kenmerkend zijn binnen de beweging. De beweging wordt gekenmerkt door een hang naar orde, zowel een orde in de schepping als in de structuur van de eigen beweging. Bovendien is er enerzijds veel ruimte voor de werking van de Heilige Geest en anderzijds een grote bijbelvastheid. Dit alles leidt ertoe dat de beweging in bepaalde opzichten afwijkt van de buitenwereld, en daar haar positie in moet bepalen.

In de verdere analyse zal bovendien blijken dat de bovengenoemde drie punten erg bruikbaar zijn om een auteur binnen de beweging te kunnen plaatsen. De positie die een auteur inneemt tegenover de buitenwereld kan bijvoorbeeld heel bepalend zijn voor de insteek van zijn werk.

De laatste twee punten vormen het daadwerkelijke punt van onderzoek van deze scriptie. Ik veronderstel dat het beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen het huwelijk alleen in het licht van het beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid 'in het algemeen' te begrijpen is. Bovendien veronderstel ik dat deze twee punten het beste in samenhang met de eerste drie punten van de analyse begrepen kunnen worden.

Nadat ik de analyse heb uitgevoerd, zal ik dus proberen de eerste drie punten ervan te verbinden met de laatste twee. Bovendien zal ik proberen het geheel te verbinden met de discussie over het thema onder wetenschappers. Vragen die dan aan bod zullen komen zijn: *Blijkt uit de methoden een reactie op de discussie onder wetenschappers of op vooroordelen die zowel intern als in de publieke ruimte spelen? Spelen de scheppingsorde, het charismatisch gehalte en de houding tegenover de wereld een rol in de manier waarop de bundels het thema behandelen en in de overtuiging van de auteurs?*

2. Eigenschappen van de Pinkster- en Evangelicale beweging

Binnen dit hoofdstuk wil ik een afbakening geven van de beweging die ik in dit onderzoek behandel en enkele belangrijke eigenschappen van de beweging onderzoeken. Het is volgens mij zinvol een beeld te hebben van de beweging in het geheel, om over een bepaald aspect een standpunt in te kunnen nemen. Om het standpunt over de seksen dat gehanteerd wordt te kunnen plaatsen, is het nodig kennis te hebben van de opvattingen en eigenschappen die de beweging op dit moment kenmerken. Het standpunt over man-vrouwverhoudingen staat immers niet los van de overtuiging van de beweging op andere vlakken. Bovendien is het hoofdstuk bedoeld om de diversiteit binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging weer te geven, zodat dit bij het behandelen van de verschillende bundels zal bijdragen aan het kunnen plaatsen van de verschillen tussen de bundels. Aan de hand van de eigenschappen binnen het spectrum kunnen de bundels tegenover elkaar geplaatst worden, en kunnen verschillende visies op man-vrouwverhoudingen begrepen worden in het licht van meer algemene verschillen.

Afbakening van de beweging

Van Harskamp benadert de Pinkster- en Evangelicale beweging door middel van een familiegelekenis. Het schetsen van een definitie met een heldere afbakening is volgens hem niet mogelijk. De Pinksterbeweging beschouwt hij als een subgroep van het Evangelicalisme.³ Evangelicalisme beschrijft hij als de *'protestantse stroming waarin men het accent legt op de onmiddellijke ervaring van God, op de levensverandering die door de wedergeboorte tot stand komt, en op de noodzaak om de geest van geloofsvernieuwing in het leven te laten doordringen.'*⁴

Hollenweger, spreekt over Pinksterkerken, een verzamelnaam voor verschillende bewegingen die wanneer ze als geheel beschouwd worden, niet tot een coherent systeem van overtuigingen kunnen komen. Hij onderscheidt onder andere de *Classical Pentecostals*⁵, de *Charismatic Renewal Movement* die zich binnen bestaande kerken profileert en de *Pentecostal and Pentecostal-Like Non-White Indigenous Churches* die zich buiten de kaders van de westerse wereld bevinden.⁶

Ook Hollenweger meent dat de Pinksterbeweging uit de Evangelicale beweging is ontstaan. Hij schaaft de bewegingen echter niet onder één noemer omdat hij meent dat daarvoor teveel doctrinaire verschillen bestaan. Dit hangt samen met de verandering die de Evangelicale beweging in de tussentijd heeft doorgemaakt.⁷

In deze beschrijving zullen achtereenvolgens enkele geloofsaannamen, het aspect van ervaring en individualiteit, het streven naar helderheid binnen de beweging en de bijdrage aan identiteitsvorming van de beweging aan bod komen. Tot slot geef ik een korte schets van vorm en organisatiestructuur van de beweging.

De Heilige Geest

Een kenmerkend aspect van het spectrum van Pinkster- en Evangelicale kerken is de grote nadruk die gelegd wordt op de werking van de Heilige Geest en de grote kracht die aan de Heilige Geest toegeschreven wordt. Dit is niet verwonderlijk, gezien zowel de ontstaansgeschiedenis als de naamgeving 'Pinksterkerk', die slaat op de ervaring van de vernieuwde uitstorting van de Heilige Geest, de ervaring

³ Van Harskamp, 138.

⁴ *Ibid.*, 135.

⁵ Waarvan de meesten tot de overkoepelende verbanden *Assemblies of God* en de *Elim Pentecostal Churches* behoren.

⁶ W.J. Hollenweger, 'The Black Roots of Pentecostalism', in A.H. Anderson, W.J. Hollenweger (ed.), *Pentecostals after a Century, Global Perspectives on a movement in Transition*, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999, 33-45, 33-34.

⁷ W.J. Hollenweger, 'Rethinking Spirit Baptism: The Natural and the Supernatural', in A.H. Anderson, W.J. Hollenweger (ed.), *Pentecostals after a Century, Global Perspectives on a movement in Transition*, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999, 164-173, 164-166.

van een tweede Pinksteren. Het is echter ook een aspect dat aansluit bij de overige eigenschappen van de beweging, waardoor het een rol krijgt in een kloppend geheel. Bovendien zijn er wetenschappers die de eigenschappen plaatsen in de tijdgeest en stellen dat de beweging op die manier voorziet in een vraag die leeft binnen de doelgroep.

Vooraf in de ontstaansperiode van de beweging, aan het begin van de twintigste eeuw, werd het spreken in tongen als kenmerkend gezien voor de aanwezigheid van de Heilige Geest in een persoon. Spreken in tongen stond voor hen als bewijs voor een vernieuwde Pinksteren met als gevolg dat de eerste *revivals* de vorm van continue tongentaal hadden.⁸ Na verloop van tijd werd tongentaal niet meer als de *als enige gave van de Geest* gezien. Er ontstond meer aandacht voor andere manieren waarop de Heilige Geest zou werken, zoals visioenen en genezingen.⁹ Tongentaal is echter een belangrijk aspect binnen veel Pinksterkerken gebleven.

Men neemt aan dat God door de werking van de Heilige Geest mensen kan genezen. Genezingen zijn dan ook een prominent verschijnsel in de Pinkster- en Evangelicale kerken. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan de ‘letterlijke’ genezing van een *fysieke* kwaal, maar ook aan een veel breder begrip dan genezing. Naar analogie van het Engelse woord *healing* ben ik geneigd eerder over *heling* of *heelwording* te spreken.

In het bredere begrip is heelwording meer dan de genezing van de kwaal waaraan men lijdt, het is volgens Griffith een vorm van purificatie en wordt soms ook gezien als een exorcisme.¹⁰ Cox plaatst de rol van heelwording in het licht van het veranderende karakter van de geneeskunde in de huidige tijd. Binnen de geneeskunde ontstaat steeds meer aandacht voor de mentale aspecten die samengaan met fysieke ziekte, met als gevolg dat steeds meer verschijnselen onder het domein van de geneeskunde worden geplaatst. Men moet hierbij denken aan preventie of aandacht voor de werking van emoties op het lichaam en seksualiteit. Binnen de Pinksterbeweging is al heel lang aandacht voor heelwording van de combinatie van lichaam en geest.¹¹

In de moderne charismatische groepen speelt *healing* zelfs een grotere rol dan in de eerste gemeentes, waardoor zij soms meer overeenkomstig hebben met de bewegingen van *alternative healing* dan met de Pinkstertraditie.¹² Griffith geeft aan dat *healing* bij de samenkomsten van het vrouwen netwerk Aglow een bijzonder grote rol speelt. Binnen Aglow hangt het begrip vaak samen met het erkennen van de eigen gevoelens, de eigen fouten en een gevoel van schaamte. Door deze kenmerken is Griffith geneigd de bijeenkomsten te scharen onder de noemer ‘therapeutische bijeenkomsten’.¹³ Deze therapeutische functie wordt niet alleen door Griffith opgemerkt. Ook Van Harskamp benoemt het verschijnsel, vooral in de neo-evangelicale beweging.¹⁴ Ook Brasher merkt het op, hoewel het binnen de gemeentes die zij onderzocht wat verbloemd wordt in het taalgebruik.¹⁵

Griffith noemt de aanwezigheid van het jargon van psychologen, dat gebruikt wordt door veel conservatieve gelovigen. De termen worden overgenomen, maar de ziekte wordt anders, namelijk in termen van zonde, begrepen. Het is dan ook begrijpelijk dat het begrip *vergeving* volgens Griffith een centrale plaats inneemt in genezing.¹⁶

Behalve de genezing en heelwording van concrete kwalen, problemen en imperfecties, speelt ook het begrip wedergeboorte een essentiële rol in de Pinkster- en Evangelicale beweging. Wedergeboorte kan

⁸ J.L. Tyson, *The Early Pentecostal Revival, History of Twentieth-Century Pentecostals and The Pentecostal Assemblies of the World, 1901-30*, Hazelwood: Word Aflame Press, 1992, 22,35-36.

⁹ Cox, 45-67.

¹⁰ R.M. Griffith, *God's Daughters, Evangelical Women and the power of Submission*, London: University of California Press, 1997, 84.

¹¹ Cox, 109.

¹² Griffith, 83.

¹³ *Ibid.*, 83, 113.

¹⁴ Van Harskamp, 148.

¹⁵ B.E. Brasher, *Godly Women, Fundamentalism & Female Power*, New Jersey: Rutgers University Press, 1998, 99.

¹⁶ Griffith, 36, 99.

gezien worden als de overkoepelende vorm van de verschillende processen van transformatie, maar ook als de drager ervan. Wedergeboorte wordt gezien als een moment in de tijd of als een proces dat langer duurt. In beide gevallen vindt in de wedergeboorte een proces van transformatie plaats.

Bij Aglow heeft het proces van transformatie en wedergeboorte heling en purificatie als doel. Een belangrijk gevolg daarvan is dat het voor buitenstaanders zichtbaar kan zijn. De transformatie kan worden opgemerkt en ook in de aardse praktijk zijn vruchten dragen.¹⁷

Van Harskamp benadrukt de centrale plaats die het begrip wedergeboorte binnen de neo-evangelicale beweging heeft. Externen worden ermee gelokt; de transformatie wordt als een positief effect als primordiaal ingezet. Intern speelt het een grote rol in de vorm van *testimonies*, waardoor men veel gesprekken voert over de wedergeboorte. Bovendien is de ervaring van transformatie het centrum van de diensten/vieringen en andere bijeenkomsten.¹⁸

Het proces van transformatie wordt soms als compleet ‘perfectmakend’ beschouwd.¹⁹ Vaak veronderstelt men echter dat de mens niet compleet vrij kan raken van de invloed van de buitenwereld, waardoor de staat van perfectie onbereikbaar blijft.²⁰

Ervaring

Binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging is veel aandacht voor de persoonlijke ervaring van de gelovige. Dit heeft gevolgen voor het taalgebruik, voor de vorm van de samenkomsten, voor de organisatorische structuur van de beweging en voor het (religieus) verlangen van de individuen. Bovendien bestaat het gevaar van subjectivisme.

Van Harskamp interpreteert de aandacht voor persoonlijke ervaring in het licht van de geloofsaanname dat het mogelijk is een onmiddellijke ervaring van God te hebben. Er wordt aangenomen dat God en de Heilige Geest *direct*, zonder symbolen of tussenpersonen, op een heel persoonlijke en op het individu toegespitste manier te ervaren zijn.²¹

Cox spreekt van *primal spirituality*, een spiritualiteit die op een toegankelijke manier mensen betrokken maakt met de beweging door gebruik te maken van *primal speech*, *primal hope* en *primal piety*. Cox geeft aan dat dit deze vormen van religiositeit zich afzetten tegen de rationalistische benadering van religie waardoor zij aan terrein verloren hadden binnen het christendom. Doordat het een alternatieve religiositeit biedt en toegankelijk is voor iedereen, vulde de beweging een bestaande spirituele behoefte.²²

De bijeenkomsten zijn emotioneel van aard, wat past in de therapeutische cultuur zoals Griffith die beschrijft.²³ Cox merkt bovendien op dat bijeenkomsten erg fysiek zijn ingesteld; tijdens een bijeenkomst kan een individu veel ervaren en zijn lichaam daarbij in positieve zin gebruiken.²⁴ Van Harskamp benadrukt hierin de neo-evangelicale beweging, waarbinnen lichamelijke veel sterker als bruikbaar wordt gezien, in tegenstelling tot binnen de traditionele beweging, die het lichaam vaak ziet als iets dat de relatie met God enkel in de weg staat.²⁵

Griffith benadrukt ook deze persoonlijke ervaring. Zij geeft aan dat de vrouwen bij Aglow zoeken naar een soort *intimiteit* met God, vanuit de veronderstelling dat Hij er in ieder gebied van hun leven voor hen wil zijn en voor hen wil zorgen.²⁶ Ook Andersen noemt deze aandacht voor details.²⁷ Griffith vraagt zich

¹⁷ Griffith, 103-104.

¹⁸ Van Harskamp, 154.

¹⁹ Cox, 111. Van Harskamp, 142.

²⁰ Hollenweger (Spirit Baptism), 189.

²¹ Van Harskamp, 135-141. Hollenweger (Spirit Baptism), 185.

²² Cox, 82.

²³ Griffith. 34.

²⁴ Cox, 11.

²⁵ Van Harskamp, 152.

²⁶ Griffith, 85, 130.

²⁷ A.H. Anderson, W.J. Hollenweger (ed.), *Pentecostals after a Century, Global Perspectives on a movement in Transition*, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999, 215.

af of dit zoeken naar intimiteit samenhangt met een verlangen naar support in het aardse leven. Zien deze vrouwen God in hun leven als een reële speler, vanuit een verlangen naar support die zij niet ontvangen?²⁸

Zowel Van Harskamp als Cox noemt *worship* het belangrijkste onderdeel van de beweging, waarin vanzelfsprekend de gevoelsmatige ervaring een grote rol speelt. Van Harskamp beschrijft *worship* als 'een metafoor van een energiecircuit, waarin gevoelens en emoties veranderd, 'empowered' worden'²⁹ en verbindt de vorm hiermee aan het aspect van (therapeutische) heelwording. Cox benadrukt de grote rol van muziek binnen de beweging en het effect dat dit heeft op de beleving van de *worship*.³⁰

Van Harskamp verwijt de beweging schuldig te zijn aan een 'radicaal religieus subjectivisme' omdat persoonlijke gevoelens soms gelden als de beste graadmeter om de stem van God mee te kunnen achterhalen. Wanneer de werking van Gods kracht ervaren wordt als *innerlijke gevoelens van rust, vrede en troost* dan lijkt Gods plan met het individu samen te vallen met gevoelsmatige ervaringen en bestaat het gevaar dat de wil van God en die van het individu nauwelijks meer uit elkaar te halen zijn.³¹

Brasher beschrijft de toetsing van religieuze ervaringen aan de hand van de Bijbel. Men heeft dus intern ook aandacht voor het gevaar van subjectivisme.³² Dit zal overigens ook uit de onderzochte literatuur blijken.

Orde en helderheid

Binnen de beweging is een grote neiging naar helderheid merkbaar. Het gaat hier niet alleen om de rechtlijnigheid waarmee de Bijbel wordt geïnterpreteerd, maar om een veel bredere neiging naar het scheppen van orde.

Binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging is één van de belangrijkste geloofsdoctrines de *inerrancy* van de heilige schrift. Met *inerrancy* wordt zoets bedoeld als onfeilbaarheid van de tekst. Het gaat niet alleen om het letterlijk lezen van de tekst (zoals Van Harskamp beweert³³), het gaat er veel meer om dat er een *bepaalde* interpretatie van de tekst bestaat, die waar is en klopt.³⁴ Almond voegt hieraan toe dat het niet gaat om een onveranderlijke vorm van interpreteren, maar om het afwijzen van methoden vanuit seculiere hoek. Hermeneutische methoden die ontwikkeld zijn door seculiere filosofen worden niet geacht geschikt te zijn voor het interpreteren van de heilige tekst. Daarvoor wordt een *eigen methode* gebruikt, waarmee men zich afzet tegen de buitenwereld.³⁵ Hoe men de tekst ook precies beschouwt en wat precies gezegd wordt over de manier waarop hij gelezen dient te worden, de hoge waardering en de grote eerbied voor de tekst getuigen volgens Hawley van een verlangen naar helderheid, zekerheid en controle. Het past in een beweging die religie als middelpunt wil plaatsen in de veranderende wereld.³⁶

Dit centraal stellen van religie als ordenend principe voor het leven, past in de beweging van het leven ordenen en van structuur voorzien. Hierbij spelen niet alleen de religieuze zaken in het leven een rol in de ordening, maar moet elk aspect ervan betrokken worden. Er zijn meerdere aanknopingspunten om de orde aan te verbinden, waarvan religie de belangrijkste grond van argumentatie is. Hawley noemt het verschijnsel *social inerrancy*: niet alleen de heilige schrift, maar ook de doctrines van de beweging worden als foutloos en onfeilbaar beschouwd.³⁷ Daarnaast wordt een bepaalde rolverdeling voor de seksen ingezet om een structuur van gezin en samenleven te kunnen behouden. We moeten hier denken

²⁸ Griffith, 133.

²⁹ Van Harskamp, 151.

³⁰ Cox, 139-157.

³¹ Van Harskamp, 146.

³² Brasher, 95-99, 107.

³³ Van Harskamp, 139.

³⁴ J.S. Hawley (ed.), *Fundamentalism and Gender*, New York: Oxford University Press, 1994, 157.

³⁵ G.A. Almond, R.S. Appleby, E. Sivan, *Strong Religion, The Rise of Fundamentalisms around the world*, Chicago: The University of Chicago Press, 2003, 96.

³⁶ Hawley, 176.

³⁷ Ibid., 4.

aan de lofzang op de vrouw zoals Hawley die beschrijft, en de idealisering van het moederschap, zoals beschreven door DeBerg en Hawley.³⁸

De structuur die veel Pinkster- en Evangelicale gemeentes kenmerkt, heeft iets tegenstrijdigs. Aan de ene kant is het egalitair, aan de andere kant geldt er vaak een strikte hiërarchie een vaste onderverdeling in kleine groepen. De gemeentes zijn doorgaans onderverdeeld in groepen, die weer verder onderverdeeld zijn, en dat gaat door tot ieder individu zich binnen een kleine groep geplaatst weet en daar een hechte band mee aangaat. Dit sluit aan op de door Griffith beschreven hang naar intimiteit en support. Binnen de subgroepen, die vaak celgroepen genoemd worden, is ruimte om betrokken op elkaar te zijn.³⁹

Door de doctrine van de onmiddellijk te ervaren God en Heilige Geest is de beweging egalitair georiënteerd. Er zijn immers geen tussenpersonen of geleerden nodig om een relatie met God aan te gaan. Zowel Van Harskamp als Cox benadrukt de afwezigheid van een professionele voorganger.⁴⁰ Ook de eerste evangelisten, bijvoorbeeld Seymour, hadden vaak geen formele opleiding. Van Harskamp benadrukt dat vooral de neo-evangelicalen een egalitair systeem nastreven.⁴¹

Tegelijkertijd draaien deze gemeentes vaak om een charismatische leider die een grote invloed uitoefent op de beleving de leden van zijn beweging en op de gang van zaken.⁴² Hollenweger noemt de grote macht die de leider kan hebben en waarschuwt voor het verschijnsel van een *'personal kingdom'* waarmee een gemeente valt met het verdwijnen van de leider en/of de leider (financieel) profiteert van zijn leiderschap.⁴³ Ter Borg plaatst de charismatische leider tegenover de leider in de vorm van een manager. De charismatische leider heeft succes in een context van instabiele geloofsstructuren.⁴⁴ Dit past goed in de afkerigheid die veel gemeentes binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging tegenover de buitenwereld hebben.

Identiteit

De Pinkster- en Evangelicale beweging speelt een grote rol in de identiteitsvorming van haar leden. Dit is volgens mij één van de succesfactoren van de beweging, omdat in de huidige tijd geldt dat men om de eigen identiteit te definiëren zelden het 'lidmaatschap' bij een groep gebruikt, maar eerder aan de hand van een persoonlijk levensverhaal probeert te definiëren.⁴⁵ Uit onderzoek over bekering blijkt dat niet zozeer de eigenschappen van een persoon, maar het zelfdescriptieve deel van zijn persoonlijkheid, bij een bekering veranderen. Ricoeur noemt dit deel van de persoonlijkheid 'identiteit' en geeft aan dat mensen hun identiteit daarom vaak vormgeven aan de hand van een bekering.⁴⁶

Een veelgebruikte vorm om identiteit vorm te kunnen geven *binnen* de beweging is een narratieve reconstructie van het eigen leven. Dit hangt samen met het proces van bekering, binnen de autobiografische vertelling speelt de bekering een centrale rol in het proces van heelwording en verandering.⁴⁷

Door middel van het verhaal, plaatst het individu zichzelf in zijn huidige context. Hoewel er doorgaans sprake is van een stevige inkleuring achteraf, ervaart de persoon het verhaal als 'objectief en kloppend'. Het biedt hem een coherent systeem waarin hij zichzelf kan begrijpen.⁴⁸ Brasher benadrukt de drie fasen

³⁸ Ibid., 48. B.A. DeBerg, *Ungodly Women, Gender and the First Wave of American Fundamentalism*, Macon: Mercer University Press, 1992, 19.

³⁹ Griffith, 37.

⁴⁰ Cox, 48. Van Harskamp, 150.

⁴¹ Van Harskamp, 150.

⁴² Ibid., 150.

⁴³ Hollenweger (Spirit Baptism), 166.

⁴⁴ M.B. ter Borg, B. ter Borg, *Zingeving als machtsmiddel, Van zinverlangen tot charismatisch leiderschap*, Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2009, 199-204.

⁴⁵ Van Harskamp, 61.

⁴⁶ R.F. Paloutzian, J.T. Richardson, L.R. Rambo, Religious Conversion and Personality Change, *Journal of Personality*, Volume 67, Issue 6 (December 1, 1999), 1047-1080, 1066-1068. P. Ricoeur, *Oneself as another*, Chicago: The University of Chicago Press, 1992, 148.

⁴⁷ Griffith, 59.

⁴⁸ Ricoeur, 122. Griffith, 58.

van bekering (*pre-conversion, conversion, post-conversion*) en geeft aan dat vrouwen vaak spreken van een crisis of gebrek aan religieuze context in de fase voorafgaand aan de bekering.⁴⁹

Het vinden van authenticiteit wordt in de huidige tijd als het beste antwoord beschouwd op de problemen die de versplintering van het leven met zich meebrengt. Van Harskamp spreekt over reflexieve twijfel die een gevolg is van de ont-traditionalisering waar ons leven versplinterd van raakt, omdat een verstrooiing in verschillende rollen plaatsvindt. In deze verschillende rollen blijkt het definiëren van de eigen identiteit problematisch.⁵⁰

Taylor spreekt van differentiatie, een uiteenvallen van de wereld in verschillende gebieden met elk een eigen normatief kader. Dit proces heeft als gevolg dat religie andere vormen gevonden heeft. In deze nieuwe vorm speelt authenticiteit een grote rol. Op die manier zet religie in haar hedendaagse vorm zich af tegen het voorgaande systeem waarbinnen men zich aansloot bij een religie en zich vervolgens conformeerde aan vormen die daarmee gegeven waren.⁵¹

Dit streven naar authenticiteit, dat in deze tijd volgens Taylor zo sterk is, kan niet gemakkelijk vervuld worden. Juist in verband met diezelfde fragmentatie blijkt het volgens Van Harskamp bijzonder lastig, zo niet onhaalbaar, te zijn.⁵² Het schuldgevoel dat hieruit voortvloeit, voedt volgens hem factoren die een verlangen naar religie opwekken.⁵³ Juist het streven naar authenticiteit, wat aansluiting bij een traditioneel vormgegeven religieuze groep volgens Taylor uitsluit of in ieder geval bemoeilijkt, leidt in de ogen van Van Harskamp tot een verlangen naar religie en uiteindelijk soms zelfs tot aansluiting bij de Pinkster- en Evangelicale beweging.

Het proces van wedergeboorte is volgens Van Harskamp een heel herkenbare oplossing voor het identiteit- en authenticiteitsprobleem. Doordat het authenticiteit geeft (in de narratieve analyse achteraf is ruimte voor een heel persoonlijke benadering) biedt het een stevige basis voor identiteit.⁵⁴

Vorm van de beweging

De Pinkster- en Evangelicale beweging past vaak niet in de traditionele kerkvormen van denominaties of staatskerken. Eerder is sprake van een netwerk, dat veel beweeglijker is dan deze oude vormen. Meegaand in het proces van globalisatie zijn de moderne bewegingen veel beter mondiaal te oriënteren. Een gemeente heeft soms meer aansluiting bij een gemeente aan de andere kant van de wereld dan bij een gemeente in de eigen stad.

De beweging was in eerste instantie erg gericht tegen denominaties. Juist het uitstijgen boven de verschillende denominaties en de verschillende doctrines maakte de beweging volgens Tyson populair.⁵⁵ Het idee dat men vanuit iedere achtergrond kon instappen in de beweging, en de vormen waarin de bijeenkomsten plaatsvonden ('revival meetings', vakantie- of conferentiekampen, moderne bandjes) maakten de beweging voor jongeren erg aantrekkelijk.⁵⁶ Ondanks pogingen de verschillende kerken bijeen te brengen onder een overkoepelend orgaan, bleven veel gelovigen achterdochtig tegenover het ontwikkelen van zo'n hiërarchische structuur. De in 1914 opgerichte *Assemblies of God* groeide wel uit tot de grootste Pinksterorganisatie ter wereld, maar er bleven altijd veel losse gemeentes bestaan.⁵⁷ Ook de neo-evangelicale beweging is wars van denominaties. De organisatievorm kent zelfs een aspect van verzet tegen het religieus establishment. De structuur van de megakerken is een veelgebruikt alternatief.⁵⁸

⁴⁹ Brasher, 39.

⁵⁰ Van Harskamp, 64.

⁵¹ C. Taylor, *Een seculiere tijd* (A secular age, vertaling M. Stoltenkamp), Rotterdam: Lemniscaat, 2009, 561-702.

⁵² Van Harskamp, 78.

⁵³ *Ibid.*, 80-110.

⁵⁴ *Ibid.*, 156-160.

⁵⁵ Tyson, 147-148.

⁵⁶ *Ibid.*, 148.

⁵⁷ *Ibid.*, 151.

⁵⁸ Van Harskamp, 149-150.

Er zijn verschillende manieren waarop de beweging haar bereik groot houdt. Zo bestaan er meerdere overkoepelende organisaties, die naast bestaande kerken een rol willen spelen in het leven van hun aanhangers. Daarnaast ontstaan steeds nieuwe megakerken die wanneer zij groeien een netwerk vormen van dochterkerken.

Een goed voorbeeld van een overkoepelend orgaan is het Aglow netwerk dat beschreven wordt door Griffith. Aglow richt zich specifiek op vrouwen binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging, maar ook op vrouwen vanuit andere denominaties. Aglow probeert een thuis te zijn voor al deze vrouwen maar roept hen ook op om in hun eigen kerken actief te worden of te blijven.⁵⁹ Een ander voorbeeld van een dergelijk verband is het Alpha-netwerk vanuit de *Holy Trinity Brompton* in Londen. De Holy Trinity Brompton is een bestaande kerk en hoort zelfs binnen een denominatie (Anglicaanse kerk) maar heeft met de Alpha-cursus een wereldwijd ‘netwerk van invloed’ opgericht waarbinnen mensen elkaar ontmoeten en waarbinnen zij allemaal aandacht schenken aan dezelfde onderwerpen.⁶⁰

Een voorbeeld van een megakerk is de kerk van Sunday Adelaja. Vanuit een groep van zeven personen is zijn kerk in Kiev uitgegroeid tot een kerk van meer dan 25.000 mensen die meer dan 300 dochterkerken verspreid over de hele wereld heeft.

Van Harskamp noemt in het bijzonder de neo-evangelicalen als voorbeeld van de megakerk structuur. In de structuur van megakerk en satellietkerken, ligt volgens hem een verzet tegen de bestaande vormen en het religieus establishment.⁶¹ Dit sluit goed aan bij het zoeken naar authenticiteit, een nieuw opgerichte kerk, die ‘op precies deze en deze wijze’ het geloof vormgeeft, is veel authentiekter dan die kerk die voortkomt uit een netwerk van kerken met een overkoepelende, en mogelijk zelfs ‘sturende’ macht.

Houding tegenover de wereld

Wat betreft de houding die men binnen de beweging ten opzichte tot de buitenwereld aanneemt, verwijs ik graag naar Gabriel Almond die in zijn boek *Strong Religion* vier verschillende basishoudingen tegenover de wereld beschrijft die fundamentalistische groepen kunnen aannemen. Hoewel we ons kunnen afvragen tot in hoeverre het label fundamentalistisch geheel overlapt met de Pinkster- en Evangelicale beweging, zijn de categorieën bruikbaar om voor de analyse te gebruiken.

Almond onderscheidt een wereldveroverende, een wereldtransformerende, een wereldcreërende en een wereldmijdende houding. Het verschil tussen een wereldtransformerende en een wereldcreërende houding ligt in het feit dat de laatste een alternatief aanbiedt naast de bestaande wereld en het eerste probeert door deelname in de wereld macht te verkrijgen om de wereld uiteindelijk naar het eigen ideaal om te vormen.⁶²

De kerken binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging verschillen in de mate waarin zij wereldmijdend zijn. Zij hebben de neiging tot een duaal wereldbeeld, waarbij de wereld tegenover God geplaatst wordt. In de praktijk heeft dat verschillende gevolgen.

Zo zijn volgens Van Harskamp de neo-evangelicalen minder wereldmijdend door hun flexibele en moderne stijl. Dit staat in contrast met de meer traditionele vormen van Pinkster- en Evangelicale beweging waarin de zonde een grotere rol speelt in het duale wereldbeeld.⁶³

Conclusie

De werking van de Heilige Geest krijgt een zeer prominente plek in de Pinkster- en Evangelicale beweging. Waar in de vroege beweging het spreken in tongen centraal stond en dit gezien werd als het bewijs van de aanwezigheid van de Heilige Geest, ligt in hedendaagse en in neo-evangelicale bewegingen de nadruk meer op genezing en heelwording. In het geval de term *healing* breed wordt opgevat, neigen groeperingen soms eerder naar een therapeutisch samenzijn dan naar een ‘op een God gericht’ samenzijn.

⁵⁹ Griffith, 61.

⁶⁰ www.alpha.org/findacourse (16-08-2011).

⁶¹ Van Harskamp, 149.

⁶² Almond, 151-187. P. Herriot, *Religious Fundamentalism, Global, Local and Personal*, East Sussex: Routledge, 2009, 45.

⁶³ Van Harskamp, 148.

Ook het belangrijke begrip van wedergeboorte, dat in de begindagen van de beweging sterk samenhang met het gedoopt worden in de Heilige Geest, hangt in de huidige beweging vaak samen met heelwording. Vanuit de geloofsaanname van de mogelijkheid tot onmiddellijke ervaring van God, is de beweging sterk georiënteerd op de persoonlijke beleving van de gelovige. De vorm die hiervoor gebruikt wordt is het zoeken naar intimiteit in de relatie met God, in de celgroepen en in de momenten van *worship*. Emoties spelen een grote rol in het geloof en omdat zij als graadmeter gebruikt worden om de wil van God te kunnen duiden.

Zowel het woord van God als de interpretatie daarvan zoals die binnen de beweging plaatsvindt, worden als onfeilbaar beschouwd. Dit hangt samen met een bredere neiging naar orde en helderheid. Binnen de functieverdeling van de groep speelt structuur een belangrijke rol in de vorm van een strikte hiërarchie, vaak onder leiding van een sterke charismatische leider. Ook door middel van *gender* wordt het leven van structuur voorzien.

Het proces van bekering biedt een sterke basis voor het vinden van de eigen authenticiteit. Het zich conformeren aan een gevestigde of traditionele religie biedt in deze tijd te weinig ruimte aan de eigen identiteit. De Pinkster- en Evangelicale beweging heeft daar een mooie tussenweg in gevonden, doordat zij dit conformeren met veel aandacht plaatst in een autobiografische hervertelling. Zo maakt het individu een eigen authentieke keuze en sluit zich tegelijkertijd aan bij een groep.

De Pinkster- en Evangelicale beweging lijkt qua vorm niet op de bestaande denominaties, maar heeft meer weg van een wereldwijd georiënteerd netwerk. Ondanks de negatieve associaties die de beweging heeft met denominaties, bestaan er al vanaf het begin van de beweging initiatieven om de losse gemeentes aan elkaar te verbinden. Men richtte hiervoor netwerken op van een niet al te sturende aard. Netwerken bestaan zowel *vanuit* kerken als *naast* kerken.

3. Rolpatroon binnen de beweging; historische insteek

Binnen dit hoofdstuk wil ik vanuit de geschiedenis van de Pinkster- en Evangelicale beweging, een beschrijving geven van het standpunt binnen de beweging over de rolpatronen voor mannen en vrouwen en de discussies daarover. Ik zal proberen binnen dit hoofdstuk de volgende vraag te beantwoorden:

Welk elementen uit het verleden spelen een rol voor de huidige neiging binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging om een ‘traditioneel’ patroon voor de rolverdeling tussen de seksen in stand te houden en daarmee in te gaan tegen de heersende cultuur die juist geneigd is die traditionele vormen los te laten?

Voor de beantwoording van bovenstaande vraag zal ik de volgende, chronologisch geordende, thema's aan bod laten komen. Ik zal onderzoeken wat het effect is geweest van de industriële revolutie op de sociale patronen en de arbeids- en economische verhoudingen tussen mannen en vrouwen. Ten tweede zal ik onderzoeken welke mogelijkheden vrouwen binnen deze nieuwe verhoudingen hebben aangegrepen om hun invloed op de kerk en de maatschappij te vergroten. Hierin speelt zowel het denken binnen als buiten de kerk een belangrijke rol. Tot slot wil ik kijken naar het religieus fundamentalisme dat na verloop van tijd ontstond, vanuit een onvrede met de maatschappij. Het richtte zich onder andere tegen de antireligieuze tendenzen binnen de maatschappij en gaf daarbij veel aandacht aan het seculier feminisme.

De industriële revolutie en de ‘cult of womanhood’

Voor de industriële revolutie leefde men in een rurale samenleving, waarin het huwelijk ingebed was in de familiestructuur. Dat betekende vaak dat man en vrouw deel uitmaakten van familiebedrijven (*family farms*). Binnen een huwelijk werden man en vrouw aan elkaar verbonden als economische partners,⁶⁴ die op basis van wederkerige afhankelijkheid met elkaar samenwerkten.⁶⁵

Met de opkomst van de industriële revolutie ontstond een ander gezinsordenend model. Omdat het werk niet meer rondom het huis plaatsvond maar in fabrieken, is het logisch dat niet zowel de man als de vrouw buitenshuis aan het werk kon gaan. Hierdoor ontstond een *breadwinner-homemaker* model, waarbij de ene partner verantwoordelijk was voor het vergaren van inkomsten en de andere partner het werk in en rondom het huis verrichtte.⁶⁶

Door bovengenoemde veranderingen, kon mannelijkheid niet meer gebaseerd worden op dezelfde zaken als voorheen (*skilled labour*, bezitten van het land) terwijl er voor de vrouwen veel minder veranderde.⁶⁷ Het is begrijpelijk dat men probeerde het begrip mannelijkheid opnieuw te ‘enten’ zodat het weer meer stabiliteit zou krijgen. Binnen het nieuwe model ontstond daardoor een strikte scheiding tussen de taken van de man en de vrouw. Door het onderscheid tussen man en vrouw scherp aan te zetten, won het begrip mannelijkheid opnieuw aan vastheid. Deze *victorian gender roles* verdeelden het leven in twee verschillende sferen waarbinnen mannelijkheid werd gebaseerd op de mogelijkheid zorg te dragen voor het gezin als broodwinner en vrouwelijkheid op het huisvrouw- en moederschap.⁶⁸

Mannen werden opgeroepen zich als mannelijk te bewijzen door het gezin van voldoende inkomsten te voorzien. De wereld waarin mannen werkten, werd beschreven in agressieve termen. De zakenman was een *strijder*, die continu uit was op zakelijke overwinning en daar voor moest vechten.

Als tegenhanger van dit militante beeld van de openbare sfeer, ontstond een *cult of womanhood* waarbinnen moederschap gewaardeerd werd als de hoogste functie binnen het gezin en de eigenschappen

⁶⁴ P.R. Amato, Tension between institutional and individual views of marriage, *Journal of marriage and the family*, Volume 66, Issue 4 (November 1, 2004), 959-966, 961.

⁶⁵ S.K. Gallagher, *Evangelical Identity & Gendered Family Life*, New Brunswick/New Jersey/London: Rutgers University Press, 2003, 19-21.

⁶⁶ Amato, 961.

⁶⁷ DeBerg, 15-16.

⁶⁸ *Ibid.*, 14-18.

van vrouwen als ‘zacht en vriendelijk’ beschouwd werden.⁶⁹ Bovendien werd het goede werk van moeders als *caregivers* gezien als iets dat een positieve uitwerking had op de maatschappij. Het moest niet ‘te intern’ beschouwd worden.⁷⁰

Niet alleen de praktische taakverdeling, maar ook seksualiteit, moraliteit en religiositeit werden met deze omslag opnieuw over de seksen verdeeld. Vrouwen werden beschouwd als bakens van seksuele terughoudendheid, zeer morele wezens die religieus en puur van aard waren, terwijl zij voorafgaand aan de industriële revolutie nog werden gezien als immorele wezens en verleiders. Tegenover dit nieuwe en ‘hoge’ beeld van de vrouw, werden mannen werden geplaatst als seksueel actief, immoreel en a-religieus.⁷¹

Het moet niet onderschat worden hoeveel onrust en verwarring de industriële revolutie met zich meebracht. Het had effect op zowel de taakverdeling binnen een gezin, als de banden met de familie, en bracht bovendien schade toe aan het gevestigde beeld van de begrippen mannelijkheid en vrouwelijkheid. De victoriaanse kaders boden een nieuw, en zeer welkom, model om het sociale en economische leven opnieuw vorm te geven.

Het *breadwinner homemaker* model stamt uit deze fase van de geschiedenis en heeft dus oude wortels. De rol van de vrouw als moeder werd ermee geplaatst binnen de nieuwe arbeidsomstandigheden en verbonden aan de huishoudelijke taken. Hierbij moet opgemerkt worden dat de scheiding van de sferen, waarbij de vrouw geen bijdrage leverde aan inkomsten, vooral in de sociale bovenklasse gestalte kon krijgen. In de lagere sociale klassen was het vaak noodzakelijk dat ook de vrouw een arbeidsbetrekking aanging. De hogere klasse stelde echter de norm een aan de hand van veranderingen in de hogere klassen veranderden ook de idealen.

Feminisering van kerk & maatschappij

Na verloop van tijd verliest de strikte scheiding van de sferen aan terrein. Als gevolg van zowel interne als externe factoren beginnen vrouwen een steeds grotere rol in de samenleving in te nemen. Binnen de *cult of womanhood* werd zoals hierboven al genoemd de taak van vrouwen als *caregivers* breder geïnterpreteerd dan slechts binnen het gezin. Vrouwen werden gezien als hoeder van de moraal, en dat gold niet alleen binnenshuis. Doordat zij werden gezien als voorbeeld, werd hen een transformerende kracht toegeschreven. Men veronderstelde dat aan de hand van de vrouwen de maatschappij als geheel kon verbeteren.

Niet alleen zorgden technische ontwikkelingen ervoor dat het huishoudelijk werk steeds lichter werd. Het huishoudelijk werk werd ook steeds minder naarmate ‘huisnijverheid’ verdween. De industrialisering hing samen met een professionalisering die de huisnijverheid deed opdrogen, zodat er na verloop van tijd vrijweg geen werk plaatsvond rond het huis.⁷² In tegenstelling tot het ‘harde zakenethos’ van de mannen, was het aan de vrouwen activiteiten van liefdadigheid te ontplooiën, waar zij dankzij bovenstaande ontwikkelingen steeds meer tijd en ruimte voor kregen.

Dit onbetaalde werk kreeg op zeker moment de vorm van *women’s clubs*, verbanden waarin vrouwen zich verenigden om zich bezig te houden met sociale en maatschappelijke projecten. Sommige clubs hielden zich ook bezig met politieke activiteiten en streefden na verloop van tijd naar het vrouwenstemrecht.⁷³

De tijd en energie die vrijkwam door de technische ontwikkelingen, werd ook geïnvesteerd in de opvoeding van de kinderen. Vrouwen werden daarbij geheel verantwoordelijk voor de religieuze

⁶⁹ Hawley, 48. DeBerg, 19,46.

⁷⁰ Gallagher, 32.

⁷¹ DeBerg, 20. Hawley, 48-50.

⁷² DeBerg, 29-31. M. P. Ryan, A Women's Awakening: Evangelical Religion and the Families of Utica, New York, 1800-1840, *American Quarterly*, Volume 30, Issue 5 (Winter, 1978), 602-623, 610. L.A. Tilly, Women, Women's History and the Industrial Revolution, *Social Research*, Volume 61, Issue 1 (Spring 94), 115-135, 121.

⁷³ DeBerg, 29-31.

opvoeding van de kinderen.⁷⁴ Het leidde ertoe dat het huis op religieus gebied een zeer prominente plek ging innemen. Het *thuis* werd belangrijker dan de kerk, het werd de hoeksteen van het maatschappelijk systeem, van waaruit vrouwen invloed konden uitoefenen.⁷⁵

Op deze manier kregen vrouwen meer invloed in de kerk, doordat zij tijd en mogelijkheid hadden om taken binnen de kerken op zich te nemen.⁷⁶ Ryan geeft aan dat vooral *revivals* ertoe leidden dat vrouwen met grote sprongen meer invloed verkregen binnen de kerk. Uit haar onderzoek over het gebied Utica blijkt dat religie de plek was waar vrouwen zich verenigden en waardoor zij grote invloed uitoefenden.⁷⁷

Door de hoge waardering van het moederschap en de vermeende hoge religiositeit van vrouwen, kregen vrouwen naarmate de grenzen van de sfeer opgerekt raakten in de *women's clubs* invloed op maatschappelijke, sociale en politieke gebieden van de samenleving en in de kerk en vanuit huis invloed op de religieuze aspecten van het leven.

Naarmate de industrialisering zich verder ontwikkelde, ontstonden in fabrieken banen die ook voor vrouwen beschikbaar waren. In eerste instantie ging het om een beperkt aantal banen, van een type waarmee minder loon verdiend werd en wat minder kansen op een promotie kende, dan de banen die doorgaans door mannen vervuld werden.⁷⁸

Tegelijkertijd behaalden steeds meer vrouwen een opleiding, zodat tussen 1880-1910 ook in 'white collar jobs' meer vrouwen toetraden tot de werkvloer.⁷⁹ Dit bleef echter een minderheid. Gedurende de twintigste eeuw is het percentage vrouwen met een betaalde baan steeds verder toegenomen.⁸⁰

Externe factoren leidden er toe dat vrouwen in bepaalde perioden de banen die doorgaans door mannen verricht werden, vervulden. Toen in de eerste wereldoorlog, en later opnieuw in de tweede, mannen hun posities 'thuis' verruilden voor posities aan het front, bleken vrouwen goed in staat te zijn de werkzaamheden over te nemen. Dit proces maakte ook na afloop van een dergelijke periode (van oorlog) de posities van de vrouwen op de arbeidsmarkt sterker.

Het toetreden van zoveel vrouwen tot de arbeidsmarkt, leidde ertoe dat het steeds meer voorkwam dat vrouwen laat trouwden en minder kinderen kregen, of zelfs zelfstandig waren.⁸¹ De positie van vrouwen veranderde daarmee en gedurende de twintigste eeuw werd het een steeds meer voorkomend verschijnsel dat vrouwen zonder chaperonne uitgingen, gingen dansen, verkering hadden of zelfs seksueel actief waren voor hun huwelijk.⁸²

Opkomst van het fundamentalisme

In de context van bovenstaande factoren ontwikkelde zich het fundamentalistisch Evangelicalisme. Vanuit een onvrede met de ontwikkelingen binnen de maatschappij, waaronder het door feminisme veranderende rollenpatroon voor mannen en vrouwen, ging een beweging binnen het christendom zich steeds sterker afzetten tegen de moderniteit.

De fundamentalisten zetten zich af tegen zowel de liberalisering als de feminisering van de maatschappij en de kerk.⁸³ Zij maakten een ideaalbeeld van de voormalige situatie en hemelden het model van de gescheiden sferen niet alleen hoog op, maar begonnen het religieus te beargumenteren. Door de verschillen tussen mannen en vrouwen als onderdeel van de scheppingsorde te beschouwen en er een door

⁷⁴ Hawley, 52.

⁷⁵ DeBerg, 62.

⁷⁶ Ibid., 75.

⁷⁷ Ryan, 609.

⁷⁸ Tilly, 134.

⁷⁹ DeBerg, 26.

⁸⁰ K. Aune, *Evangelical Christianity and Women's Changing Lives*, *European journal of women's studies*, Volume 15, Issue 3 (August, 2008), 277-294, 279.

⁸¹ DeBerg, 27.

⁸² Ibid., 99. M.L. Bendroth, *Fundamentalism and Gender, 1875 to the present*, New Haven: Yale University Press, 1996, 55.

⁸³ Hawley, 12.

God gegeven taakverdeling aan te verbinden, werd het model krachtiger. Het religieus funderen van het model bood bijvoorbeeld de mogelijkheid tot religieuze sancties.⁸⁴

Één van de speerpunten was hun aversie tegen de historisch kritische methode om de Bijbel te bestuderen, die onder wetenschappelijk opgeleide theologen steeds meer geaccepteerd werd. De fundamentalisten pleitten voor een andere manier om de Bijbel te lezen, waarin wetenschappelijke methoden geen rol speelden. Men veronderstelde een *inerrancy* van de schrift.⁸⁵ Dit leidde ook tot een algemene verwijdering van de seculiere wetenschap, in het bijzonder de 'liberale theologie' en een groot wantrouwen tegen deze disciplines.

Ook werd vanuit deze beweging een beweging gestart die mannen en masculiniteit binnen de kerk hoog waardeerde, en vrouwen probeerde uit de kerk te weren. Niet alleen werd het *breadwinner-homemaker* model op basis van de Bijbel beargumenteerd, ook werd het imago van de man flink opgepoetst. De echte christelijke man werd sterk neergezet, met behulp van een krachtig taalgebruik. Een bekeerde man onder invloed van de Heilige Geest was tot veel in staat en zou zeker succes hebben in zijn leven.⁸⁶ Bovendien werd het ambt van de voorganger onder leiding van rolmodellen als Dwight L. Moody en Billy Sunday opnieuw populair.⁸⁷ Religie moest weer mannelijk en stoer worden, ergens voor staan. Op deze manier zette de beweging zich ook af tegen het negatieve beeld dat maatschappijbreed over religie was ontstaan. Door dit negatieve beeld werden veel mensen immers aangesproken, en het leidde er ook toe dat mannen zich liever buiten de kerk ontwikkelden dan binnen de kerk een rol te spelen.

Conclusie

Bepaalde aspecten van de rolverdeling van de seksen die de beweging op dit moment hanteert, kunnen verklaard worden vanuit het verleden. De verdeling van het leven in gescheiden sferen voor mannen en vrouwen is terug te leiden tot de *victorian gender roles* die ontstonden in de ingrijpende ontwikkelingen van de industriële revolutie. De veranderingen op het gebied van werken en samenleven vormden een bedreiging voor de gevestigde opvattingen van mannelijkheid en vrouwelijkheid, zodat een model met scherpe kaders zeer welkom was.

Ook de liberalisering en modernisering die samenhangen met de industriële revolutie en er op voortborduurden, spelen een belangrijke rol in de beweging. Vanuit een onvrede met zowel de liberalisering van de theologie als levenswijze, ontstond een beweging die teruggreep op 'de gouden eeuw' die in de herinnering nog leefde. De beweging heeft vastgehouden aan punten van kritiek op de maatschappij vanuit die periode, zodat thema's uit die tijd ook nu nog een rol spelen. Hierbij moet gedacht worden aan thema's als 'de vrouw op de arbeidsmarkt' en 'samenwonen'. Uiteraard brengt de huidige tijd ook nieuwe thema's waartegen de beweging zich afzet, zoals abortus en euthanasie.

De historische wortels van de thematiek verwacht ik in de analyse van de bundels niet terug te vinden. Ik zal er dan ook geen aandacht aan besteden, maar heb het enkel behandeld voor het begrip van de lezer.

⁸⁴ DeBerg, 43-52.

⁸⁵ Hawley, 157. Almond, 96.

⁸⁶ Bendroth (1996), 19-23. DeBerg, 87-89.

⁸⁷ Bendroth (1996), 65,77.

4. Visies op mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen de beweging

Over mannen en vrouwen wordt binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging op verschillende manieren gedacht. Niet alleen verschillende de visies op de seksen van de groep vaak van de buitenwereld, ook intern bestaat er een ruime verscheidenheid aan standpunten. Doordat bovendien de praktijk vaak niet overeenkomt met de standpunten die men inneemt, leent het onderwerp zich goed voor onduidelijkheden en misverstanden en bestaan er van buitenaf veel vooroordelen over de beweging.

In dit hoofdstuk wil ik verschillende onderzoeken belichten die zich richten de visies op mannen en vrouwen en de praktijk die daaruit voortvloeit binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging. Deze onderzoeken hebben niet allemaal plaatsgevonden in een precies vergelijkbare context, dus waar het zinvol is zal ik het onderscheid benoemen.

Bovendien wil ik de visie van buitenaf meenemen, in het geval die voor de interne beleving een rol speelt. Verschillende visies hebben in het verleden tot conflicten geleid, zodat er sprake is van kennis van elkaar en interactie tussen de verschillende partijen. Dit speelt in het bijzonder voor het ‘conflict’ tussen traditionalisten en (seculiere)feministen.

Ik zal beginnen met het uiteenzetten van het conflictpunt tussen de interne en de externe visies op de seksen binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging. Dit thema leidt zoals gezegd gemakkelijk tot vooroordelen. Vervolgens zal ik een korte toelichting geven op het spectrum van ‘visies op de seksen’ dat binnen de beweging bestaat.

Vervolgens zal ik de praktijksituatie van de visies op man-vrouwverhoudingen binnen de beweging op drie verschillende niveaus bespreken. Uit de onderzoeken van Brasher, Ingersoll en Gallagher concludeer ik dat de rolverdeling voor de seksen een verschillende uitwerking heeft op drie niveaus van het leven binnen de religieuze subgroep. Om die reden behandel ik de praktijk binnen de gemeente, binnen het vrouwen netwerk en binnen het huwelijk.

Brasher veronderstelt dat binnen de gemeente op twee niveaus de verhoudingen tussen mannen en vrouwen een rol spelen. Binnen de gemeente als geheel geldt een vorm van dominantie van de mannen over de vrouwen, en binnen de verdeling in subgroepen binnen de gemeente geldt een ‘polariteit’ waarbij de beide groepen onafhankelijk van elkaar functioneren.⁸⁸ Hoewel dit volgens Brasher interfererende systemen zijn, zal ik ze in mijn analyse als op zichzelf staand behandelen.

Uitersten van het spectrum

Feministen oordelen doorgaans hard over de positie die conservatieve christelijke vrouwen innemen. Zij vinden deze vrouwen antifeministisch. Anderzijds wordt in conservatieve hoek vaak erg negatief gesproken over feministen.⁸⁹ Een vergelijkbare discussie vindt overigens plaats rondom orthodoxe islamitische vrouwen. In het westerse denken wordt de Islam als een zeer vrouwonderdrukkende religie ervaren. Seculier feminisme is in beginsel antireligieus gericht. Tussen Evangelicalen en feministen gaat de strijd vooral om begrippen als *gezin* en *abortus*. De Evangelicalen beschouwen zichzelf als *pro-family* en *pro-life* en beschouwen de feministen als tegenovergesteld op dit gebied.⁹⁰

Smith en Gallagher geven in hun artikel ‘Symbolic Traditionalism and Pragmatic Egalitarianism: Contemporary Evangelicals’ aan dat de Evangelicale protestanten worden gekenmerkt door hun vasthoudendheid aan hun *standpunt* over mannen en vrouwen. Zij houden vast aan hun visie, gebaseerd op de victoriaanse gender ideologie, waarin vrouwen ondergeschikt zijn aan mannen. Het onderscheid

⁸⁸ Brasher, 59-61.

⁸⁹ Griffith, 205.

⁹⁰ M. Bendroth, Last Gasp Patriarchy: Women And Men In Conservative American Protestantism, *Muslim world*, Volume 91, Issue 1/2 (March 1, 2001), 45-55, 4.

tussen man en vrouw wordt gebaseerd op ‘*God given essences*’. Ook bepaalde hedendaagse Evangelicale schrijvers houden vast aan deze terminologie.⁹¹

De uiterste posities die feministen en conservatieven tegenover elkaar innemen, worden sterk gevoed door vooroordelen, moet geconcludeerd worden aan de hand van Griffith. Zij benadrukt dat de vrouwen binnen Aglow dezelfde problemen aankaarten als feministen⁹² (namelijk het uitbuiten van vrouwen), maar er andere oplossingen voor hebben. In plaats van verzet tegen de mannelijke autoriteit en het oproepen van vrouwen om meer eigen verantwoordelijkheid te nemen, pleiten zij ervoor mannen aan te moedigen de verantwoordelijkheid die hoort bij hun autoriteit op zich te nemen.⁹³ In plaats van vechten voor zoveel mogelijk (bewegings)vrijheid, houden deze vrouwen vast aan de bestaande structuur. Zij beschouwen die niet als een onderdrukking, maar als een kader waarin zij zich kunnen plaatsen en zich kunnen beschouwen als echte vrouwen. *Als vrouw* spelen zij vervolgens een rol in de geschiedenis en oefenen zij invloed uit.⁹⁴

Vrouwen uit de gemeentes die Brasher bestudeerde, menen dat de feministen door hun streven naar gelijkheid tussen mannen en vrouwen, bepaalde voordelen van het ‘anders en vrouw zijn’ opgeven. Zij missen het respect dat hoort bij de speciale positie van ‘de vrouw als ander’ en het feit dat zij afgeschermd worden van bepaalde grofheden die mannen onderling kennen/ervaren.⁹⁵

Posities binnen het spectrum

Er bestaat een grote verscheidenheid aan manieren om met de kwestie om te gaan. Uit bovenstaand twistpunt blijkt dat men bij het bestuderen van de Pinkster- en Evangelicale beweging, genuanceerd moet *willen* kijken. Binnen de beweging bestaat een breed spectrum aan standpunten, waar ik er vier van zal toelichten.

Bijbels feminisme

Naast het seculier feminisme bestaat er een Bijbels georiënteerd feminisme, dat op basis van de Bijbel gelijkheid van man en vrouw verdedigt. Een argument dat door de Bijbels georiënteerde feministen gebruikt wordt, is dat de structuur waarbij de man de vrouw overheerst, hoort bij de zondeval, waarvan een christen bevrijd is. Christenen zouden daarom moeten leven volgens een vorm van wederzijdse afhankelijkheid.⁹⁶

Gender essentialisten

Tegenover de Bijbelse feministen staan de gender essentialisten. Zij menen dat de orde waarbinnen de man boven de vrouw staat een essentiële orde in de schepping is, die losstaat van de zondeval.⁹⁷ In het fysieke verschil tussen mannen en vrouwen zien zij een weerspiegeling van het essentiële, en dus ook spirituele, onderscheid tussen mannen en vrouwen.⁹⁸ Gender essentialisten verwijten de Bijbelse feministen dat zij, gelijk met de seculiere feministen, het principe van de *inerrancy* van de schrift onvoldoende respecteren. Zij houden zich immers niet aan de ‘correcte lezing’ van de Bijbel.⁹⁹

Gender egalitarians

Anders dan de essentialisten, leggen *egalitarians* de nadruk op wederzijdse onderwerping en de gelijke waarde van man en vrouw. Volgens Gallagher beschouwt ongeveer 5-10 % van de Evangelicalen zichzelf als egalitarians.¹⁰⁰ De positie van de egalitarians groeit echter in populariteit. Gallagher en Smith merken

⁹¹ S.K. Gallagher, C. Smith, Symbolic Traditionalism and Pragmatic Egalitarianism: Contemporary Evangelicals, *Families, and Gender, Gender and society*, Volume 13, Issue 2 (April, 1999), 211-233, 213.

⁹² Dit wordt ook opgemerkt door Bendroth in 'Last Gasp Patriarchy', 14.

⁹³ Griffith, 208.

⁹⁴ *Ibid.*, 202-203.

⁹⁵ Brasher, 152.

⁹⁶ Gallagher, 49.

⁹⁷ *Ibid.*, 50.

⁹⁸ *Ibid.*, 60.

⁹⁹ *Ibid.*, 50.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 77.

een verschuiving op van het meerderheidsstandpunt richting egalitarianism. Zij schrijven dit onder andere toe aan veranderingen in de omgeving, zoals het steeds meer geaccepteerde model van tweeverdienerschap, vanwege de economische noodzaak daartoe.¹⁰¹

Neo-traditionalisten

Neo-traditionalisme bestaat eruit in het discours strikt vast te houden aan termen als *male headship* en een hiërarchisch onderscheid tussen mannen en vrouwen, maar in de praktijk meer op basis van gelijkwaardigheid te handelen. In hun discours onderscheiden de neo-traditionelen zich van de heersende cultuur. Zij onderscheiden zich echter vooral in hun zelfbeeld, in de praktijk verschillen zij immers niet zoveel van de omgeving.¹⁰² Gallagher noemt dit ‘symbolisch traditionalisme’ en ‘praktisch egalitarianisme’.¹⁰³ Gallagher en Smith stellen dat meer dan 90% van de Evangelicalen elementen van zowel de traditionelen als de *egalitarians* combineert en daarmee onder de noemer neo-traditionalisme valt.¹⁰⁴

Uit onderzoek blijkt bovendien een correlatie tussen het geluk van de vrouw binnen het huwelijk en de striktheid van de uitvoering van het *breadwinner-homemaker* model binnen dat huwelijk. Om die reden verwachten de auteurs Wilcox en Nock dat het neo-traditionele gezin voorlopig de meest voorkomende leefvorm in de Verenigde Staten blijft.¹⁰⁵

Binnen alle bovenstaande categorieën gaat men ervan uit dat God een orde in de wereld gelegd heeft, en daarin een orde bepaald heeft waarin man en vrouw zich moeten voegen. De visie die men heeft op de verhouding tussen mannen en vrouwen wordt dan ook niet beschouwd als een sociaal construct. Hooguit beschouwen de feministen het hiërarchische model als een sociaal construct, dat niet volgens Gods orde is.

Ongeacht het bestaan van verschillende visies en het bestaan van discussie over het thema, blijkt *gender* in de praktijk van de Pinkster- en Evangelicale beweging een vrij massief en onveranderlijk systeem. Het is een belangrijk ordenend principe binnen de beweging en een voortdurend proces, dat lang niet altijd expliciet wordt gemaakt. Volgens Ingersoll wordt dit proces gekarakteriseerd door conflict in het geval een vrouw kritiek uit op de bestaande praktijk, maar speelt daarnaast op de achtergrond een subtiele sturing.¹⁰⁶

Zij stelt dat deze sturing, die gebruik maakt van breed gedragen veronderstellingen, vrouwen niet alleen beperkt in hun mogelijkheden, maar hen ook onzeker maakt. Mensen stellen zich op alsof de vrouw een ondergeschikte positie in zou moeten nemen, vacatures veranderen bijvoorbeeld zodra een vrouw erop solliciteert en mensen verlaten de zaal als een vrouw preekt. Vrouwen ondervinden binnen de beweging meer weerstand dan mannen bij het uitvoeren van bepaalde taken. Het zijn vaak relatief kleine praktijken die de rollen in stand houden, waardoor het bijzonder lastig is ze aan te vechten.¹⁰⁷

4.1 Mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen de gemeente

Binnen de gemeente speelt de visie op mannelijkheid en vrouwelijkheid een grote rol, zowel publiekelijk als achter de schermen. Zowel in de vieringen als in ander kerkelijk werk bepaalt het onderscheid tussen mannen en vrouwen hoe de taakverdeling er in de praktijk uitziet.

Er bestaat een breed gedragen verdeling van taken binnen de vieringen over de seksen, waarbij mannen doorgaans de ‘hoogste’ taken op zich nemen. Brasher maakt een onderscheid tussen een intellectuele en een persoonlijke of emotionele bijdrage aan de viering. Vrouwen zijn vaak verantwoordelijk voor de

¹⁰¹ Gallagher, Smith, 213.

¹⁰² Ibid., 229.

¹⁰³ Gallagher, 85.

¹⁰⁴ Gallagher, Smith, 217.

¹⁰⁵ Wilcox, Nock, What Married Women Want, *Christianity today*, Volume 50, Issue 10 (October 1, 2006), 122-126, 124.

¹⁰⁶ J. Ingersoll, *Evangelical Christian women, war stories in gender battles*, New York: New York University Press, 2003, 16, 141.

¹⁰⁷ Ibid., 65-69.

worship, een onderdeel dat emotioneel van aard is¹⁰⁸ en krijgen in sommige gemeentes ruimte voor het geven van een persoonlijk getuigenis.¹⁰⁹ De pastor die de dienst leidt en voorziet in ‘de dienst van het woord’ is doorgaans een man en fungeert als intellectuele autoriteit.¹¹⁰

Wat betreft het kerkelijk werk hebben vrouwen door de geschiedenis heen nu eens meer en dan eens minder taken op zich kunnen nemen. DeBerg en Bendroth geven aan dat vrouwen in de eerste helft van de twintigste eeuw vaak een grote rol speelden in de kerk. Doordat zij de grenzen van de huiselijke sfeer wisten op te rekken tot de religieuze sfeer. Toen men probeerde de vrouwen in de jaren na de crisis en in de jaren vijftig te weren uit de kerk en de invloed van mannen probeerden terug te krijgen, bleek dat bijzonder lastig doordat kerken afhankelijk bleken van het werk dat vrouwen verrichtten.¹¹¹

Ingersoll maakt een onderscheid tussen de verschillende typen taken die vrouwen konden verrichten binnen de gemeente. Zij geeft aan dat vrouwen eerder in de vorm van een voorgangerechtpaar dan als op zichzelf staande voorganger aangenomen werden in de gemeentes. Bovendien kregen vrouwen vaak de taken die met kinderen te maken hadden en pastorale werkzaamheden toebedeeld. Ook in de aanspreekvorm bestaat een onderscheid tussen de mannelijke en de vrouwelijke voorgangers.¹¹²

Brasher plaatst de aanwezigheid van vrouwen in de kerk en hun enthousiaste participeren daarin in een ander licht. Zij stelt dat ook in de huidige tijd voor vrouwen minder mogelijkheden bestaan om zich te ontplooiën dan voor mannen. Vrouwen hebben minder mogelijkheden op de arbeidsmarkt en in het geval zij daardoor niet financieel zelfstandig zijn, biedt religie hen een uitgelezen kans zich *alsnog* te ontplooiën. Anders dan veel andere sociale verbanden waar dat mogelijk zou zijn, kost het lidmaatschap bij een kerk immers geen geld.¹¹³

De taakverdeling binnen de kerk kan gebaseerd worden op twee verschillende typen autoriteit. Toegeschreven autoriteit wordt verkregen in het geval een vrouw getrouwd is met bijvoorbeeld een voorganger. In veel kerken wordt immers gewerkt met een voorgangerechtpaar. Bendroth stelt dat de vrouw van de voorganger doorgaans veel taken vervult in de gemeente, maar toch weinig macht kan uitoefenen.¹¹⁴ Brasher daarentegen stelt dat in de door haar bestudeerde gemeentes de voorgangervrouw de hoogste taak vervult die een vrouw binnen de gemeente kan hebben. De vrouw van de voorganger volgt haar man niet noodzakelijk in alles en heeft vaak de leiding over het gehele ‘vrouwelijke deel’ van de gemeente.¹¹⁵

Vrouwen kunnen binnen de ook gemeente autoriteit verkrijgen, doordat zij zich bewijzen op een bepaald vlak, waarna zij gevraagd worden voor een grotere of belangrijkere taak. Zo kan het zijn dat een vrouw die bewezen heeft een goede leider te zijn voor de *women’s ministry* op een goed moment het vertrouwen toegewezen krijgen de *ministry* voor de gemeente als geheel te verzorgen.¹¹⁶ Op basis van de voorbeelden van Ingersoll¹¹⁷, waaruit blijkt dat veel vrouwen op een positie onder hun opleidingsniveau terecht komen, vermoed ik dat ook de vrouwen die Brasher ontmoet, lange tijd onder hun opleidingsniveau hebben moeten werken om zichzelf te bewijzen, terwijl mannen binnen de beweging dat niet hoeven te doen.

¹⁰⁸ Cox, 3-18. Van Harskamp, 151-152.

¹⁰⁹ Brasher, 112-114.

¹¹⁰ Ibid., 115-116.

¹¹¹ DeBerg 77-83. Bendroth (1996), 30.

¹¹² Ingersoll, 62-64.

¹¹³ Brasher, 46-48.

¹¹⁴ Bendroth (1996), 78.

¹¹⁵ Brasher, 74-79. In de gemeentes waar het hier om draait, heeft dat overigens extra veel effect, omdat daar, op initiatief van de vrouwen, besloten is dat vrouwen de pastorale begeleiding voor vrouwen verzorgen, zodat de scheiding tussen de mannen en de vrouwen in de gemeente des te scherper ligt.

¹¹⁶ Brasher, 70.

¹¹⁷ Ingersoll, 62-80.

4.2 Mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen het vrouwennetwerk

De visie op mannelijkheid en vrouwelijkheid wordt voor een groot deel geconstrueerd en gereconstrueerd door vrouwen zelf. Dit gebeurt onder andere in verschillende soorten vrouwennetwerken. Hieronder zal ik twee van die netwerken beschrijven en analyseren hoe de vorming en bevestiging van een bepaalde rolverdeling daarin plaatsvindt. In de analyse zal zowel een interdenominaal netwerk als een netwerk binnen een bepaalde gemeente aan bod komen.

Interdenominaal vrouwennetwerk

In de studie van Griffith komt het vrouwennetwerk *Aglow* naar voren. Aglow is een netwerk dat buiten de denominaties staat en ruimte biedt aan vrouwen uit de Pinkster- en Evangelicale beweging, maar ook leden uit bijvoorbeeld de katholieke traditie heeft.¹¹⁸ Aglow is ontstaan in de jaren '60 als een informele beweging. Met het groeien van het aantal leden groeide echter de noodzaak een structuur te vormen en de doelstellingen vast te stellen. In 1977 bestonden er 800 verschillende Aglow groepen verspreid over Amerika, Azië, Afrika en Europa. Op dit moment groeit Aglow nog buiten de Verenigde Staten, binnen de Verenigde Staten is een lichte daling van het aantal leden merkbaar.¹¹⁹ Aglow heeft momenteel invloed op meer dan 17 miljoen mensen per jaar, via de ruim 21.000 leiders die zich, verspreid over de wereld, inzetten voor de doelstellingen van Aglow. Aglow is helder over haar status van netwerk: zij wil geen substituuat zijn voor een kerk. Zij roept vrouwen dan ook op lid te blijven van hun kerk en daar een actieve rol in te spelen.¹²⁰

Voor mannen bestaan er overigens ook dergelijke overkoepelende interdenominale organen. Een goed voorbeeld is het uitgebreide netwerk van de *Promise Keepers* die weekendbijeenkomsten organiseren voor mannen waarin gesproken en onderwezen wordt over de positie en verantwoordelijkheden van de man.

Griffith plaatst Aglow niet alleen in de Pinkster- en Charismatische traditie, maar ziet er ook elementen van de *recovery & therapeutic movement* in terug. In de jaren '30 ontstonden op meerdere gebieden *self-help groups* en *self-help literature*. In het geval van een christelijke groep speelde de ervaring van God als een interventie en werd Jezus beschouwd als een soort therapeut.¹²¹ Binnen Aglow heeft de invloed van bovenstaande groepen een uitwerking op de structuur van de organisatie. Het bestaan van kleine subgroepen waarin vrouwen nauw op elkaar betrokken zijn komt eruit voort.

Aglow is een netwerk voor en door vrouwen. Dat betekent dat de bijeenkomsten alleen door vrouwen bezocht kunnen worden, maar ook dat alle bijeenkomsten georganiseerd en geleid worden door vrouwen. De gehele organisatorische structuur van het wereldwijde netwerk bestaat uit vrouwen. Hoewel Aglow dus een netwerk voor en door vrouwen is, heeft het enkel mannelijke adviseurs. Griffith plaatst dit in het spanningsveld tussen een egalitair en een hiërarchisch systeem, tussen de aanname dat ieder mens contact kan vinden met God en tegelijk de pogingen van een organisatie om overzicht en sturing te kunnen behouden.

Het bestaan van enkel mannelijke adviseurs wordt oorspronkelijk aan de hand van de Bijbelse aanname dat vrouwen de beschermende supervisie van mannen nodig hebben, omdat zij anders het gevaar lopen door hun emotionele karakter misleid te worden. In latere fasen krijgt niet zozeer de noodzakelijkheid van mannelijk leiderschap maar een beroep op symmetrie en balans een rol in het argument.¹²² De positie van de mannen in het netwerk blijft dus onveranderd, maar het argument op grond van de Bijbel wordt losgelaten.

¹¹⁸ Griffith, 61.

¹¹⁹ Ibid., 46-51.

¹²⁰ www.aglow.org (16-08-2011)

¹²¹ Griffith, 34.

¹²² Ibid., 151-152.

Binnen Aglow speelt het begrip *submission* een belangrijke rol. De vrouwen roepen elkaar op het begrip in hun huwelijk toe te passen. Sommige vrouwen delen de ervaring dat wanneer zij hun eigen wensen aan de kant zetten en zich onderwerpen aan hun imperfecte man, er een transformatie plaatsvond waarin de man de ideale echtgenoot werd. Men neemt aan dat onderwerping leidt tot een verbetering van de (machts)positie en de bevrijding van de vrouw.¹²³

Griffith benadrukt de hoge waardering voor vrouwen en vrouwelijkheid die binnen Aglow wordt verwoord. Men roept elkaar op vrouwelijke deugden hoger te waarderen. Door bijvoorbeeld *homemaking* als heel positief te beschouwen, kan het ingekaderd worden in Gods doel. Het geeft de vrouw de kans haar huis gastvrij open te stellen voor andere mensen en ‘*to turn her home into a refuge*’,¹²⁴ een veilige (heilige?) haven in een beangstigende wereld. Dit maakt haar binnen de kaders van de beweging belangrijk en hoog gewaardeerd.

Getuigenissen spelen een grote rol binnen Aglow. Niet alleen de spreekster geeft een getuigenis over haar eigen leven, er is ook ruimte voor de aanwezigen om openheid te geven. Juist door de openheid van de spreeksters worden de aanwezigen aangemoedigd in de tijd na het verhaal van de hoofdspreekster onderling verhalen uit te wisselen en te bidden.¹²⁵

Binnen Aglow krijgt een ongelukkige thuissituatie een betekenis. Doordat vrouwen elkaar hun verhalen en problemen vertellen en daar met elkaar mee bezig zijn, worden de moeilijke elementen van hun levens omgevormd tot punten van verbetering. Het worden processen van *empowerment* waarin God of de Heilige Geest aan het werk is. Daardoor kunnen de vrouwen met nieuwe moed en krachten streven naar verbetering.¹²⁶

Aglow staat (in ieder geval formeel) onder leiding van mannen. Op basis van scherpe grappen die binnen het netwerk over het gedrag en karakter van mannen gemaakt worden, concludeert Griffith dat hoewel de vrouwen van Aglow actief bijdragen aan de (re)constructie van de genderrollen, er ook frustratie bestaat over de heersende verhoudingen.¹²⁷

Griffith noemt de verschuiving in de manier waarop er met woede wordt omgegaan. Sinds de jaren '80 heeft woede een plek in het proces van *healing* en vergeving, terwijl daarvoor gold dat het een zonde was. Omdat de voorbeelden die zij noemt in een context van de machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen spelen, vraag ik me af of met de ontwikkeling van het toestaan van deze woede ook frustratie over de rolverdeling is toegestaan.¹²⁸

Vrouwennetwerk binnen de gemeente

Ook binnen gemeentes bestaan netwerken van vrouwen. Vaak zijn de activiteiten van de gemeentes binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging automatisch verdeeld over activiteiten voor alle leden van de gemeente, activiteiten voor vrouwen, activiteiten voor mannen en activiteiten voor kinderen.

Het onderzoek van Brasher richt zich op twee gemeentes waarbinnen een scherp onderscheid bestaat tussen de gemeente als geheel, waarin mannen de leiding nemen, en het vrouwennetwerk binnen de gemeente, dat door vrouwen wordt geleid.¹²⁹ Zij spreekt van een aparte enclave binnen de gemeente, waarin vrouwen zich verenigen en waar verhoudingen net iets anders (kunnen) liggen dan de gemeente als geheel.

Zij onderzocht twee fundamentalistische gemeentes in het zuiden van California, *Mount Olive* en *Bay Chapel*. De kerken komen volgens Brasher overeen in hun overtuigingen. Zij veronderstellen onder andere de *inerrancy* van de Bijbel, de lichamelijke opstanding van Jezus en zij verwachten zijn

¹²³ Ibid., 174,178.

¹²⁴ Ibid., 73, 208.

¹²⁵ Ibid., 122.

¹²⁶ Ibid., 190.

¹²⁷ Ibid., 155.

¹²⁸ Ibid., 94-95.

¹²⁹ Brasher, 5.

wederkomst. Ook in sociale waarden zijn veel overeenkomsten. Zij committeren zich beiden aan een scherpe scheiding tussen de seksen en zien het heterohuwelijk als de ideale leefvorm.¹³⁰

Binnen de bewegingen die Brasher onderzoekt, geldt de aanname dat mannen en vrouwen zozeer van elkaar verschillen, dat hun taakverdeling, en daarmee hun leven, geen overlap kent en zij elkaar enkel nodig hebben binnen het huwelijk. Het huwelijk is dan ook een belangrijk onderdeel van de orde die binnen de gemeente gehandhaafd wordt.¹³¹ Dit gebrek aan overlap leidt in de praktijk vaak tot het bestaan van een vrij zelfstandige vrouwelijke enclave binnen de gemeente.

Binnen de enclave bestaat een andere structuur dan binnen de gemeente als geheel. In de gemeente als geheel zijn de mogelijkheden voor vrouwen beperkt, in de enclave hebben zij meer ruimte om hun talent te benutten. De enclave wordt geheel geleid door vrouwen en binnen de enclave kunnen vrouwen voorgaan in een dienst of spreken. Bovendien kent de enclave een eigen hiërarchie waarbinnen de vrouwen van elkaar leren en elkaar ook (leren) zien als *ritual leaders*.

Binnen de enclave ervaren de vrouwen door de daar bestaande mogelijkheden een *empowerment* die botst met de patriarchale structuur van de gemeente als geheel. Dit wordt volgens Brasher ingezet om te onderhandelen over de machtspositie die vrouwen zouden moeten hebben in de gemeente als geheel.¹³²

Opmerkelijk is dat de religieuze ervaringen die vrouwen rapporteren, uitsluitend plaatsvinden *binnen* de enclave of buiten de gemeente, waar vrouwen alleen (zonder mannen) zijn. Vooral ervaringen die gebeurtenissen uit hun leven plots in een begrijpelijk kader plaatsen, vinden plaats in enclavesetting en worden ook bevestigd (van autoriteit voorzien) door de vrouwen in de enclave. Het toetsen van de ervaring gebeurt aan de hand van de overeenkomstigheid met de Bijbel.¹³³ Blijkbaar zijn vrouwen huiverig hun religieuze ervaring door de autoriteit van de mannen te laten toetsen. Tegelijkertijd sluit het verschijnsel aan op de aanname dat mannen en vrouwen voor God gelijk zijn en elkaar dus niet nodig hebben in hun relatie met God.

Brasher geeft aan dat binnen de enclave gesproken wordt over *submission* als een proces dat de macht van de vrouw vergroot. Het wordt niet gezien als capitulatie van de vrouw, maar als een proces dat wederzijds moet gebeuren en uiteindelijk voor de vrouw veel beter zal uitpakken dan verzet.¹³⁴ Onderwerping van de vrouw wordt beschouwd als een term die toepasbaar is op het huwelijk, maar op de verschillende fronten een verschillende uitwerking heeft. In dagelijkse interactie en op het gebied van seksualiteit beschouwt men de onderwerping doorgaans als een onderwerping aan elkaar, het moet wederzijds gebeuren. Op het gebied van grote beslissingen en *overall marital status* moet de vrouw zich aan de autoriteit van de man onderwerpen. Hij is degene die de knoop doorhakt in het nemen van grote en belangrijke beslissingen en dat hangt samen met het feit dat hij eindverantwoordelijk is voor het slagen van het huwelijk.¹³⁵

Binnen de enclave wordt gesproken over de *nuclear family* als ideaalbeeld. Men neemt zelfs aan dat hoewel *salvation* een individueel proces is, het bij voorkeur plaatsvindt binnen de setting van het gezin, omdat het dan een effect kan hebben op het gezin als geheel.¹³⁶ In de enclave wordt moederschap benadrukt als belangrijkste taak van de vrouw en is er ook veel ruimte voor support en ondersteuning binnen het moederschap. Men is zich bewust van het feit dat de buitenwereld soms minder of weinig waarde hecht aan het moederschap, en men zet zich daar binnen de enclave tegen af.¹³⁷

¹³⁰ Ibid., 8-11.

¹³¹ Ibid., 12, 130.

¹³² Ibid., 66-68.

¹³³ Ibid., 95-99, 107.

¹³⁴ Ibid., 7.

¹³⁵ Ibid., 148.

¹³⁶ Ibid., 129-130.

¹³⁷ Ibid., 155-157.

Binnen de enclave roept men op mannen te stimuleren hun verantwoordelijkheid te nemen in het leiderschap dat hen binnen de natuurlijke orde is toebedeeld. Men neemt aan dat veel mannen dit onvoldoende doen en daarin ook onvoldoende gestimuleerd worden.¹³⁸

4.3 Mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen het huwelijk

Het ideaal van het huwelijk valt binnen het ideaal van de *nuclear family*. Voor een goed huwelijk zijn binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging twee kernzaken aan te wijzen, namelijk het leiderschap van de man (*male headship*) en de onderwerping van de vrouw (*female submission*). De precieze invulling van beide begrippen staat niet vast, zodat uit deze kernbegrippen meerdere ‘modellen’ kunnen voortvloeien.

Opmerkelijk is de neiging van de afgelopen drie decennia om het begrip gelijkheid te rijmen met de rolverdeling. Men stelde dat de gelijkheid niet betekende dat er geen verschillen waren, en maakte zich hard voor modellen die (in ieder geval in naam) niet hiërarchisch waren, maar een praktische invulling geven aan de verschillen tussen mannen en vrouwen.¹³⁹

'Male headship'

Het concept *male headship* wordt door Evangelicalen doorgaans gebaseerd op de Bijbel, waarbij zij meestal verwijzen naar het fragment uit Efeze 5:21-33 maar waar zij ook andere teksten voor gebruiken. (I en II Timoteus, Titus en Gen.2)

22 Vrouwen, erken het gezag van uw man als dat van de Heer, 23 want een man is het hoofd van zijn vrouw, zoals Christus het hoofd is van de kerk, het lichaam dat hij gered heeft. 24 En zoals de kerk het gezag van Christus erkent, zo moeten vrouwen in ieder opzicht het gezag van hun man erkennen.

Gallagher geeft aan dat de invulling die aan *male headship* toegekend wordt door de tijd heen van gedaante is veranderd. Dit heeft volgens haar vooral te maken met het proces van toetreden van vrouwen op de arbeidsmarkt rond de jaren '70.¹⁴⁰ Tegelijkertijd wordt in het artikel van Gallagher en Smith opgemerkt dat het '*bargaining with headship*' van vrouwen, waardoor zij economische zekerheid en emotionele betrokkenheid van hun echtgenoten winnen, aangeeft dat de meeste Evangelicale vrouwen 'nog steeds' financieel afhankelijk zijn van hun echtgenoot.¹⁴¹ Hieruit maak ik op dat het toetreden van vrouwen tot de arbeidsmarkt binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging niet voor iedere vrouw een optie is, en zeker niet in een vorm die haar financieel onafhankelijk maakt.

Sinds de industriële revolutie verhielden mannen en vrouwen zich lange tijd tot elkaar volgens het *breadwinner-homemaker* model. Zoals DeBerg aangeeft, was het de taak van de man om het gezin te voorzien in materiële zaken. De vrouw was verantwoordelijk voor het huishouden en de zorg voor de kinderen. Binnen ditzelfde systeem vond de ophemeling van de vrouw als moeder en *homemaker* plaats.¹⁴²

In de eerste helft van de twintigste eeuw was Evangelicalisme een religie voor de middenklasse en de bovenklasse van de samenleving, waardoor het *breadwinner-homemaker* model goed haalbaar was. In de tweede helft van de twintigste eeuw veranderde de economische situatie, waardoor het voor alle klassen lastiger werd dit model in praktijk te brengen, en waren bovendien ook veel mensen uit de 'lagere klassen' tot de Evangelicale stroming gaan behoren.¹⁴³ Bovendien behield een groot deel van de vrouwen de betaalde baan die zij in de tijd van crisis op zich genomen had, hoewel de beweging na de tweede wereldoorlog wel probeerde vrouwen weer uit de werksfeer te verdrijven. Desondanks bleef in die tijd het ideaalbeeld van de *nuclear family* met de man als kostwinner nog grotendeels intact.¹⁴⁴

¹³⁸ Brasher, 141.

¹³⁹ Gallagher, 57-58.

¹⁴⁰ Ibid., 4,12.

¹⁴¹ Gallagher, Smith, 228.

¹⁴² DeBerg, 14-18.

¹⁴³ Gallagher, Smith, 214.

¹⁴⁴ Gallagher, 39-43.

Zelfs wanneer in de jaren '90 een steeds grotere acceptatie ontstaat van het feit dat vrouwen buitenshuis en betaald werken, ook in de interne literatuur, blijft men benadrukken dat de voornaamste taak van de vrouw ligt in het verzorgen en opvoeden van de kinderen en het zorg dragen voor het huishouden. In het geval de man niet de *enige* kostwinner was, dan nog wel de *voornaamste*, omdat de vrouw ook *homemaker* blijft.¹⁴⁵ De vrouw op de arbeidsmarkt blijft dus een actief onderdeel van discussie. Een belangrijk argument is de noodzakelijkheid van de betaalde werkzaamheden van de vrouw. Werkt zij 'voor de extraatjes' of uit noodzaak? Veel Evangelicalen nemen aan dat tweeverdienschap in de huidige tijd een strikte noodzaak is.¹⁴⁶

In 2006 streefde zeker 35% van alle vrouwen in de Verenigde Staten te leven volgens het *breadwinner-homemaker* model. De vrouw kon wel buitenshuis werken, maar was het gelukkigst wanneer haar man het leeuwendeel van het inkomen inbrengt.¹⁴⁷ Tot op de dag van vandaag houden veel Evangelicalen dus vast aan het model. Dat in de praktijk veel van de vrouwen in de beweging werken, al dan niet voltijds, wordt verklaard vanuit een financiële noodzaak. De conservatieven zijn het meest strikt met het in de praktijk brengen van dit ideaal. Zij houden eraan vast dat de vrouw alleen werkt als dat strikt noodzakelijk is en gebruiken daarbij het argument dat de vrouw te zwaar belast wordt wanneer zij naast de fulltime taak van het huishouden die voor haar bedoeld is, ook nog een baan moet hebben. Dat kan dan alleen *tijdelijk* gebeuren, omdat het anders teveel schade aanricht aan de vrouw en haar voornaamste taak.¹⁴⁸

Uit het onderzoek van Gallagher blijkt ook een verschuiving binnen de betekenis die men toekent aan leiderschap. Het grootste deel (84%) van de Evangelicalen ziet de man als *spiritual head* en een kleiner percentage ziet de man als *breadwinner* (46%). De man is door God bedoeld als het hoofd van het gezin en dat betekent dat hij de *uiteindelijke* verantwoordelijkheid draagt voor zijn gezin, waarvan het spirituele welzijn van zijn gezin het belangrijkste is.¹⁴⁹ Vooral jonge Evangelicalen zien het concept *headship* los van het genereren van inkomsten en interpreteren het voornamelijk als een spirituele taak.¹⁵⁰

Dit spiritueel leiderschap moet gezien worden als het dragen van verantwoordelijkheid voor het spirituele leven van het gezin. Dat betekent dat de man ook zorg moet dragen voor praktische zaken die daaraan bijdragen, zoals bidden voor de maaltijd. Hij kan zijn taken uitbesteden, bijvoorbeeld door zijn vrouw te vragen te bidden voor de maaltijd. De verantwoordelijkheid wordt vaak uitgelegd aan de hand van het begrip priesterschap uit het Oude Testament. De man moet fungeren als bemiddelaar en beschermer van het gezin.¹⁵¹ De invulling van *spiritual headship* wordt, net als het genereren van inkomsten, soms door vrouwen vervuld, bijvoorbeeld wanneer de man zijn verantwoordelijkheid niet neemt. Opmerkelijk is dat respondenten dit leiderschap van de vrouw secundair noemen, omdat de man eindverantwoordelijk blijft.¹⁵²

Het begrip *headship* hangt voor veel Evangelicalen samen met het nemen van beslissingen. Wie de leiding heeft, neemt de beslissingen of is daar in ieder geval verantwoordelijk voor. Er bestaat dus veel discussie over het begrip *decision maker* en de invulling daarvan.

Onafhankelijk van welke betekenis zij hechten aan het begrip *headship*, komen vrijwel alle Evangelicalen tot een heel praktische omgang met het maken van keuzes. *Egalitarians* benadrukken daarbij bewust dat het niet uitmaakt of de man of de vrouw een keuze maakt; dat moet bepaald worden door wie de meeste kennis van zaken heeft. Meer letterlijke aanhangers van het begrip *headship* benadrukken dat het van

¹⁴⁵ Ibid., 59. Gallagher, Smith, 218. S.D. Rose, Women Warriors: The Negotiation of Gender in a Charismatic Community, *Sociological Analysis*, Volume 48, No. 3 (Autumn, 1987), 245-258, 247.

¹⁴⁶ Gallagher, Smith, 224.

¹⁴⁷ Wilcox, Nock, 123.

¹⁴⁸ Gallagher, Smith, 219.

¹⁴⁹ Gallagher, 71, 86.

¹⁵⁰ Gallaher, Smith, 219.

¹⁵¹ Gallagher, 87-90.

¹⁵² Gallagher, Smith, 220.

belang is dat de man verantwoordelijkheid draagt voor de gemaakte keuze, of hij die nu zelf maakt of dat overlaat aan zijn vrouw. Soms wordt ook aangenomen dat de Heilige Geest stuurt in de beslissing, zodat man en vrouw het na overleg altijd eens zullen worden.¹⁵³

Ook wordt veel gewerkt met het idee van de ‘uiteindelijke beslissing’ die gemaakt moet worden door de man in het geval de huwelijkspartners niet samen tot een beslissing kunnen komen. In het onderzoek van Gallagher en Smith geven de meeste respondenten aan vrijwel altijd samen te kunnen beslissen.¹⁵⁴ In al bovenstaande gevallen wordt het begrip *headship* niet losgelaten, maar wordt het ook niet op een autoritaire manier uitgevoerd. Men vindt een weg om daaromheen te kunnen. Hieruit maak ik op dat het begrip *decision maker* veel moeilijker vorm te geven is dan het begrip *breadwinner*. Ik veronderstel dat dit samenhangt met het feit dat het hier draait om de interactie tussen twee personen, die zich vaak geheel binnenshuis zal afspelen, terwijl het broodwinnerschap een vrij feitelijke en publieke zaak is.

Uit het bovenstaande blijkt dat het begrip verantwoordelijkheid zeer centraal staat en een rol speelt bij de begrippen *breadwinner*, *decision maker* en *spiritual headship*. Tegelijkertijd biedt de term verantwoordelijkheid ruimte aan verschillende manieren om bovenstaande drie begrippen in de praktijk te brengen. Welke vorm men ook kiest, het is belangrijk dat de man verantwoordelijkheid neemt voor zijn taken. De man wordt beschouwd als eindverantwoordelijk tegenover God.¹⁵⁵

'Female Submission'

Ook het concept *female submission* wordt gebaseerd op de Bijbel, vanuit dezelfde passage in Efeze 5, maar ook andere teksten worden ter ondersteuning aangehaald.

22 Vrouwen, erken het gezag van uw man als dat van de Heer, 23 want een man is het hoofd van zijn vrouw, zoals Christus het hoofd is van de kerk, het lichaam dat hij gered heeft. 24 En zoals de kerk het gezag van Christus erkent, zo moeten vrouwen in ieder opzicht het gezag van hun man erkennen.

In de jaren 1960-1980 maakt de invulling die men geeft aan het begrip *submission* een verschuiving door, wat ook effect heeft op de invulling van *headship*. *Submission* werd steeds meer als een wederzijds proces beschouwd, en daardoor *headship* steeds meer als dienend leiderschap. Er kwam meer aandacht voor het feit dat een man zijn autoriteit als leider niet mag misbruiken wat het karakter en het effect van *submission* ook verandert.¹⁵⁶ De noodzaak tot *submission* wordt als gevolg van de door God ingestelde orde ervaren. Wanneer vrouwen aan de onderzoekers aangeven moeite te hebben met het uit handen geven van macht aan hun mannen, geven ze aan het *toch* te doen vanwege deze orde.¹⁵⁷

Om aan te geven waarom het belangrijk is dat een vrouw zich onderwerpt aan haar man, worden verschillende metaforen gebruikt, waarvan de metafoor van de democratie een erg bekende is. Er wordt gesteld dat een voorzitter de leiding moet nemen over de vergadering en alle aanwezigen aan het woord moet laten. Hun mening is belangrijk, maar *iemand* moet de leiding nemen, anders komen ook de verschillende meningen nooit tot hun recht.¹⁵⁸ Deze metaforen worden vaak gebruikt om een uitleg of verzachtende uitleg te geven voor het begrip. Men geeft aan dat ‘onderwerpen’ in onze tijd vaak een negatieve connotatie heeft, maar dat niet terecht hoeft te zijn.

Een tweede invulling die aan het begrip gegeven wordt, is door middel van de uitleg dat het voor een vrouw niet nadelig is om zich te onderwerpen aan haar man, omdat zij er een voordeel mee kan winnen die anders buiten haar bereik zouden blijven. Vrouwen worden bijvoorbeeld opgeroepen hun *gedachten* aan hun man te onderwerpen. Zij moeten hun gedachten over een te maken keuze in de handen van hun

¹⁵³ Gallagher, 95-97, 100.

¹⁵⁴ Gallagher, Smith, 221.

¹⁵⁵ *Ibid.*, 217.

¹⁵⁶ Gallagher, 54.

¹⁵⁷ Rose, 250.

¹⁵⁸ Gallagher, 51.

man leggen. Dit heeft als resultaat dat zij inspraak krijgen doordat hun man hun gedachten kan meenemen in de keuze. Het proces valt nog steeds onder de noemer *submission*.¹⁵⁹

In een vergelijkbaar mechanisme geven vrouwen (actief!) de autoriteit voor het maken van keuzes aan hun man. Dat leidt er vervolgens toe dat hun man aan hen vraagt wat hun mening is, of bepaalde keuzes aan hen zal delegeren, omdat zijn bepalende positie niet aangevochten wordt.¹⁶⁰ Een dergelijk proces wordt beschreven door zowel Griffith als Rose.¹⁶¹ Niet alleen waar het gaat om het maken van keuzes, ook op andere gebieden biedt het erkennen van de mannelijke autoriteit door *submission* voordelen. Vrouwen verwerven een bepaald soort liefde die een belangrijk onderdeel van *headship* uitmaakt, de man moet zich opofferen voor zijn vrouw en gezin. Bovendien biedt het vaak (financiële) zekerheid; wanneer de man verantwoordelijk wordt gesteld als kostwinner, moet hij wel zorg dragen voor het genereren van inkomsten.¹⁶²

Een groot deel van de Evangelicalen (78%) vindt binnen een huwelijk zowel *male headship* als *equal partnership* van belang. Dat lijken in eerste instantie tegenstrijdige posities, maar de aanhangers van de begrippen weten ze in een model bijeen te brengen door bijvoorbeeld te verwijzen naar de gelijkheid van alle mensen voor God maar de verschillende posities die zij in het leven hebben.¹⁶³ De aanname van *equal partnership* leidt tot het nastreven van *mutual submission*. Het statement dat de vrouw zich moet onderwerpen aan haar man, wordt niet ontkend maar er wordt aan toegevoegd dat iedereen zich moet onderwerpen, aan God, en binnen het huwelijk, aan elkaar.¹⁶⁴ Uit het onderzoek van Aune binnen een Britse congregatie komt naar voren dat er in de praktijk meestal sprake is van *mutual submission*.¹⁶⁵

Een derde manier om de uitvoering van *submission* vorm te geven, is door een onderverdeling te maken in verschillende gebieden van het huwelijk. Door te definiëren *hoe* de onderwerping van de vrouw er op de verschillende terreinen van een huwelijk uitziet, vindt men een manier om de term op een heel praktische manier te kunnen toepassen.¹⁶⁶ In het onderzoek van Susan Rose geven veel vrouwen aan zichzelf als *submissive* te beschouwen, maar actieve en gelijke partners te zijn in het nemen van beslissingen.¹⁶⁷ Zij wijzen een deelgebied van hun huwelijk aan waar hun onderwerping een gelijkwaardige uitkomst heeft.

4.4 Conclusie

Over de verhoudingen tussen mannen en vrouwen bestaat binnen de beweging discussie die resulteert in een breed spectrum aan posities. Het grootste deel van de beweging is te categoriseren binnen een neo-traditioneel standpunt, waarbij vastgehouden wordt aan de terminologie van *male headship* en *female submission* maar in de praktijk eerder sprake is van een gelijkwaardige omgang en taakverdeling. Een klein deel heeft ook een egalitair standpunt en terminologie en een ander klein deel houdt zowel in woord als daad vast aan bovengenoemde terminologie.

De verhoudingen tussen mannen en vrouwen vinden plaats op drie niveaus in het leven van vrouwen binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging. Het speelt een rol binnen de gemeente als geheel, het

¹⁵⁹ Ibid., 101. Gallagher, Smith, 223.

¹⁶⁰ Gallagher, 102.

¹⁶¹ Griffith, 171-174. Rose, 255.

¹⁶² Gallagher, Smith, 222-223. Rose, 246. Bendroth, (Last gasp Patriarchy), 9. K. Aune, Marriage in a British Evangelical Congregation: Practicing Postfeminist Partnership?, *Sociological review*, Volume 54, Issue 4 (November 1, 2006), 638-658, 647.

¹⁶³ Gallagher, 73-74.

¹⁶⁴ Ibid., 76.

¹⁶⁵ Aune (2006), 647.

¹⁶⁶ Brasher, 148.

¹⁶⁷ Rose, 256.

speelt een rol in de netwerken die er voor vrouwen bestaan en het speelt een rol binnen het huwelijk. De visie op de verhouding tussen de seksen krijgt op elk van deze gebieden een andere uitwerking.

Binnen de gemeente als geheel is een verschil merkbaar in de taakverdeling, zowel binnen de vieringen als binnen de algemene werkzaamheden. Mannen nemen doorgaans de leidende posities in binnen de vieringen. Er bestaat hiervoor in veel kerken een onderscheid tussen een intellectuele bijdrage, zoals een preek, en een persoonlijke of emotionele bijdrage, zoals een *testimony* of het leiding geven aan de worship. Vrouwen kunnen binnen de gemeente religieuze autoriteit verkrijgen door deel uit te maken van een voorgangerechtpaar of door hun capaciteiten te bewijzen in lagere functies (vaak onder hun opleidingsniveau).

Binnen een interdenominaal netwerk hebben vrouwen meer aandacht en meer mogelijkheden dan binnen de kerken waar zij thuishoren. Door slechts als ‘aanvullend’ te willen bestaan, functioneert het netwerk alleen naast de kerken. Kernbegrippen die binnen de kerken uit de achterban spelen, spelen binnen het netwerk ook een grote rol. Zowel het begrip *submission* als de hoge waardering voor *homemaking* als vrouwelijke deugd, worden echter als middel van *empowerment* gebruikt en krijgen daarmee een andere lading. Getuigenissen en de betrokkenheid van de vrouwen op elkaars verhalen, spelen ook een rol in de *empowerment*, maar geven ook ruimte om met problemen rondom de autoriteit van mannen binnen de beweging om te gaan.

Binnen de enclave hebben vrouwen meer macht en meer mogelijkheden dan binnen de gemeente als geheel. De frictie die hieruit ontstaat, biedt een motivatie om ‘te onderhandelen’ over de macht en de positie van vrouwen binnen de gemeente als geheel. De vrouwen in de beide gemeentes oefenen vanuit hun enclave veel invloed uit op de gemeente. Zij hebben in de praktijk vrij veel macht, ondanks hun status van ondergeschiktheid. Brasher veronderstelt dat aan de macht geen woorden worden gegeven, om zo *in theorie* het seksepatroon te laten bestaan en er *in de praktijk* omheen te kunnen.¹⁶⁸

Het begrip *submission* en de vormgeving van de taakverdeling binnen de *nuclear family* worden binnen het netwerk op een stimulerende manier behandeld. Binnen het netwerk ervaren vrouwen steun in hun religieuze leven en ervaren zij een *empowerment* wat betreft hun dagelijkse bezigheden.

Binnen het huwelijk worden de termen *male headship* en *female submission* op veel manieren uitgelegd. Binnen de *male headship* verliest de term *breadwinner* aan letterlijkheid, steeds meer vrouwen hebben immers een betaalde baan in de huidige tijd. De man ‘heet’ vaak alleen nog maar *breadwinner*. De termen *spiritual head* en *decision maker* zijn nóg lastiger in de praktijk te brengen.

Bij *female submission* gebruikt men verschillende ‘truuks’ om een minder hiërarchische uitwerking en een minder negatieve klank aan het begrip te geven. Door te streven naar *mutual submission* of een onderscheid te maken tussen verschillende deelgebieden van het huwelijk, maakt men de praktijk meer gelijkwaardig voor mannen en vrouwen. Door gebruik te maken van verzachtende metaforen en het formuleren van een voordeel, krijgt de term een positieve insteek en verliest het imago van ‘capitulatie’.

Door het bovenstaande bestaat een veelheid aan ‘woordelijke constructies’ die een praktijk van een hoge mate van gelijkheid verbinden aan een hiërarchisch discours. Een beweeglijke realiteit wordt verbonden met een vrij absoluut kader van denken en spreken.

¹⁶⁸ Brasher, 90.

5. Achtergrond auteurs en korte omschrijving van het materiaal

5.1 Nicky en Sila Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk (The Marriage Book)*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2004.

Achtergrond auteurs

Op de website van Alpha, de stichting die naast de beroemde Alpha-cursus ook de huwelijkskursus van Nicky en Sila Lee uitbracht, staat over het echtpaar aangegeven dat zij al sinds 1996 huwelijkskursussen en lezingen over het huwelijk geven. Het echtpaar behoort sinds 1985 tot de staf van de anglicaanse kerk Holy Trinity Brompton. In het jaar 2000 brachten zij op basis van hun eerdere werk het boek *The Marriage Book* uit, dat vanaf dat moment gebruikt wordt voor de cursussen die vanuit Alpha gegeven worden. Er zijn al meer dan 100.000 exemplaren van dit boek verkocht.

De Holy Trinity Brompton is een zeer grote anglicaanse gemeente in de Londen. De kerk maakt zich sterk voor het begrip *Church planting*, een methode waarbij vanuit de kerk steeds nieuwe dochterkerken worden gesticht. De Holy Trinity Brompton heeft inmiddels dus een breed netwerk. In de kerk komen wekelijks 40.000 bezoekers van de leeftijd 18-35 jaar.¹⁶⁹

De anglicaanse kerk kan niet gerekend worden tot de Pinkster- en Evangelicale beweging, maar de Holy Trinity Brompton wel. Op de site van de kerk blijkt de gemeente een aantal charismatische elementen te hebben. Er zijn *testimonies* te vinden van mensen die de kracht van God en de Heilige Geest als zeer sterk en veranderend hebben ervaren in hun leven. God en het geloof wordt op de site, en vooral wanneer het gaat om de Alpha-cursus, benoemd als *life changing* wat goed past in de sfeer van de Pinksterkerken.¹⁷⁰

Omschrijving materiaal

Opmaak en vormgeving

Het boek heeft net iets meer dan 300 bladzijden. Het boek bevat afbeeldingen, waarvan de meesten grappige, schetsmatige afbeeldingen van een man en een vrouw zijn. De omslag van het boek is blauw met een vage afbeelding van de gezichten van een man en een vrouw op de voorkant.

Opbouw&structuur

De methode bestaat uit 7 delen, bestaande uit 19 hoofdstukken, een inleiding, een epiloog en vier aanhangsels. Elk deel wordt geopend met een titel op een aparte pagina en afgesloten met een conclusie. Elk hoofdstuk wordt op dezelfde wijze geopend, aan de hand van één of twee citaten en een titel. De hoofdstukken bevatten tussenkopjes. Er wordt veel gebruik gemaakt van voetnoten om aangehaalde teksten en citaten te kunnen opzoeken. De vindplaats van Bijbelse citaten staat direct in de tekst vermeld.

Beschrijving van de auteurs

De auteurs worden op de kaft geïntroduceerd met de woorden: ‘Nicky en Sila Lee zijn meer dan twintig jaar getrouwd en hebben vier kinderen.’ Daarnaast wordt aangegeven dat zij tot de staf van Holy Trinity Brompton behoren, talloze lezingen hebben gegeven over het huwelijk en de grondleggers zijn van ‘The Marriage Course’ waarvoor het boek gebruikt wordt. Het voorwoord is geschreven door de oprichter van de Alpha-cursus, Nicky Gumbel, die aangeeft een vriend van het echtpaar te zijn.

5.2 Sunday Adelaja, *Huwelijk, werk in uitvoering (Successful Marriage Takes Work)*, Utrecht: St. Bliss Publishing House, 2005.

Achtergrond auteur

Sunday Adelaja is de oprichter en pastor van *The Embassy of the Blessed Kingdom of God for All Nations*, een megakerk in Kiev in Ukraine. Sunday Adelaja heeft meer dan tachtig boeken geschreven, die vertaald zijn in meerdere talen, waaronder enkele boeken over het huwelijk en het plan van God met ‘het

¹⁶⁹ www.alpha.org (16-08-2011)

¹⁷⁰ www.htb.org.uk (16-08-2011)

leven van' de familie. Daarnaast gaat een groot deel van zijn boeken over het doel van God met het (persoonlijk) leven van de mens.

Over het boek *Successful Marriage takes Work (Huwelijk, werk in uitvoering)* wordt op de website van de kerk aangegeven dat het antwoorden biedt op vragen die mensen over hun huwelijk hebben. Het is bijzonder populair in de Russisch-sprekende wereld en wegens succes na verloop van tijd ook in het Russisch vertaald.

The Embassy of the Blessed Kingdom of God for All Nations is opgericht in het jaar 1993 en bestond toen uit zeven mensen. In een periode van ongeveer tien jaar is de kerk uitgegroeid tot een invloedrijk wereldwijd netwerk van meer dan 300 dochterkerken. De moederkerk in Kiev heeft een ledenaantal van ongeveer 25.000 mensen en wereldwijd heeft de kerk ongeveer 1 miljoen mensen tot geloof gebracht. De kerk bestaat uit mensen uit alle lagen van de samenlevingen. Zowel mensen uit de rand als mensen uit de bovenlaag van de samenleving.¹⁷¹

Omschrijving materiaal

Opmaak en vormgeving

Het boek bestaat uit 79 bladzijden met een eenvoudige zwart-wit opmaak. Achter in het boek zijn 7 bladzijden toegevoegd in kleur, waarop foto's en informatie staan van Sunday Adelaja en zijn kerk in Kiev. De rest van het boek bevat geen afbeeldingen. De omslag van het boek is oranje, op de voorkant staat een foto van een baby in een lichtgevend rompertje, op de achterkant staat een foto van het gezin Adelaja.

Opbouw&structuur

Het boek bestaat uit vier hoofdstukken die geen overeenkomstige opbouw of structuur kennen. Er wordt niet duidelijk gebruik gemaakt van tussenkopjes. Er wordt alleen gebruik gemaakt van verwijzingen naar de Bijbel. De vindplaats wordt direct in de tekst weergegeven.

Beschrijving van de auteur

Sunday Adelaja wordt geïntroduceerd als 'de oprichter en senior pastor van 'The Embassy of the Blessed Kingdom of God for All Nations' in Kiev, Ukraine. Hij wordt een uitstekend voorbeeld genoemd voor hoe een succesvolle kerk en een gelukkig gezien kunnen groeien.

5.3 David en Regina Maasbach, *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk, 's Gravenhage: Gazon Uitgeverij, 2006.*

Achtergrond auteurs

David Maasbach is de opvolger van zijn vader, de bekende evangelist Johan Maasbach, als hoofd van de Johan Maasbach Wereldzending en als voorganger van het *Capitol Evangelie Centrum* in Den Haag. Voordat hij de leidinggevende taken van zijn vader overnam, heeft hij enkele jaren als zendeling gewerkt voor de Johan Maasbach Wereldzending. Naast het voorgaan in de kerk, gaat hij ook voor in TV-uitzendingen, waarnaar doorgaans 35.000 mensen kijken.¹⁷² David Maasbach heeft verschillende boeken geschreven, en schrijft ook 'geloofsopbouwende artikelen' in het maandblad Nieuw Leven. Sinds 1996 draagt hij de titel 'Dokter in de Godgeleerdheid'.

In het boek *Ik hou van haar/ik hou van hem* geven David en Regina Maasbach tips over het huwelijk en relaties. Zij verwachten dat hiermee verbetering in het huwelijks en gezinsleven mogelijk is. De tips voor de man en de tips voor de vrouw staan elk in een afzonderlijk deel van het boek, het zijn eigenlijk twee boeken in een.¹⁷³

De Johan Maasbach Wereldzending heeft in Nederland acht verschillende kerken onder haar hoede. Deze kerken delen de naam *Blessing Churches*. De Johan Maasbach Wereldzending heeft in zijn geloofsbelijdenis opgenomen dat zij gelooft in de letterlijke inspiratie van de woorden in de Bijbel, dat

¹⁷¹ www.godembassy.com (16-08-2011)

¹⁷² www.maasbach.com (16-08-2011)

¹⁷³ www.bijbelhuis.nl (16-08-2011)

het spreken in tongen het bewijs is voor de aanwezigheid van de Heilige Geest en dat de doop in de Heilige Geest kan plaatsvinden 'nadat het hart is leeggemaakt'.¹⁷⁴

Omschrijving materiaal

Opmaak en vormgeving

Het boek bestaat uit twee delen, het deel van David leest men vanaf de ene kant, het deel van Regina leest men (ondersteboven) vanaf de andere kant. Elk deel beslaat ongeveer de helft van het boek en bestaat uit ongeveer 65 pagina's. Het boek heeft een eenvoudige opmaak en maakt veel gebruik van opsommingtekens. Op de omslag staat op de ene kant een foto van David Maasbach met een bos rozen in zijn hand. Op de andere kant staat een foto van Regina Maasbach, met één roos in haar hand. Het boek bevat enkele foto's van David en Regina, die niet specifiek aansluiten bij de hoofdstukken waarin zij gepaard zijn.

Opbouw&structuur

David's deel bestaat uit 24 hoofdstukken, Regina's deel bestaat uit 19 hoofdstukken. Elk hoofdstuk is duidelijk voorzien van een titel. Er is geen overeenkomstige structuur in de verschillende hoofdstukken. Er zijn weinig tussenkopjes en de hoofdstukken zijn erg kort. Er wordt alleen gebruikgemaakt van verwijzingen naar de Bijbel, de vindplaats wordt direct in de tekst weergegeven.

Beschrijving van de auteurs

David Maasbach wordt geïntroduceerd als 'De man met de boodschap'. Er wordt gesteld dat David Maasbach de pastor van het Capitol Evangelie Centrum in Den Haag is en samen met zijn vrouw Regina de leiding heeft over de Stichting Johan Maasbach Wereldzending. Er wordt verwezen naar zijn vader als 'de bekende evangelist Johan Maasbach'.

Regina Maasbach wordt geïntroduceerd als 'Vaste columnist van 'Bemoedigende woorden voor vrouwen' in het 'Nieuw Leven' magazine. Er wordt gesteld dat Regina Maasbach samen met haar man David voorgeat in het Capitol Evangelie Centrum in Den Haag en dat zij samen met haar man David de leiding heeft over de Stichting Johan Maasbach Wereldzending. Er wordt aangegeven dat David in 1988 met Regina trouwde en dat zij drie kinderen hebben gekregen.

5.4 Ed en Lisa Young, *The Marriage mirror, Reflecting God In Your Marriage*, Dallas, TX: Creality Publishing, 2008.

Achtergrond auteurs

De website van Ed Young geeft aan dat Ed Young de leider is van de *Fellowship Church*, een mega-kerk in Dallas. Ed Young heeft een wekelijkse TV opname die uitgezonden wordt in de Verenigde Staten en Europa en is spreker op verschillende gelegenheden. Hij heeft meerdere boeken over relaties geschreven.

Over zijn vrouw Lisa wordt op de site aangegeven dat zij in de *Fellowship Church* een programma voor vrouwen leidt. Iedere maand leidt zij een *ministry* bijeenkomst met als doelstelling vrouwen te laten zien hoe waardevol zij zijn voor God en welke invloed zij in potentie hebben op hun omgeving. Ed is en Lisa zijn 27 jaar getrouwd en samen schrijven ze boeken over het huwelijk.

Over het televisieprogramma wordt aangegeven dat *Ed Young Television* als doelstelling heeft zich te richten op God (om hem te prijzen en dankbaar te zijn), zich te richten op niet-christenen (om hen bekend te maken met de levensveranderende kracht van het evangelie) en zich te richten op christenen (om hen te begeleiden bij het verder ontwikkelen van hun band met God).¹⁷⁵ De kerk is dus vrij missionair gericht.

Over het boek *The Marriage Mirror, Reflecting God in your marriage* dat in deze scriptie geanalyseerd wordt, staat op de site aangegeven dat het door het echtpaar geschreven is voor andere echtparen om te beschrijven wat een huwelijk is en het doel van het huwelijk uiteen te zetten. Zo willen de auteurs eraan bijdragen dat echtparen God in hun huwelijk leren kennen en daarmee zichzelf en hun huwelijk in zijn plan kunnen plaatsen.

¹⁷⁴ www.maasbach.com (16-08-2011)

¹⁷⁵ www.edyoung.com (16-08-2011)

De *Fellowship Church* werd in 2007 als de derde invloedrijkste kerk van de Verenigde Staten gezien. Elke week komen er ruim 20.000 mensen in de kerk van Ed Young. De kerk houdt zich bezig met een grote hoeveelheid nevenactiviteiten. Zij organiseert bijvoorbeeld haar eigen vakantiecampen voor kinderen. De gemeente kan mensen uit veel verschillende doelgroepen een *get connected* groep aanbieden. De website geeft aan dat mensen zich iedere zondag na afloop van de diensten kunnen laten dopen. Er wordt ook een *newcomers class* aangeboden waarin mensen informatie krijgen over de doop. Over de Heilige Geest staat aangegeven op de site van de kerk.

*'The Holy Spirit is equal with the Father and the Son as God. He is present in the world to make men aware of their need for Jesus Christ. He also lives in every Christian from the moment of salvation. He provides the Christian with power for living, understanding of spiritual truth, and guidance in doing what is right. The Christian seeks to live under His control daily.'*¹⁷⁶

Van christenen wordt dus verwacht dat zij hun leven stellen onder de macht van de Heilige Geest en dat die hun leven zal bepalen.

Omschrijving materiaal

Opmaak en vormgeving

Dit is een klein, vrolijk vormgegeven boekje van 120 pagina's, waarbinnen ruimte vrijgehouden is om aantekeningen te maken. De omslag bestaat uit heldere kleuren en geeft de omtrek van twee gezichten (een mannelijk en een vrouwelijk gezicht) weer in reflectiezilver. Op de achterkant van de kaft staat een reflectiezilveren 'spiegeltje'. Ditzelfde spiegeltje staat aan de afsluiting van elk hoofdstuk. De methode bevat geen afbeeldingen.

Opbouw&structuur

De methode bestaat uit zes hoofdstukken en een introductie. Elk hoofdstuk begint met een anekdote of een toegankelijke insteek en eindigt met een Bijbels citaat en één of meer vragen aan de hand waarvan de lezer uitgenodigd wordt tot reflectie. Er wordt gebruik gemaakt van tussenkopjes. Verwijzingen worden gemaakt door middel van voetnoten, de bronnen staan achterin het boek.

Beschrijving van de auteurs

Ed Young wordt geïntroduceerd als een *'straightforward communicator who uniquely connects God's unchanging truth with a diverse culture through compelling and creative teaching methods'*. Hij is de oprichter en Senior Pastor van de Fellowship Church. Lisa Young wordt voorgesteld als de vrouw van Senior Pastor Ed Young. Zij ondersteunt hem zowel 'on stage' als met het schrijven van verschillende boeken. Daarnaast leidt zij zelfstandig een event voor vrouwen. Er wordt vermeld dat Ed en Lisa al 26 jaar getrouwd zijn en vier kinderen hebben.

5.5 Larry R. Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*, Kansas City: Beacon Hill Press, 2007.

Achtergrond auteurs

Making a Marriage is geschreven door meerdere auteurs. Het is in eerste instantie geschreven in opdracht van de *Nazarene Denomination* omdat er behoefte was aan een degelijke gids over het huwelijk dat de komende tien jaar gebruikt kon worden. Toen het eenmaal af was, werd het ook in kerken van andere denominaties gebruikt, omdat het helder en eenvoudig te gebruiken is.¹⁷⁷

De *Nazarene Discipleship Ministries International* heeft als doelstellingen het onderwijzen over het woord van God met als doel de luisteraar geheiligd te laten worden in christelijk discipelschap, het ondersteunen van christenen in het volwassen worden van hun spiritualiteit en hen leren hoe zij discipelen van Jezus Christus moeten worden en onkerkelijke mensen benaderen, hen uitnodigen voor de bijeenkomsten en hen in contact te brengen met het woord van God.¹⁷⁸ Deze beweging is dus vrij missionair en wervend ingesteld.

¹⁷⁶ www.fellowshipchurch.com (16-08-2011)

¹⁷⁷ www.marriagestudies.com (juni 2011)

¹⁷⁸ www.nazarene.org (16-08-2011)

Over het boek *Making a Marriage* wordt op de site aangegeven dat het een cursus van zeven weken voor koppels en echtparen is, bedoeld om hun huwelijk tot een succes te maken. De cursus is op Bijbelse basis en vanuit persoonlijke ervaring geschreven. Door het bestaan van een Leaders Guide en een Study Guide leent de cursus zich zowel voor individueel gebruik (per koppel) als voor het gebruik in groepen (in de vorm van een begeleide cursus).

Op de website wordt bij de beschrijving van het boek *Making a Marriage* wordt de Bijbelse en christelijke insteek genoemd. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen christelijke en niet-christelijke koppels en er wordt gesteld dat die vaak dezelfde problemen ondervinden binnen hun huwelijk. Vervolgens worden christenen opgeroepen zich hierop te bezinnen en te onderzoeken hoe hun huwelijk bedoeld is door God.

Omschrijving materiaal

Opmaak en vormgeving

Het boek bestaat uit 140 bladzijden en heeft een eenvoudige opmaak, er wordt veel gebruik gemaakt van opsommingtekens. De methode bevat geen afbeeldingen. De voorkant is eenvoudig van opmaak en bevat een afbeelding van een glas met twee tandenborstels (blauwe en roze) tegen een witte tegelachtergrond.

Opbouw&structuur

Het boek bestaat uit zeven hoofdstukken en een introductie. Elk hoofdstuk is geschreven door een andere auteur, waardoor de opmaak en structuur niet helemaal gelijk zijn. Zo wordt bijvoorbeeld niet elk hoofdstuk afgesloten met een conclusie. Het hoofdstuk wordt met een titel en een vergelijkbare opmaak geopend en afgesloten met de bronvermelding van de verwijzingen. Ook wordt aan het eind van ieder hoofdstuk kort iets vermeld over de achtergrond van de auteur. In ieder hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van tussenkopjes.

Beschrijving van de auteurs

De editor krijgt geen aandacht. Iedere afzonderlijke auteur wordt kort beschreven per hoofdstuk. De methode wordt op de achterflap door twee van de hoogste functionarissen binnen de Church of the Nazarene geïntroduceerd als een boek voor ieder koppel. Het biedt hulp, bemoediging en spirituele richting. Ook wordt er nadruk gelegd op het feit dat het geschreven is door christelijke opleiders en bevoegde counselors.

5.6 Conclusie

De auteurs zijn allemaal verbonden aan een grote kerk of aan een grote organisatie. Dit leidt ertoe dat hun boeken door een grote achterban gelezen worden. De auteurs zijn stuk voor stuk te plaatsen binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging. De auteurs van *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship* lijken aan de Evangelicale kant van het spectrum te zitten terwijl de achtergrond van Nicky en Sila Lee juist gekenmerkt wordt door charismatische elementen binnen een bestaande denominatie.

In de introductie op de auteur of de auteurs die op de boeken terug te vinden is, speelt hun gezinssituatie bij elke methode een grote rol. Wanneer zij bijvoorbeeld al lang getrouwd zijn, wordt dit vermeld; het geeft hun woorden misschien meer geloofwaardigheid.

De boeken zijn erg verschillend van grootte, variërend van meer dan 300 bladzijde tot slechts 79 pagina's met een verschillende 'woordichtheid'. Dit speelt ongetwijfeld een rol in de uitvoerigheid waarmee bepaalde thema's behandeld kunnen worden.

Ook de opbouw en structuur verschillen sterk. De bundel van Maasbach heeft het idee dat elke helft zich specifiek tot een bepaalde sekse richt (terwijl dit niet het geval is). *Making a Marriage* is door de verschillende auteurs thematisch geordend. *Ik ook van jou* is geschreven met het oog op een cursus, terwijl daar bij Young en Adelaja geen sprake van is. Mogelijk levert dit verschillen in schrijfstijl en de toon waarmee de lezer wordt aangesproken. Ik ben echter van mening dat de verschillen niet groot genoeg zijn om een vergelijking van de methoden onmogelijk te maken.

Bovenstaande geeft aan dat de auteurs elk op een specifieke plaats binnen het spectrum van de beweging te plaatsen zijn. De achtergrond van de auteurs geeft al aan dat zij van een verschillend ‘charismatisch gehalte’ zijn. Ik denk dat het belangrijk is niet zozeer de auteurs maar ook de literatuur op zich op deze as te plaatsen. Ik zal dan ook proberen te achterhalen hoezeer de bundels gericht zijn op de functie en werking van de Heilige Geest. Hoe meer ruimte men geeft aan de Heilige Geest, hoe minder men vast kan houden aan de letterlijke (of een bepaalde) lezing van de Bijbel. Om die reden zal ik zowel op zoek gaan naar het ‘charismatisch gehalte’ als naar andere bronnen van autoriteit, waarvande Bijbel de voornaamste is.

De nadruk die in de presentatie van de methoden, zowel op de websites als op de boeken zelf, gelegd wordt op de christelijke insteek ervan, verschilt. Ik vermoed dat dit samenhangt met de mate van wereldmijding die binnen de achterban gebruikelijk is, en dat het bovendien doorwerkt in de manier van schrijven. Om die reden denk ik ook het element ‘verhouding tot de wereld’ in de boeken te kunnen terugvinden. Ik veronderstel dat het een belangrijke factor is in het plaatsen van de auteurs binnen het spectrum van de Pinkster- en Evangelicale beweging. Om die reden wil ik het punt terug laten komen in de analyse.

6. Analyse van de methoden

Met het oog op al het voorgaande, zal ik nu overgaan tot de daadwerkelijke analyse van het materiaal. In de analyse van de methoden zullen vijf vragen aan bod komen, die wanneer zij bij elkaar gebracht worden een goed beeld moeten geven van het materiaal.

De eigenschappen van de beweging zoals ik die in een speciaal hoofdstuk beschreven heb, zijn zowel eigenschappen die kenmerkend zijn voor de beweging als eigenschappen die afhankelijk van de combinatie waarin zij voorkomen een verschillende uitwerking kunnen hebben. Het gaat dus zowel om eigenschappen die naar verwachting terug te vinden zijn in de bundels, als om eigenschappen die de bundels op een bepaalde plaats in het spectrum van de beweging kunnen plaatsen. Aan bod komen dan onder andere hoe de Heilige Geest gezien wordt, welke waarde men toeschrijft aan genezing en de eigen ervaring, hoe de neiging naar orde en helderheid wordt vormgegeven en welke houding ten opzichte van de wereld daarmee gepaard gaat.

De eerste drie hoofdstukken van de analyse zijn daarom bedoeld om de literatuur te plaatsen en richten zich niet op het onderzoeksthema 'rolverdeling tussen de seksen'. In de eerste drie hoofdstukken wordt bepaald welk standpunt de methode inneemt over scheppingsorde, schriftgebruik en religieuze autoriteit, de plaats en het karakter van de Heilige Geest en de houding tegenover de wereld. Op basis hiervan vorm ik mij een beeld van de Bijbelvastheid en/of het charismatisch gehalte van de methode en de mate van wereldmijding waartoe de auteurs oproepen.

In het licht van bovenstaande informatie zullen de laatste twee hoofdstukken vervolgens onderzoeken welk beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid in de bundels geschetst wordt, zowel in het algemeen als binnen het huwelijk. Ik vermoed in de bundels weinig te lezen over de rol van vrouwen in de gemeente of in een vrouwen netwerk, maar wel over de rol van de vrouw binnen het huwelijk en binnen verschillende deelgebieden die daarmee samenhangen. Vanwege de termen *headship* en *submission* verwacht ik dat het al dan niet betaald buitenshuis werken van de vrouw zo'n gebied is.

Toch wil ik een onderscheid maken tussen de begrippen mannelijkheid en vrouwelijkheid in het algemeen en mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen het huwelijk. Ik zal proberen een onderscheid te maken tussen wat men beweert over mannelijkheid en vrouwelijkheid wanneer man en vrouw niet bij elkaar geplaatst zijn in een huwelijk, en wat men beweert over mannelijkheid en vrouwelijkheid wanneer de begrippen vorm moeten krijgen binnen een huwelijk.

De verschillende interpretaties van de termen *male headship* en *female submission* en de daarbij horende uitwerking zullen daarom in het laatste hoofdstuk van de analyse aan bod komen. De waardering van de verschillen tussen mannen en vrouwen past goed in het hoofdstuk over mannelijkheid en vrouwelijkheid in het algemeen.

7. Scheppingsorde, schriftgebruik en religieuze autoriteit

Binnen dit onderdeel wil ik onderzoeken welk beeld de auteurs hebben van (scheppings)orde of Gods orde in de schepping en welke autoriteit zij geven aan de Bijbel. Ik onderzoek welke rol de Bijbel speelt in de argumentatie en hoeveel ruimte er is voor verschillende interpretaties van de Bijbel. Dit plaatst de methode binnen het spectrum tussen de Bijbelvastheid die de Evangelicalen kenmerkt, en de neiging lossers met de tekst om te gaan van zowel de Pentecostalen – in geval de werking van de Heilige Geest aangewezen kan worden – als de liberalen.

Ten tweede onderzoek ik welke rol een ordening van het leven en de wereld – op Bijbelse gronden of niet – speelt in de methode. Dit sluit aan op de veronderstelde statische ordening door God die men binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging veronderstelt en de neiging deze ordening dynamischer te beschouwen door de liberalen. Bovendien komt hier naar voren hoe ‘wettisch’ de methode is, hoezeer de auteur geneigd is in strakke kaders te willen denken en zich in scherpe grenzen te willen uitdrukken.

7.1 Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk*

De rol van de Bijbel in het scheppen van helderheid

Nicky en Sila Lee maken gebruik van een veelheid aan bronnen van gezag. Zij baseren zich dus niet alleen op de Bijbel. Ook het werk van christelijke grootheden, zowel uit de geschiedenis als uit de hedendaagse tijd, speelt een rol in hun boek. Daarnaast halen zij werk van sociologen, psychologen en specialisten op het gebied van het huwelijk aan.

Ze baseren zich wel *veel* op de Bijbel. Zij halen een Bijbels vers aan om er vervolgens op door te redeneren. Zij stellen geen vragen bij de waarheid of betrouwbaarheid van de verzen die ze gebruiken.

De Bijbel ziet het huwelijk als een verplichtende overeenkomst ons leven uit liefde aan een ander te geven. ‘... zoals Christus zijn kerk heeft liefgehad: Hij heeft zijn leven voor haar gegeven’ (Ef. 5:25). Het voorbeeld van zijn liefde voor ons is het model voor het liefhebben van onze man of vrouw. (271)

De auteurs geven bovendien aan dat de Bijbel *voorziet* in orde, en gebruiken hem (aan de hand van fragmenten) als ordenend principe.

Jezus laat in de Evangelieën de vijf manieren om liefde te tonen zien: door woorden, daden, tijd, cadeautjes en aanraking. Hij sprak bemoedigende *woorden* tot zijn discipelen door te zeggen: ‘Ik noem jullie mijn vrienden ... Jullie hebben niet Mij, maar Ik heb jullie gekozen...’ Hij diende hen met praktische *daden*, door hun voeten te wassen toen niemand bereid was dit slavenwerk te doen. Hij bracht *tijd* met hen door, nam hen mee naar een rustige plaats, weg van de menigte. Hij gaf hun *gaven*, bovenal de gave van de Heilige Geest. En hij toonde velen zijn liefde door *aanraking*, nam de kinderen in zijn armen, legde zijn hand op de melaatse en stond het een prostituee toe zijn voeten met haar haren af te drogen. (103)

De orde in de wereld en het leven

Volgens Nicky en Sila Lee biedt God mensen heldere kaders, die tegen de *onrust* en *onduidelijkheid* die ‘de buitenwereld’ schept ingaan. In hun schrijfwijze benadrukken de auteurs deze tweedeling, waardoor de door God gegeven orde (inkadering van aspecten van het menselijke- en huwelijksleven) des te scherper wordt neergezet.

Onze cultuur bestoort ons met veel verkeerde informatie over seks. En dan zijn er ook nog de leugens over seks binnen het huwelijk. We kunnen gemakkelijk bedrogen en in verwarring gebracht worden. De waarheid is dat God ons seks geeft als een liefdesgeschenk. (264) (onderstr. TdR)

God heeft volgens de auteurs de verschijnselen (hier:seks) op een *bepaalde* plaats in de wereld geplaatst, met een *bepaald* doel en een *bepaalde* functie. Verschijnselen hebben hun plek in het geheel. Ook het huwelijk wordt door de auteurs beschouwd als een van de onderdelen van Gods orde. Zij spreken er onder andere over als ‘een omlijsting of structuur van volmaakte overgave’ (280) en ‘het kader van de huwelijksbeloften’. (281)

De Lee's hebben de neiging processen schematisch en stapsgewijs te beschrijven. Zo geven zij in het hoofdstuk over ouders en schoonouders een schematische weergave van de ontwikkeling van afhankelijkheid (als kind) naar onafhankelijkheid (als echtpaar) weer. Zij geven aan dat in elke stadium bepaalde ouder-kindverhoudingen 'de juiste' zijn. (178-182) Overigens komt in dit fragment naar voren dat de ordening ook op basis van cultureel bepaalde praktijken gebaseerd wordt. Er is bijvoorbeeld sprake van dat jongvolwassenen het ouderlijk huis verlaten tussen hun 18^e en 21^e en een periode op zichzelf wonen voordat ze trouwen. (180)

Conclusie

De Bijbel wordt gebruikt als onbetwistbare bron van autoriteit De Bijbel is niet hun enige bron van geag, maar wordt wel veel gebruikt. De auteurs halen 'voor de hand liggende' teksten aan, zoals het fragment uit de brief aan de Efeziërs, maar gebruiken de Bijbel in de breedte. Voor verschillende thema's wordt hij als autoriteit aangehaald, meestal als ondersteuning van het gemaakte punt. De scheppingsorde, die voornamelijk uit de Bijbel wordt gededuceerd, geldt als onbetwistbaar kader voor het leven. Ook uit culturele aannamen wordt een ordening gededuceerd; zo wordt bijvoorbeeld aangenomen dat een jongvolwassene op zichzelf gaat wonen wanneer hij naar 'college' gaat.

7.2 Adelaja, Huwelijk, werk in uitvoering

De rol van de Bijbel in het scheppen van helderheid

Sunday Adelaja neemt *alleen* de Bijbel aan als bron van autoriteit. Het eerste hoofdstuk van zijn boek 'Gods principes voor gezinshervorming' houdt zich enkel bezig met de Bijbelse grond van het huwelijk. Een aanzienlijk deel van zijn tekst bestaat uit Bijbelse citaten. Hij gebruikt Bijbelverzen als begin van een nieuw punt, waarna hij overgaat tot een uitleg van het vers, of als ondersteuning van een eigen standpunt.

Laten we kijken wat het woord van God hierover zegt. Hoe zouden vrouwen moeten zijn? [...]

De Bijbel zegt: [...]

Vrouwen, weest aan uw man onderdanig, als aan de Here. Efeziërs 5:22 [...]

De vrouw moet vooral begrijpen dat een schip geen twee kapiteins kan hebben. (19) (onderstr. TdR)

U moet al uw vrije tijd met uw vrouw doorbrengen. Als u dat niet doet, brengt u schade toe aan uw gezin. [...]

De Bijbel zegt:[...]

Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen, en zij zullen tot één vlees zijn. Genesis 2:24 [...]

Mannen, ik smeek u in Jezus naam: kies voor uw vrouw! Zorg dat u met haar bent zolang u leeft. (14-15) (onderstr. TdR)

Wat 'de Bijbel zegt' is bij Adelaja altijd waar en heeft geen verdere argumentatie of grond meer nodig. Het is een beginpunt van waaruit verder gedacht kan worden.

De orde in de wereld en het leven

Adelaja veronderstelt een structuur met absolute grenzen die door God in de wereld is aangebracht. Hij ziet het huwelijk bijvoorbeeld als een belangrijk onderdeel van deze structuur. Hij is van mening dat op het moment van trouwen *alles* in het leven van het echtpaar anders wordt, doordat er tegelijkertijd een verandering plaatsvindt in de geestelijke wereld. (39)

Adelaja erkent een door mensen gevormde ordening, maar plaatst de ordening van God er consequent boven. Hij geeft een voorbeeld van een vrouw die afgestudeerd ingenieur is aan de universiteit. Hij erkent dat de vrouw op basis van haar opleiding een baan kan hebben, met bijbehorende verantwoordelijkheden. Maar belangrijker dan deze maatschappelijke ordening, is haar plek binnen de ordening van God. Zij is 'als een vrouw' gemaakt en haar eerste prioriteit ligt dan ook bij de verantwoordelijkheden die daarbij horen: een goede huisvrouw te zijn. (22)

Adelaja is een voorstander van het 'zelf scheppen' van structuur in het leven. Hij stelt bijvoorbeeld dat, door de bepalingen van het huwelijk, zijn vrouw de belangrijkste persoon in zijn leven moet zijn. Hij is als man vervolgens *zelf* verantwoordelijk dit te verwerken in de structuur van zijn leven. In een anekdote

vertelt hij dat zijn vrienden een tijd bij zijn vrouw en hem in huis woonden. In de anekdote geeft hij aan dat dit niet juist was. Hij heeft ze er dan ook uit gezet.

Niemand moet tussen mij en mijn vrouw instaan. Mijn relatie met mijn vrouw moet altijd op de eerste plaats staan. Ik zou graag willen dat u het besluit neemt, om niet toe te staan dat familieleden of vrienden tussen u en uw partner in komen. De bijbel zegt dat een man zijn ouders moet verlaten, dus des te meer zijn vrienden. (36) (onderstr. TdR)

Conclusie

Adelaja geeft de Bijbel een zeer grote plek in zijn werk. Citaten worden niet zozeer als ondersteuning gebruikt van zijn eigen verhaal, maar vormen een belangrijk deel van zijn betoog. Doordat hij bovendien de Bijbel als enige en onbetwistbare bron van gezag gebruikt en letterlijk leest, wordt de waarde die eraan wordt toegekend alleen maar groter. Hij presenteert de Bijbel haast als een persoonlijke en eenduidige stem waardoor er een bepaalde absoluutheid van de boodschap wordt opgewekt. Adelaja heeft veel aandacht voor de fragmenten uit de brief aan de Efeziërs, en gebruikt fragmenten uit de brieven aan de Korintiërs en de brief van Petrus als ondersteuning hiervan. De scheppingsorde wordt als structuur voor het leven gebruikt (bijvoorbeeld een huwelijk) of als basis voor een zelf te scheppen structuur. De mens heeft immers regels nodig die hij kan baseren op Bijbelse principes.

7.3 Maasbach, *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk*

De rol van de Bijbel in het scheppen van helderheid

David en Regina Maasbach maken allebei veelvuldig gebruik van Bijbelse citaten. Slechts hier en daar halen zij een andere bron van autoriteit aan. De Bijbel heeft daardoor een zeer prominente plek in hun werk. Ze gebruiken hem om hun standpunt op te baseren of mee te onderbouwen. Ze bevragen de citaten die zij gebruiken niet, maar nemen voor waar aan wat erin geschreven staat.

Daarom spreekt God over een 'Verlaten' en 'Aanhangen'. Genesis 2:24: "*Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen, en zij zullen tot één vlees zijn*". Dat betekent, dat je als man en vrouw als twee aparte regendruppels samen wordt gevoegd tot één druppel. (D9) (onderstr. TdR)

De auteurs zijn in hun boek erg Bijbelvast. Wanneer zij een uitzondering willen maken op wat letterlijk in de Bijbel staat, benoemen zij dat expliciet. Zij geven dan aan dat zij iets beweren, waarover sommigen anders denken, omdat het zo niet in de Bijbel staat. Zij zijn er zelf om bepaalde redenen van overtuigd dat men hier voor een andere interpretatie moet kiezen.

Toch wil ik een kanttekening hierbij zetten, waar misschien niet iedereen het mee eens is, omdat de Bijbel ons dit niet zegt. Maar ik kan mij heel goed voorstellen, wanneer een vrouw (soms ook een man) mishandeld, misbruikt en geslagen wordt, zij het recht heeft om haar man te verlaten. Geen enkele vrouw hoeft zich te laten mishandelen, misbruiken of zich te laten slaan. De Bijbel leert ons, dat het huwelijk een schaduwbeeld is van Christus en de bruid. En Christus is goed en teder voor zijn bruid. (D12)

Op basis van een andere (overkoepelende) boodschap vanuit de Bijbel concludeert David Maasbach dat ook geweld of misbruik redenen voor echtscheiding kunnen zijn.

De auteurs zien de Bijbel als een bron voor orde. Hij geeft bepaalde vormen, regels of systemen waar mensen zich het beste door kunnen laten sturen. Over opvoeding schrijft Regina Maasbach:

U zegt misschien: "Wat moet ik nu doen en waar moet ik beginnen?" Wel, we kunnen niets beters doen dan naar Gods Woord, de Bijbel, te gaan. Daar vinden we het antwoord! In de Bijbel geeft God ons een goed systeem dat ouders met vertrouwen kunnen gebruiken en waarvan succes verzekerd is. (R22) (onderstr. TdR)

De orde in de wereld en het leven

David en Regina Maasbach veronderstellen een orde die door God in de schepping is gelegd. Deze orde is speciaal voor de mens gemaakt.

Dat Gods begrenzingen alleen maar voortkomen uit het feit, dat God niet wil dat de mens tot de volle vreugde van het leven komt. [...] De grenzen van God zijn juist het bewijs van Gods grote liefde voor ons, mensenkinderen, om ons te behoeden en te bewaren voor het kwade en voor een losbandig leven dat ons uiteindelijk naar de verdoemenis zal brengen. (R64)

De auteurs verklaren de verschillen tussen man en vrouw vanuit de bedoeling van God.

De vrouw is een toevoegsel aan de man. Zij is naast de man geschapen om de schepping gelijk, compleet en in balans te maken. (R16) (onderstr. TdR)

Allereerst wil ik voorop stellen, dat mannen en vrouwen allebei uniek zijn. De mens is anders dan alle andere creaties van de schepping. Maar mannen en vrouwen verschillen ook veel van elkaar. (R39)

De auteurs beschrijven niet alleen de aanwezige orde, die door God in de wereld gelegd is, maar ook de noodzaak als mensen volgens een bepaalde orde te leven. De regels die hiermee gepaard gaan, zijn niet allemaal opgelegd vanuit de religie maar kunnen door mensen zelf bepaald worden aan de hand van de Bijbel.

David Maasbach schrijft een hoofdstuk over overspel. Hij roept op overspel te voorkomen en geeft daarvoor een vijftien-stappenplan. Hij beschrijft daarin de stappen die leiden naar overspel, zodat deze stappen herkenbaar zijn en voorkomen kunnen worden. Bovendien geeft hij op enkele punten aan dat een nieuwe grens overschreden wordt en roept hij op het proces stop te zetten en om vergeving te vragen. (D13-19) Regina Maasbach geeft de lezer zeven leefregels die in het huwelijk van David en Regina een goede uitwerking hebben gehad. Dit fragment sluit aan op wat zij schrijft over de aard van de liefde, zoals die (op basis van 1Kor. 13) zou moeten zijn, in een opsomming van 8 punten. (R11) Ook voor het ontwikkelen van romantiek in het huwelijk, geeft zij de vrouw een *format*, bestaande uit verschillende tips en stappen. (R 59-62)

De auteurs nemen aan dat mensen strikte leefregels *nodig* hebben. Regina stelt in één van de hoofdstukken over opvoeding:

David en ik hebben onze kinderen meerdere keren duidelijk de regels van het huis uitgelegd en dat ze niet bij ons hoeven te komen met vragen die de regels overtreden. Dat is immers uitgesloten, omdat kinderen (maar ook volwassenen) heel duidelijk grenzen in het leven nodig hebben. Dat weten ze precies waar ze aan toe zijn. (R30) (onderstr. TdR)

Conclusie

Aan de woorden van de Bijbel wordt door David en Regina Maasbach niet getwijfeld. De Bijbel is vrijwel hun enige bron van autoriteit. Zij beschouwen de Bijbel als een eenduidige boodschap die helderheid biedt over hoe mensen moeten leven en zich moeten gedragen. Om die reden zijn zij geneigd hem letterlijk te lezen maar willen daar bij uitzondering van afwijken. Ze zijn niet allen gefocust op het fragment uit de brief aan de Efeziërs, maar halen fragmenten aan uit verschillende Bijbelboeken om hun standpunt mee te ondersteunen. Zij geven veel aandacht aan het volgens de regels leven; de mens moet zich voegen in Gods orde en zich schikken aan regels die hieruit voortvloeien.

7.4 Young, *The Marriage mirror, Reflecting God In Your Marriage*

De rol van de Bijbel in het scheppen van helderheid

Young maakt veelvuldig gebruik van de Bijbel om zijn visie te verhelderen. Hij gebruikt vrijwel geen andere bronnen dan de Bijbel, waardoor die een unieke autoriteit krijgt binnen zijn werk. Het eerste hoofdstuk van het boek, 'Hollywood, Marriage and the Gospel', is geheel gewijd aan de Bijbelse principes van het huwelijk.

Hij maakt zowel gebruik van Bijbelse citaten als van Bijbelse principes. Die principes ondersteunt hij niet met een verwijzing naar de vindplaats.

The Bible says that if you are a full-court follower of Christ with the desire for the opposite sex, you should just get married. To say it another way: If you love God and love women, just get married. Ladies, if you love God and love men, just get married. (54-55) (onderstr. TdR)

Wanneer in de Bijbel iets staat, is het voor Ed Young waar. Hij stelt geen vragen bij de fragmenten die hij gebruikt, maar gebruikt ze als sterke basis voor het vervolg van zijn betoog. Hij maakt expliciet dat we op basis van de Bijbel een bepaalde orde kunnen leren kennen. De Bijbel geeft weer wat God met de wereld en met de mensen wil en geeft informatie over de aard van God. (14,17)

De orde in de wereld en het leven

Young verbindt orde ook aan het wezen van God en stelt dat voor God orde heel belangrijk is:

God is the God of order. Everything he does, has done or will ever do emerges out of His perfect order and structure. (77)

Mensen daarentegen willen het liefste een vrijheid die hen leidt naar chaos. Ook in de context van het huwelijk verlangen veel mensen naar een vrijheid die zich kenmerkt door een gebrek aan regels en grenzen. (23) God wil mensen echter een ander soort vrijheid geven, een veilige vrijheid, waarvoor zij binnen Gods orde moeten blijven.

God has laid His plans for us throughout Scripture. There is freedom to live when we stay within the confines of God's order, but there is chaos and destruction waiting for us when we venture outside the reef of a covenant marriage, outside of the order God has set forth. (78) (onderstr. TdR)

Volgens Young willen mensen niet alleen ongebreidelde vrijheid, maar verlangen zij tegelijkertijd naar rolmodellen. (41) Hij roept christelijke echtparen op als rolmodel te functioneren voor een goed huwelijk.

Young heeft niet alleen een neiging naar orde, maar ook naar *security*. God, of het geloof in God, geeft een mens een zekerheid die onder andere terug te vinden is als het resultaat van een goed huwelijk.

When followers of Jesus say, "I do" to Him, God adopts them permanently into His family. And the result is our permanent salvation. We can't be kicked out of the family of God. Theologians call it the "eternal security of the believer." [...] This kind of permanent relationship builds phenomenal security into your life and mine. [...] Because of the mirror that is marriage, we have the opportunity to provide that kind of security for our spouse. (35)

Conclusie

De Bijbel is de enige en onbetwistbare bron van autoriteit. De Bijbel biedt een grote helderheid en daarom is Young geneigd hem letterlijk te nemen en hem aan te halen met de woorden 'De Bijbel zegt...'. Hij gebruikt de Bijbel in de volle breedte en houdt zich niet alleen bezig met fragmenten die binnen de context van een boek over het huwelijk voor de hand liggen. Hij haalt de tekst aan op een verhalende manier, waardoor een deel van de fragmenten als feiten worden aangehaald. Gods orde is heel sterk aanwezig en heilzaam voor mensen. De orde hangt samen met wat mensen doorgaans regels noemen, zoals regels rondom seksualiteit, die er zorg voor dragen dat het de juiste plek in de orde krijgt.

7.5 Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*

De rol van de Bijbel in het scheppen van helderheid

In *Making a Marriage* is er veel aandacht voor de Bijbel. Het feit dat het eerste hoofdstuk geheel gewijd is aan de Bijbelse grondslag van het huwelijk, zet dit scherp neer. In het eerste hoofdstuk worden Bijbelverzen als autoriteit aangehaald, maar ook in de rest van het boek worden geen vragen gesteld bij wat letterlijk uit de Bijbel komt.

De Bijbel wordt in het algemeen zeer letterlijk gelezen. De auteurs willen zich uitspreken tegen de in hun ogen onterecht aan de man toegekende dominantie op basis van Efeze 5. Op basis van een '*careful reading of the Greek text*' concluderen zij dat het woord *submission* in het Grieks niet geschreven staat, maar in de *vertalingen* terecht gekomen is. Op deze manier geven zij, strikt op basis van de tekst, aan dat Paulus eigenlijk doelde op mutual submission, maar lange tijd verkeerd is begrepen en toegepast. (26)

De Bijbel kent een hoge autoriteit. Hij wordt veel aangehaald en dan duidelijk geplaatst als grond voor de redenering waarbij geen vragen gesteld hoeven te worden.

God intends for all of us to live meaningful, satisfying lives. In the Old Testament we read, "I know the plans I have for you" declares the Lord, "plans to prosper you and not to harm you, plans to give you hope and a future" (Jer. 29:11). In the New Testament Jesus says, "I have come that they may have life, and have it to the full" (John 10:10). Always operate on the assumption that God's intention for you as a couple is mutual fulfillment, satisfaction, harmony and goodwill. Here are some biblical premises for marriage: [...] (108)

Wel wordt soms voor een niet letterlijke interpretatie gekozen, waarvoor uiteraard een verklaring nodig is. Zo wordt het fragment van Paulus behandeld, waarin hij aangeeft dat het beter is om niet te trouwen. (1 Kor. 7:29-35). De auteurs bevestigen dat deze uitspraak voor Paulus heel logisch was, omdat hij spoedig

de eindtijd verwachtte, maar geven aan dat deze oproep in de huidige tijd wat misplaatst is. Zo leggen zij uit om welke reden zij deze tekst wel serieus nemen, maar er geen prioriteit aan geven. (25)

De orde in de wereld en het leven

In *Making a Marriage* wordt gebruikgemaakt van ‘regels’ die het huwelijk goed zouden doen. Er is een hoofdstuk gewijd aan de ‘Seven Commitments of a Lasting Marriage’ waarin op basis van onderzoek dat door het instituut is uitgevoerd, zeven regels genoemd kunnen worden die gegarandeerd tot succes zullen leiden. (32) Binnen deze regels wordt ook de *nuclear family* aangedragen als beste leefvorm waarbinnen kinderen kunnen opgroeien. (39)

Het hoofdstuk over conflicten en het oplossen daarvan is zeer stapsgewijs van aard. *Conflict resolution* wordt gezien als een *skill*, die kan door middel van oefening en de juiste instructies aangeleerd worden. Het hoofdstuk werkt veel met opsommingen en richtlijnen. (67-85)

Making a Marriage spreekt positief over een *support netwerk* waarin familie en vrienden sterk op elkaar betrokken zijn. Ook een Bijbelstudiegroepje wordt als mogelijkheid aangehaald. (38) Mensen kunnen zich blijkbaar het beste ordenen en groeperen door samen met christenen te leven en activiteiten met christenen te ontplooiën.

Conclusie

Er is, met name in het eerste hoofdstuk, veel aandacht voor de Bijbel, die meestal letterlijk gelezen wordt. Men heeft echter geen angst om te kiezen voor een alternatieve interpretatie, die dan van uitleg voorzien wordt. De auteurs geven regels om het leven vorm te geven, die niet letterlijk in de Bijbel staan. Er is opmerkelijk weinig aandacht voor scheppingsorde, met uitzondering van hoofdstuk 1 dat zich geheel wijdt aan het Bijbelse perspectief op het huwelijk.

7.6 Conclusie

Alle auteurs gebruiken de Bijbel als onbetwistbare bron van gezag. Adelaja, Maasbach en Young gebruiken hem zelfs min of meer als enige bron van autoriteit. Alle auteurs lezen de Bijbel letterlijk. Maasbach ‘voegt’ er nuanceringen aan ‘toe’, de auteurs van *Making a Marriage* kiezen voor een alternatieve interpretatie wanneer zij daar voldoende argumentatie voor kunnen geven. De scheppingsorde is van groot belang voor Lee, Adelaja, Maasbach en Young. In *Making a Marriage* speelt het opmerkelijk genoeg een erg kleine rol. Dat mensen volgens bepaalde regels leven, lijkt voor Nicky en Sila Lee van minder groot belang dan voor de overige vier auteurs.

8. Hoe ‘werkt’ God? Plaats en karakter van de Heilige Geest

Binnen dit onderdeel moet een beeld geschetst worden van het ‘charismatisch gehalte’ van de methode. Ik wil onderzoeken welk beeld men heeft van de Heilige Geest en de ‘werking’ van God. Het draait er hierbij om welke plaats toegekend wordt aan de Heilige Geest. *Op welke manier ‘werkt’ God in het leven van de lezer? Op welke manier ‘werkt’ de Heilige Geest in het leven van de lezer?*

Omdat binnen dit thema door schrijvers vaak geen scherp onderscheid gemaakt wordt tussen daden of werken van God, de Heilige Geest of Jezus, zal ik uitspraken hierover allemaal meenemen, en aan het onderscheid niet veel waarde hechten. Ik zal aspecten die typisch zijn voor de charismatische kant van de Pinkster- en Evangelicale beweging benoemen, om de methoden te kunnen plaatsen op een soort as van ‘charismatisch-zijn’.

Ik onderzoek welk beeld men schetst van de Heilige Geest. Wordt die gezien als een persoon of als een ‘effect van God’? Ik neem hierin mee welk beeld men schetst van de duivel, wanneer daar sprake van is. Ik veronderstel dat wanneer de duivel erg persoonlijk neergezet wordt, dat strookt met een persoonlijk beeld van de Heilige Geest. Ik onderzoek welke rol genezing en heling¹⁷⁹ spelen binnen het geloof. Op welke aspecten van het leven wordt het begrip heling toegepast? Ik onderzoek welke rol wedergeboorte en transformatie spelen binnen het geloof. Dit hangt vaak samen met heelwording (mentaal) en vergeving. Hoeveel nadruk er ligt op de wedergeboorte hangt samen met de vorm van bekering en de mate van *commitment*. Ik onderzoek welke rol de onmiddellijke religieuze ervaring speelt. In welke mate is de beweging gericht op de persoonlijke ervaring van God of de Heilige Geest in het leven en op het gevoel? Op welke manier wordt hierover gesproken? Ik onderzoek welke rol wonderen spelen binnen de beweging. Een genezing wordt doorgaans ook als een wonder gezien. Alleen wanneer er *expliciet* over een wonder gesproken wordt, zal ik het zo benoemen. De hoeveelheid aandacht voor wonderen speelt een grote rol in het karakter van de beweging.

8.1 Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk*

Beeld van de Heilige Geest

Nicky en Sila Lee spreken over de Heilige Geest als iets dat God aan de mensen geeft.

Als we ons leven in Gods handen leggen, geeft Hij ons zijn Geest die ons van liefde verzekert: ‘En met die hoop komen we niet bedrogen uit, omdat God zijn liefde in ons hart heeft uitgestort door ons de Heilige Geest te geven’ (Rom. 5:5). (212)

De Heilige Geest is als ‘liefde in een hart’, een soort gevoelsmatig verschijnsel. Het draait om het *effect* van deze liefde.

Genezing en heling

De auteurs vertellen over mentale genezing in verschillende *testimonies*. Zo beschrijven zij een echtpaar waarvan zowel de man als de vrouw verbitterd zijn door leed. Dit zorgde voor problemen in hun huwelijk en in hun persoonlijk leven. Nadat ze hun leven aan Christus hadden gegeven, verdween de bitterheid uit hun hart. (141)

De auteurs geven aan *ook* lichamelijke genezing te verwachten:

De Bijbel verzekert ons dat er kracht uitgaat van het gebed als twee mensen met of voor elkaar bidden. ‘Beken dus aan elkaar uw zonden en bid voor elkaar. Dan zult u genezen’ (Jac. 5:16). Dit is zowel een belofte voor het herstel van onze relatie als voor lichamelijke genezing. (142)

¹⁷⁹ Ik kies voor het gebruik van beide termen, omdat in het nederlands, anders dan in het engels, de term *healing* een smallere connotatie heeft. *Healing* in het engels gaat over zowel fysieke als mentale genezing, terwijl in het nederlands genezing voor een fysiek probleem wordt gebruikt en heling of heelwording eerder voor een mentale genezing.

De meeste verhalen die worden aangehaald, gaan echter over genezing in de vorm van bevrijding van schuldgevoelens of een gebrek aan vergeving. De meeste ‘genezingen’ bestaan dan ook uit het loslaten van het verleden en vergeven van de personen die daarin een rol speelden, om daarna met een frisse start weer door te kunnen met het leven.

De auteurs wijden een heel hoofdstuk aan ‘het genezen van pijn uit de kindertijd’. Mensen nemen pijn uit het verleden mee hun huwelijk in. De auteurs veronderstellen dat een liefdevol huwelijk en Gods hulp pijn uit het verleden kunnen herstellen. (208) Het vergeven van de persoon die de pijn veroorzaakt heeft, speelt een belangrijke rol in het genezen van pijn. (211)

Voor ons allen kan het huwelijk een helende relatie zijn. Het is de plaats waar gevoelens van onzekerheid en twijfel aan jezelf die we uit het verleden met ons mee dragen, aan het licht kunnen komen en genezen kunnen worden. Door Gods liefde en de liefde van onze man of vrouw kunnen de kloven gevuld, de kwetsende woorden herroepen en ons zelfvertrouwen in wie we zijn herbouwd worden. (218)

Wedergeboorte en transformatie

In de bundel van Nicky en Sila Lee komen meerdere verhalen voor van mensen die een ervaring van transformatie meemaken. Ze beschrijven het verhaal van een echtpaar dat uit elkaar was, maar na hun bekering door (naar eigen zeggen) de kracht van God in staat raakten hun slechte huwelijk een positieve draai te geven. Zij ervoeren zichzelf en elkaar als nieuwe (betere) mensen. (50-51)

De auteurs noemen de tegenstelling tussen onvergevingsgezind zijn en de heelmakende kracht van vergeving. Binnen een verhaal over een gekwetste vrouw, schrijven zij:

Toen ze op een dag aan het bidden was, realiseerde ze zich dat haar onverzoenlijkheid zoets als een parasiet was, die door haar gevoed werd en steeds groter werd omdat ze hem zijn gang liet gaan. Ze nam de rationele beslissing om te vergeven. [...] Heel langzaam begonnen de verbittering en de onverzoenlijkheid te vervagen. Ze kreeg een nieuw en heerlijk gevoel van opluchting en vrede en uiteindelijk van bevrijding – de vrijheid om weer opnieuw te beginnen. (170-171)

Onmiddellijke ervaring van God

Bij Nicky en Sila Lee komt het aspect van de onmiddellijke ervaring in de getuigenissen veel aan bod. Een vrouw¹⁸⁰ vertelt over het moment van haar bekering:

‘Bij alle tranen voelde ik een enorme aanraking van Gods liefde en het was alsof alle prioriteiten in mijn leven opnieuw werden gerangschikt. Ik geloofde dat God mij een nieuw begin gaf, maar ik had ook duidelijk het gevoel dat Hij tegen mij zei: ‘Ik zal ook je huwelijk herstellen.’ (51-52) (onderstr. TdR)

Tegelijkertijd is niet *alles* gevoel en stellen de auteurs dat het gevoel soms geen goede leidraad is. Zij benadrukken bijvoorbeeld dat vergeven niet op basis van *gevoel* moet gebeuren, maar dat het een daad van de *wil* is. Het zal vaak tegen het gevoel ingaan. Zij maken hier de emoties/gevoelens van mensen ondergeschikt aan Gods opdracht te vergeven.

De auteurs beschrijven aan de hand van een ervaring uit hun eigen leven, dat God soms een *teken* geeft om zijn plan duidelijk te maken. Zij beschrijven een situatie uit hun verkeringstijd, waarin God hen ‘liet merken dat’ hij zorg zou dragen voor de kostbare dingen in hun leven. (13-14)

Wonderen

De auteurs beschrijven wonderlijke gebeurtenissen in de vorm van getuigenissen. In een verhaal over een aan alcohol verslaafde man vertellen zij dat hij tijdens een *Alfacursus* zijn leven aan Christus gaf en de volgende dag van zijn verslaving af was.

Hij was niet voorbereid op de verandering, en hij was verbaasd dat hij de volgende dag tegen lunchtijd nog geen enkele behoefte had gevoeld om een borrel te nemen. Normaal gesproken was hij daar om half twaalf hard aan toe en moet hij er tijdens de lunch een paar nemen om de rest van de dag door te kunnen komen. Zijn verslaving was op wonderbaarlijke wijze verdwenen en hij had geen ontwenningverschijnselen. (136) (onderstr. TdR)

De bundel bevat nog een aantal getuigenissen van het wonderlijk einde van een bepaalde verslaving. (240)

¹⁸⁰ Het gaat hier om dezelfde vrouw als ik hiervoor beschreven heb, van wie het huwelijk hersteld werd.

Conclusie

De Heilige Geest is geen persoon maar een ‘effect’ van God. Mensen kunnen dat effect ervaren en voelen en het draait om de toepassing en de werking ervan. Genezing, vooral mentaal, speelt een belangrijke rol en hangt samen met vergeving. Genezing hangt sterk samen met wedergeboorte. Er is geen scherpe grens tussen beide processen. De directe ervaring van de gelovige is van belang, maar er bestaat een (onduidelijk) onderscheid met ‘aards gevoel’. Wonderen komen alleen voor in de context van genezing, waarbij het doorbreken van een verslaving ook een genezing is.

8.2 Adelaja, *Huwelijk, werk in uitvoering*

Beeld van de Heilige Geest

Adelaja spreekt over *vruchten* van de Heilige Geest, die het menselijk tekort opvullen, wanneer het individu vervuld is met de Heilige Geest. (54-55) De Heilige Geest wordt als een persoon voorgesteld, die actief het tekort aanvult. (46) Adelaja spreekt tegelijkertijd van God die handelt ‘door zijn Heilige Geest’. (46) Adelaja spreekt expliciet over een duivel. De duivel wordt voorgesteld als een persoon die doelen probeert te bereiken die tegen Gods bedoeling ingaan. (60)

Genezing en heling

Adelaja maakt onderscheid tussen vergeven en onvergevingsgezind zijn. Het niet vergeven van iemand die je gekwetst heeft, de wond die toegebracht is knagend maken. Iemand vergeven voorkomt dat de wond blijft knagen en voorkomt daarmee ‘voortdurende geestelijke onrust en ellende’. (53) Adelaja heeft weinig aandacht voor genezing, hij noemt de term niet expliciet.¹⁸¹

Wedergeboorte en transformatie

Adelaja veronderstelt dat de keuze om lief te hebben ertoe leidt dat God de *bekwaamheid geeft* om lief te hebben. Zowel wanneer iemand zich bekeerd als wanneer een christen de keus maakt om te vergeven, geeft God de bekwaamheid om lief te hebben. God kan op verschillende momenten een proces van verandering in gang zetten. (48)

Op vergelijkbare wijze helpt God de mens vrij te worden van zelfzucht.

Toen we in de wereld waren, werden we gecontroleerd door zelfzuchtige verlangens. We deden alles wat we wilden om onszelf te bevredigen, maar wanneer we tot God gekomen zijn, moeten we leven volgens zijn leer. Hij leert ons van alle mensen te houden en dat we de behoeftes van anderen in het gezin moeten bevredigen en niet alleen aan onze eigen noden. (65)

De Heilige Geest kan het leven en het denken van de mens totaal vernieuwen, wanneer een persoon gedoopt wordt in de Heilige Geest. (79)

Onmiddellijke ervaring van God

Adelaja neemt aan dat God te ervaren is en maakt daarom een onderscheid tussen ‘ware liefde’ en emoties. De ware liefde die hij veronderstelt, is een liefde die gebaseerd is op Bijbelse principes. (19) Deze ware liefde is een ‘uitwerking’ van God die mensen kunnen ervaren. Een gelovige moet er ook naar verlangen om deze ervaring te hebben. Maar het moet niet verward worden met ‘aardse emoties’.

Conclusie

De Heilige Geest is zowel een persoon als een werking van God. De duivel wordt voorgesteld als een persoon. Adelaja heeft weinig aandacht voor wonderen en gezangen. Mogelijk ligt dat aan de beknoptheid van de bundel. Transformatie daarentegen, als het resultaat van Gods handelen, is voor hem van groot belang. God is te ervaren doordat de *uitwerking* van zijn liefde voor mensen gevoelsmatig te bemerken is.

¹⁸¹ Dit is opmerkelijk omdat op de site van zijn kerk, www.godembassy.org, veel aandacht is voor de genezingswonderen die hij verricht heeft. Ik maak daaruit op dat (wonderen en) gezangen binnen zijn kerk een grote rol spelen. In het boek krijgt het echter weinig aandacht.

8.3 Maasbach, *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk*

Beeld van de Heilige Geest

De Heilige Geest wordt door de David en Regina Maasbach voorgesteld als een persoon die ‘werkt’ in een individu. De Heilige Geest kan mensen bereiken en veranderen. (D64) Regina Maasbach spreekt over liefde als een ‘vrucht van de Heilige Geest’. Doordat zij anderen kan liefhebben, weet zij dat zij vervuld is van de Heilige Geest. In haar gezinsleven ziet zij terug dat het gezin beschermd is door de Heilige Geest. (R6) David en Regina Maasbach hebben een expliciet beeld van de duivel. Hij wordt voorgesteld als een persoon die tegen het plan van God inwerkt. (D22, D63)

Genezing en heling

David en Regina Maasbach veronderstellen een grote genezende kracht vanuit God. Hij kan altijd voor genezing zorgen, wanneer mensen daarom vragen. David Maasbach geeft aan dat heling knaplaatsvinden op veel gebieden van het leven. Hij spreekt over genezing van het hart (D64), genezing van relaties (D65) en genezing van bitterheid of onvergevingsgezindheid. (D52-54) Vergeving (van de ander) speelt een grote rol bij deze vormen van genezing.

Regina Maasbach haalt kort de mogelijkheid van lichamelijke genezing aan. In het geval een vrouw haar maagdelijkheid verloren is, kan die niet fysiek (zij gebruikt het woord biologisch) maar wel ‘in geest, gedachten en geweten’ hersteld worden. (R53) In de rest van de bundel wordt over fysieke genezing niet gesproken. Ik maak daaruit op dat het geen grote rol speelt.¹⁸²

Wedergeboorte en transformatie

De auteurs spreken over transformatie, omdat zij veronderstellen dat God ‘ons tot een nieuwe schepping wil maken’.

Naarmate je God steeds beter leert kennen en begrijpen, zal Zijn liefde steeds meer in je groeien en als Zijn liefde steeds meer in je groeit, wordt Zijn liefde steeds zichtbaarder in je denken, spreken, handel en wandel en in je doen en laten. En ook in je contact naar anderen. Zijn liefde gaat je hele manier van leven beïnvloeden. (D37)

Verskillende aspecten van het leven en het karakter van een persoon zullen veranderd worden. Het gaat hier om een langdurig proces.

Onmiddellijke ervaring van God

Vooral Regina laat zich uit over de mogelijkheid God te ervaren. Zij spreekt over ‘gelukkig zijn’ als gevolg van het zich richten op God, en het vervuld raken van de Heilige Geest. God geeft kracht wanneer dat nodig is en geeft troost wanneer een vrouw ‘het even niet ziet zitten’. (R18) Dit zijn in mijn ogen erg gevoelsmatige ervaringen waarin de Heilige Geest verondersteld wordt een rol te spelen.

Conclusie

De Heilige Geest is een persoon, maar de *werking* van de Heilige Geest is het meest belangrijk. De Heilige Geest is gevoelsmatig te ervaren, bijvoorbeeld in de vorm van troost. Genezing gebeurt emotioneel en mentaal. Fysieke genezing wordt niet genoemd, zelfs als een ‘beperkte optie’ beschouwd. Transformatie is van groot belang, het wordt gezien als een geleidelijk proces en wordt niet expliciet als wonderbaarlijk beschouwd. Wonderen worden niet expliciet genoemd.

8.4 Young, *The Marriage mirror, Reflecting God In Your Marriage*

Beeld van de Heilige Geest

Young schetst een zeer afgebakend beeld van de Heilige Geest. De Heilige Geest is de enige die de beste en sterkste vorm van liefde in werking kan zetten. Enkel wanneer een echtpaar zich laat leiden door de Heilige Geest, kunnen zij beschikken over de *agape* liefde. (21) Op vergelijkbare wijze speelt de Heilige

¹⁸² Dit is opmerkelijk wanneer we de evangelist Johan Maasbach en de bekende reeks van gezangen op het Malieveld in 1958 voor ogen nemen. Ook op de website van de *Johan Maasbach Wereldzending* staat aangegeven in de geloofbelijdenis dat de stichting in het bestaan van wonderbaarlijke gezangen gelooft.

Geest een rol in het toepassen van verzoening binnen het huwelijk. Wanneer de Heilige Geest niet zou ondersteunen, zijn mensen niet in staat tot het correct toepassen van verzoening binnen hun relaties. (83, 85) Young heeft een zeer expliciet beeld van de duivel:

Satan, though, the enemy of God, is very crafty. And he wants us to think that God's order is outdated or irrelevant in today's culture. When you think about Satan, don't think of a red suit and a pitch fork. Don't think about some sulfur-breathing dragon. He's more real, and much more sinister than that. (78) (onderstr. TdR)

Genezing en heling

Young spreekt over genezing, vooral in de vorm van een mentale genezing. Wanneer een mentaal probleem, bijvoorbeeld de negatieve gevolgen van een scheiding, een oplossing krijgt, noemt hij dat genezing. (36) Verder geeft hij aan, binnen het thema van genezing, dat God mensen van alle zonden kan herstellen. (60) Bovendien kunnen mensen genezen van een verslaving. (19)

Wedergeboorte en transformatie

Young neemt aan dat zonder (de werking van) Christus, de mens niet in staat is tot verzoening.

You've got a fallen and fallible sinner on one side of the couch; you've got another fallen and fallible sinner on the other side. Without Christ, a husband and a wife reflect selfishness to each other. You both have issues, you have conflicts and you have junk from your past. (83)

Het geloof in Christus brengt echter een transformatie tot stand die leidt tot succes van het huwelijk en verbetering van de persoon. Young haalt zelfs expliciet aan dat het *huwelijk* een goede leerschool is voor karaktervorming. Hij geeft aan dat een huwelijk een uitgelezen plaats is om discipline, uithoudingsvermogen, visie en creativiteit te ontwikkelen. (42-44) Deze 'karakterschool' duurt een leven lang en het proces van leren wordt nooit geheel afgerond. (42)

Onmiddellijke ervaring van God

Young neemt aan dat God te ervaren is en geeft aan dat mensen moeten streven naar de JOY¹⁸³, een bovennatuurlijke ervaring, die verheven is boven de wereldse omstandigheden en de 'fleeting feelings' die daarin een rol spelen. Deze ervaring heeft God voor de mens onder andere in het huwelijk gelegd, in het bijzonder in seksualiteit en de eenwording waaraan dat in grote mate bijdraagt. (45, 58)

Young zet zich meerdere malen af tegen mensen die teveel aandacht geven aan hun gevoel. Hij zet zich af tegen de huidige cultuur, die volgens hem teveel geobsedeerd is met de zoektocht naar het eigen geluk (37) en geeft aan dat men voor het volgen van Gods plan soms tegen zijn gevoel in moet gaan. (79) Tegelijkertijd heeft hij veel aandacht en een hoge waardering voor het gevoel van *security*. Binnen het huwelijk kan men een hoge mate van veiligheid opbouwen in het leven van de partner, en dat reflecteert de veiligheid die God opbouwt in het leven van de gelovigen. (oa 38)

Wonderen

Hoewel wonderverhalen in het boek niet voorkomen, veronderstelt Young het bestaan ervan. Hij neemt aan dat de Heilige Geest, door tot *agape* liefde te leiden, alle problemen die binnen een huwelijk spelen, van welke aard en grootte ook, op bovennatuurlijke wijze kan verhelpen. (21) Hij gebruikt door zijn hele boek heen veelvuldig het woord *supernatural* voor de kracht van God of de dingen die God doet. (5, 25, 21, 117)

Conclusie

De Heilige Geest wordt voorgesteld als een persoon die een effect kan uitoefenen. Genezing wordt voornamelijk gezien als een proces van bevrijding van mentale pijn, in het boek wordt niet direct verwezen naar fysieke genezing. De wedergeboorte wordt gezien als een langdurig proces van transformatie, waarin niet alleen het individu maar ook God/Christus een actieve rol speelt. De ervaring die we van God kunnen hebben, is van een andere aard dan ons aardse gevoel. Het wordt dus volgens een scherp onderscheid 'religieuze ervaring' genoemd. Young schetst in zijn boek geen wonderverhalen, maar

¹⁸³ Tegelijkertijd afkorting van Jesus, Others and You

gebruikt veelvuldig termen als ‘supernatural’ voor Gods handelen. Daarmee geeft hij aan dat we wél wonderen mogen verwachten.

8.5 Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*

Beeld van de Heilige Geest

De Heilige Geest wordt in *Making a Marriage* vrijwel niet genoemd. De bundel lijkt zich vooral Bijbels te oriënteren, en de ‘werking van de Heilige Geest’ krijgt bijna geen aandacht. Éénmaal wordt de Heilige Geest voorgesteld als een persoon van wie de aanwezigheid een positieve bijdrage levert aan de communicatie tussen de huwelijkspartners. (64)

Genezing en heling

Genezing komt in *Making a Marriage* nauwelijks aan bod. Slechts één maal in een passage over het overwinnen van schaamte wordt de term genoemd. Er wordt benadrukt dat mensen hun schaamte aan Jezus kunnen geven. In Jezus zijn zij een nieuwe creatie en heeft Christus hun schaamte weggenomen. (93)

Wedergeboorte en transformatie

In *Making a Marriage* veronderstellen de auteurs dat God mensen nieuw maakt wanneer zij ‘het werk van Christus aan het kruis ervaren’. Wanneer de zonden van een persoon vergeven zijn door God, is hij een *nieuwe creatie*. (92) Genezing en wedergeboorte worden door de auteurs als hetzelfde verschijnsel gezien. Er is geen sprake van een heldere terminologie waardoor het onderscheid niet goed aan te wijzen is.

Wonderen

In *Making a Marriage* wordt gesteld dat God alle dingen mogelijk maakt. Bijvoorbeeld in de context van een huwelijk met een onwaarschijnlijke kans van slagen, betekent dit dat door de leiding van God in het huwelijk en de *commitment* van beide partners aan God toch een lang en gelukkig huwelijk kan ontstaan. (29)

Conclusie

De Heilige Geest krijgt weinig aandacht. Genezing en transformatie worden als hetzelfde verschijnsel gezien, waardoor van plotselinge genezingen geen sprake is. De onmiddellijke of directe ervaring van God wordt niet genoemd.

8.6 Conclusie

De Heilige Geest wordt in alle bundels vooral als belangrijk gezien vanwege het effect ervan op het leven van het individu. Vaak speelt de *uitstraling* die een individu op zijn omgeving kan hebben wanneer hij onder invloed van de Heilige Geest staat een belangrijke rol. Genezing speelt een rol in de bundels van Maasbach, Lee en *Making a Marriage* en wordt beschouwd op het mentale vlak. Het draait bijvoorbeeld om het bevrijd worden van mentale pijn. De wedergeboorte staat centraal voor Lee, zowel in plotselinge als in langdurige vorm. Bij Adelaja, Maasbach en Young is er sprake van een levenslange transformatie van de christen, waarbij God een actieve rol speelt in het transformatieproces. In *Making a Marriage* zijn genezing en wedergeboorte hetzelfde verschijnsel. Volgens Lee en Maasbach is God duidelijk te ervaren, het individu kan direct met hem in contact staan. Adelaja en Young spreken ook van een ervaring van God, maar zetten deze ervaring zorgvuldig af tegen gevoel. Zij roepen op aardse emoties niet te verwarren met de religieuze ervaring.

9. Verhouding tot de wereld

Binnen dit onderdeel komt aan de orde hoe de auteurs zich verhouden tot de buitenwereld. Op basis van het beeld dat de auteurs van de wereld schetsen, wil ik achterhalen hoe hun achterban denkt over de wereld. Ik zet de bundels af tegen de categorieën van Almond die ik in het hoofdstuk over de eigenschappen van de beweging heb beschreven.

Het is belangrijk te achterhalen welk beeld de auteurs hebben van de buitenwereld en welke houding zij vanuit dat beeld aannemen. De mate waarin een groep immers wereldmijdend is, heeft veel invloed op de stelligheid waarmee zij overtuigingen die niet stroken met de algemeen geldende waarden kunnen verdedigen, en op de manier waarop zij dit doen.

In de analyse komen vier aspecten aan bod. Ik onderzoek of de buitenwereld negatief of positief benaderd wordt. Het is van belang te bepalen of de auteurs zich expliciet negatief uiten over de wereld of aspecten ervan. Het is daarbij zinvol te achterhalen welke elementen uit de maatschappij ‘hun vijanden’ zijn en waarom. Ik onderzoek of de auteurs hun lezer oproepen zich in de maatschappij te voegen of zich ertegen af te zetten. Welke houding nemen zij aan? Willen zij de wereld ‘bekeren’ en naar hun hand zetten, of stellen zij zich op als de ‘lucky few’ en is de wereld hen onverschillig, een verloren gebied waarmee een ‘ware christen’ zo min mogelijk in contact moet zien te komen. Ik onderzoek welke niet-Bijbelse bronnen van autoriteit worden aangehaald. Ik veronderstel dat de mate waarin en de manier waarop niet-Bijbelse bronnen worden gebruikt als grond van argumentatie, voortvloeit uit de houding die de auteurs tegenover de wereld innemen. Worden niet-Bijbelse, of zelfs niet-interne (seculiere) bronnen gebruikt? En zo ja, op welke manier, welke positie krijgen deze bronnen toebedeeld? Ik onderzoek of er sprake is van aanpassingen aan de moderniteit in taalgebruik en theorie. Hiermee wil ik bepalen hoe en of de auteurs zich aanpassen aan een taalgebruik of zelfs bepaalde gedachten die de subgroep eigenlijk niet eigen zijn. Gaan zij mee in de moderniteit door hun gedachtegoed of retoriek aan te passen? Het is een interessante vraag tot in hoeverre dit strookt met de houding die zij propageren.

9.1 Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk*

Beeld van de wereld en de moderniteit

Al in hun inleiding beginnen Nicky en Sila Lee met het schetsen van een negatief beeld van de maatschappij. Zij stellen die voor als een plaats waarin veel scheidingen plaatsvinden en beschouwen dat als een negatief signaal. (7) Aan de hand van de thema’s seksualiteit (222, 227), pornografie (239) en onderwaardering van het moederschap (91) stellen zij dat de huidige maatschappij veel problemen kent. Aan de hand van deze thema’s plaatsen zij de bedoeling van God met de wereld tegenover de huidige werkelijkheid. Tegelijkertijd is dit een tegenstelling tussen hun eigen boodschap en de gedachten die in de maatschappij leven.

De auteurs noemen een aantal eigenschappen van de huidige wereld om de tijdsgeest mee te beschrijven. Zij benadrukken daarbij het consumptiegedrag en de gehaastheid waarmee mensen leven.

We leven in een consumptietijdperk, waarin mensen er niet aan gewend zijn dingen te herstellen. Als iets niet werkt, is het eenvoudiger en goedkoper iets nieuws te kopen. (33)

Het leven is druk en vol met verschillende ‘verplichtingen’:

...werkschema’s waarover we weinig te zeggen hebben, kinderen van de ene activiteit naar de andere brengen of het gevoel dat er ‘altijd iets is wat nodig gedaan moet worden.’ De meesten van ons zijn aan het eind van de dag gevloerd en het is dan maar het makkelijkst om voor de televisie te gaan zitten, lichamelijk bij elkaar, maar mentaal ver van elkaar vandaan. (40-41)

Deze eigenschappen kunnen gevaarlijk zijn voor het succes van het huwelijk. Mensen hebben te weinig *commitment* voor de levenslange verbintenis die het huwelijk is, of maken te weinig tijd voor elkaar vrij.

Houding tegenover de wereld

Met het oog op bovengenoemde verschijnselen, roepen de auteurs op binnen de hectische maatschappij waarin we leven voldoende tijd en aandacht vrij te maken om het huwelijk tot een succes te maken.¹⁸⁴ Zij dragen praktische tips aan om dit voor elkaar te krijgen. Om deze tijd vrij te maken, is het niet nodig je tegen de maatschappij af te zetten door je buiten het systeem houden. Wel is het nodig buiten de kaders van het systeem te *denken*. Zij geven aan de hand van henzelf een voorbeeld van zo'n onverwachte stap: Nicky en Sila Lee plannen wekelijks twee uur voor elkaar in hun agenda's. (40) Ze zijn niet wereldmijddend, zij roepen op zo goed mogelijk te functioneren binnen de wereld, maar er niet door meegesleept te worden. Men moet soms stellig zijn in het nemen van een alternatieve keuze.

Bronnen van autoriteit

Nicky en Sila Lee maken gebruik van een veelheid aan bronnen van autoriteit. Zij baseren zich zowel op de Bijbel als op het werk van christelijke grootheden. (88, 155) Daarnaast halen zij het werk van sociologen (33, 75), psychologen (39, 113) en specialisten op het gebied van het huwelijk (37) aan. Bovendien geven zij ruimte aan ervaringen van bekende mensen (54, 100, 169) en gebruiken het werk van schrijvers en filmmakers om hun standpunt te verhelderen. Tot slot maken zij gebruik van anekdotes uit hun eigen leven en uit de levens van mensen die zij in hun werk hebben leren kennen.

De auteurs maken hun standpunt sterk door het aanhalen van al deze verschillende typen bronnen en geven daarmee de Bijbel geen centrale positie. Zoals gezegd hechten zij veel waarde aan wat in de Bijbel geschreven staat, maar ook aan de woorden en de autoriteit/kennis van de 'seculiere' bronnen (professoren) die zij aanhalen, twifelen zij niet.

Bovendien is het opvallend dat zij aan de *ervaringen* van mensen veel waarheid toekennen. Zowel mensen die zij kennen/in hun leven ontmoet hebben als grote schrijvers krijgen zonder kritische vragen vooraf het podium. Dit hangt samen met de grote ruimte die zij geven aan de onmiddellijke ervaring van God. Iedereen kan daar iets over zeggen vanuit zijn eigen ervaringen.

Aanpassingen in taalgebruik en argumentatie

Nicky en Sila Lee erkennen het bestaan van verschillende leefvormen. Om verschillende redenen zijn er andere leefvormen dan de *nuclear family*. Zowel een sterfgeval als een scheiding wordt door de Lee's als reden genoemd. Deze zaken worden niet in de buitenwereld geplaatst, maar spelen een rol in de eigen kring. Op deze manier geven de auteurs aan dat zij aannemen dat het inherent is aan de huidige tijd dat veel scheidingen plaatsvinden. Zij beschrijven dit niet als ideaal, maar geven aan een reëel beeld van de maatschappij te hebben. (178)

Conclusie

De wereld wordt negatief voorgesteld en de tegenstelling tussen God en de wereld is sterk. de meest negatief gewaardeerde elementen zijn de gehaastheid en de consumeerhouding die in de huidige tijd kenmerkend zijn en het grote aantal scheidingen dat plaatsvindt. De auteurs roepen niet op tot een wereldmijddende houding. Een christen moet soms wel *binnen het systeem* soms alternatieve keuzes maken. Niet-Bijbelse, en zelfs seculiere, bronnen worden op een positieve manier gebruikt en krijgen een hoge autoriteit.

9.2 Adelaja, *Huwelijk, werk in uitvoering*

Beeld van de wereld en de moderniteit

Het wereldbeeld van Adelaja draait vooral om zijn beeld van mensen. De buitenwereld bestaat dan uit de niet-christenen. Het draait meer om personen dan om een systeem of een geheel in het waardeoordeel dat hij eraan verbindt.

¹⁸⁴ Zij gebruiken hetzelfde argument en gebruiken het op een vergelijkbare manier als de auteurs van *Making a Marriage*..

De auteur geeft aan dat er problemen zijn in de huidige generatie. Hij vindt dat mensen in deze tijd erg egoïstisch zijn. Zij meten zichzelf een consumeerhouding aan. Tegenover het karakter van deze consument plaatst hij het karakter van God. (18) Het is volgens Adelaja kenmerkend aan de huidige tijd dat mensen zich sterk bezighouden met geld. Hij stelt dat mensen niet God dienen (en daarvoor geld gebruiken) maar dat zij geld dienen. Hij plaatst geld als een misleidend element tegenover het vertrouwen op God. Op dezelfde wijze plaatst hij het hebben van een hoge opleiding tegenover de wijsheid van God, zoals die te vinden is in de Bijbel. (58-59)

De buitenwereld wordt dus negatief geportretteerd door gebruikmaking van tegenstellingen tussen God en de wereld. Een goede gelovige wordt binnen deze tegenstelling aan de kant van God geplaatst en door de buitenwereld vaak negatief gewaardeerd.

In de wereld worden trouwe mensen vaak genegeerd. Op betrouwbare mensen wordt vaak neer gekeken en ze worden beschouwd als zwak. Maar een integer persoon is niet zwak. Een zwak persoon heeft niet de vastbeslotenheid om eerlijk te leven. Alleen integere mensen, met een sterke geest, kunnen eerlijk leven en trouw zijn. (69)

Houding tegenover de wereld

Adelaja schetst een scherp onderscheid tussen ‘mensen in de wereld’ en christenen.

Dat is wat mensen in de wereld doen, maar wanneer een persoon een christen wordt, opent God zijn ogen, deze persoon weet nu wat de bijbel zegt over geld. Hij redeneert op een andere manier. (58)

Adelaja zet ook de kerk af tegen de buitenwereld. Een christen moet zich bijvoorbeeld voor zijn vermaak richten tot de kerk en niet tot de buitenwereld.

Mensen moeten blij zijn en zichzelf vermaken, maar alleen in het kader van de voorziening die God heeft gegeven. God schiep muziek, God schiep entertainment. Hij wil ons gelukkig zien. Er is altijd muziek in onze kerk, en we zingen en dansen. Onze God heeft ons gered. Dus om bevrediging te vinden, hoeven we niet naar het casino of de nachtclubs te gaan om alcohol te drinken of drugs te gebruiken. (67)

De tegenstelling tussen de wereld en God wordt doorgetrokken tot een soort afzondering van de wereld. De christen kan zich het beste van wereldse zaken afkeren, en samen met andere christenen zijn leven zo veel mogelijk op God richten.

Bronnen van autoriteit

Zoals gezegd haalt Adelaja alleen de Bijbel aan als bron van autoriteit. Opvallend in het boek is echter het gemak waarmee hij zaken voor waar aanneemt op basis van persoonlijke of culturele overtuigingen:

Wanneer u het grootste deel van een taak alleen doet, begint u te denken dat u alles zelf kunt uitvoeren. Dat is de reden dat God de man de autoriteit gaf om het hoofd te zijn. We weten allemaal dat er geen twee kapiteins op een schip kunnen zijn. Ze kunnen niet allebei de pet op hebben. Slechts één persoon kan deze taak uitvoeren. (11) (onderstr. TdR)

Daarom zegt God dat een man zijn vrouw moet liefhebben. Liefde is waar vrouwen op leven. [...] het feit is dat zelfs al weet ze dat u haar liefheeft, ze het elke dag moet horen. Dat komt doordat vrouwen liefde ontvangen en indrinken via hun oren. Ze houden ervan gewaardeerd en geprezen te worden. Zo heeft God hen gemaakt. (23-24) (onderstr. TdR)

Adelaja heeft aannames die hij als waarheid presenteert, zonder duidelijk te maken waar hij ze op baseert. Dit geeft hem autoritaire schrijfstijl. Adelaja weet hoe de wereld in elkaar steekt en de lezer zou dat zonder vragen van hem moeten aannemen.

Aanpassingen in taalgebruik en argumentatie

Adelaja zet zich wat betreft de rol en werkzaamheden van de vrouw af tegen de moderniteit. Hij erkent dat vrouwen veeleisende banen of functies kunnen hebben in de openbare ruimte (ook 43), maar plaatst zijn kader van Gods orde daar boven.

Een vrouw moet een goede huisvrouw zijn. “Maar ik ben een ingenieur, afgestudeerd aan de universiteit”, zullen sommige vrouwen zeggen. Wat dan nog? God heeft u geen ingenieur gemaakt – Hij heeft u een vrouw gemaakt! Uw prioriteit is om een goede huisvrouw te zijn. Wat voor beroep of verantwoordelijkheden u op uw werk ook heeft, thuis bent u een vrouw. (22)

Hij zet zich niet geheel af tegen een verschijnsel dat schijnbaar breed geaccepteerd is: vrouwen die studeren en werken. Hij wil echter niet meegaan in een ander soort taakverdeling, iets wat ongetwijfeld soms ter discussie wordt gesteld. Hij gaat *deels* mee in aspecten van de moderne tijd.

Conclusie

Het wereldbeeld van Adelaja is negatief, vooral *mensen* komen er in zijn oordeel slecht vanaf. Zij hebben een focus op geld en een consumeerhouding die hij sterk afkeurt en afzet tegen de bedoeling van God. Hij gebruikt hiervoor een scherpe tegenstelling tussen God en de wereld. Christenen moeten zich volgens Adelaja verenigen en hun heil noch hun vertier in de wereld zoeken. Hij gaat slechts deels mee met aspecten van de moderne tijd, wanneer hij schrijft over werkende vrouwen. Zij kunnen in zijn ogen een baan hebben, mits zij hun eerste prioriteit daar niet mee schaden.

9.3 Maasbach, *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk*

Beeld van de wereld en de moderniteit

Voor het schetsen van een wereldbeeld wordt door David en Regina Maasbach een duidelijke tweedeling gemaakt tussen God en mens, goed en kwaad. Een goede christen leeft aan de kant van God. In de huidige maatschappij zijn veel elementen die niet stroken met Gods bedoeling en daar zetten de Maasbachs zich dan ook expliciet tegen af.

David Maasbach portretteert mensen die niet in God geloven en de huidige regering negatief, wanneer hij spreekt over abortus. De visie van dokters zet hij bijvoorbeeld af tegen fragmenten uit de Bijbel en God. Op die manier geeft hij de tegenstelling tussen de verschillende standpunten weer. Dokters staan aan de verkeerde kant van de tegenstelling, en zijn daarom vaak misleidend. (D20-26) Regina handelt volgens hetzelfde wantrouwen tegenover dokters door speciaal een christelijke arts aan het woord te laten over zijn vakgebied.

Regina geeft aan dat de gedachten die men in Nederland over het huwelijk heeft (R8), de manier waarop men in Nederland met de jeugd omgaat (R23) en de ideeën die er leven over maagdelijkheid (R52) allemaal niet stroken met de bedoeling van God.

Houding tegenover de wereld

Regina Maasbach stuurt erop aan bepaalde aspecten van de buitenwereld te mijden, en zich als echte christenen *tegenover* veel praktijken te plaatsen. Zij stelt dat zij haar liefde voor God toont, door ‘noch de wereld en noch de dingen van de wereld lief te hebben’. (R5) Haar kritiek, in de vorm van tegenstellingen, richt zich vooral op de thema’s rond het huwelijk, zoals maagdelijkheid en samenwonen. De auteurs roepen christenen op tegen de tijdsgeest in te gaan door niet samen te wonen en hun maagdelijkheid te bewaren tot het huwelijk. (R46-48, 52-54, D30) Ze moedigen christenen dus aan om keuzes te maken die niet *mainstream* zijn.

Bronnen van autoriteit

De Maasbach’s baseren zich voornamelijk op de Bijbel, maar maken hier en daar gebruik van een andere autoriteit om hun standpunt kracht bij te zetten. Regina Maasbach maakt in haar boek gebruik van de kennis van een arts (Dokter Peter Reis uit Den Haag, die zij introduceert als een christelijke beroepsarts), omdat zij meent dat hij beter in staat is over de praktische aspecten van voorbehoedsmiddelen te spreken dan zijzelf. (R56-58) Hier moet bij opgemerkt worden dat zij benadrukt dat dit een christelijke arts is (terwijl dat voor de inhoud van zijn verhaal irrelevant is).

Aanpassingen in taalgebruik en argumentatie

De auteurs zetten zich scherp af tegen elementen van de huidige maatschappij die vrij algemeen geaccepteerd zijn. Ze passen zich nauwelijks aan aan de tijdsgeest. David Maasbach zet zich bijvoorbeeld af tegen de wereld waar het gaat om homoseksualiteit en stelt dat ‘de wereld’ niet kan begrijpen waarom homoseksualiteit een zonde is. (D29) Regina doet iets dergelijks waar het gaat om *samenwonen*, een verschijnsel waar zij zich heftig tegen afzet.

Het is ongelooflijk en zelfs onbegrijpelijk hoeveel christenen vandaag de dag samenwonen. Vaak nog met goedkeuring van dominee en kerk. (46)

Maar dat komt omdat we vandaag in een zeer verdraaide en krom denkende maatschappij leven. Het kromme denken is ook de kerk binnengekomen. Dit is niets nieuws, omdat Jezus ons al gewaarschuwd heeft dat de mensen in de laatste dagen leraren zullen aanstellen naar hun eigen begeerte. (48) (onderstr. TdR)

David Maasbach *erkent* het feit dat sommige vrouwen moeten werken, maar benadrukt dat de eerste verantwoordelijkheid die zij van God gekregen hebben, daar niet onder mag lijden. (D41) ¹⁸⁵ Regina erkent het bestaan van veel vrouwen die geen ideale gezinssituatie hebben. Zij geeft hierbij duidelijk aan dat God voor deze vrouwen en gezinnen zal zorgen en dat de maatschappij (medechristenen) ook haar verantwoordelijkheid moet nemen om het leven van deze vrouwen te verlichten. (R20)

Conclusie

David en Regina Maasbach gebruiken een tegenstelling tussen God en de wereld om de wereld en de maatschappij zeer negatief te portretteren. De meest negatief gewaardeerde specten zijn de lage dunk die men heeft van het huwelijk en het grote aantal mensen dat samenwoont (en seks voor het huwelijk heeft). De auteurs roepen hun lezers op om *binnen het systeem* alternatieve keuzes te maken. Zij maken het liefst geen gebruik van seculiere bronnen. De arts die Regina introduceert, krijgt dan ook geen autoriteit omdat hij *afgestudeerd* arts is, maar omdat hij een *christelijke* arts is.

9.4 Young, *The Marriage mirror, Reflecting God In Your Marriage*

Beeld van de wereld en de moderniteit

Young zet zich scherp af tegen bepaalde aspecten van de huidige cultuur, waardoor hij een negatief beeld van de wereld schetst. Hij spreekt bijvoorbeeld veel over de manier waarop men kijkt naar seksualiteit. Die strookt niet met Gods bedoeling met seks en houdt mensen zelfs af van Gods plan. (15, 79)

Our culture has trashed the gift of sex and traded its beauty for a series of images or simply an exchange of pleasure. Casual and uncommitted sex is the kind of sex that is glamorized in Hollywood, but also the kind of sex that leads to all sorts of spiritual, emotional and physical issues. (60)

Young zet zich af tegen samenwonen, waarvan hij merkt dat het een breed gedragen verschijnsel is. Hij meent dat het geen recht doet aan de bedoeling en de heiligheid van het huwelijk. (65) Young meent bovendien dat de huidige cultuur geobsedeerd is met een egoïstisch 'ik-denken', en dat dit een gevaar vormt voor de huwelijken in de huidige samenlevingen. (37) Het gevolg ervan is dat er veel echtscheidingen plaatsvinden, ook onder christenen wanneer zij meegaan in de egoïstische manier van denken. (41)

Volgens Young is het niet alleen zo dat de christenen zich moeten afzetten tegen de negatieve aspecten van de omliggende cultuur. Het is een feit dat die omliggende cultuur zich negatief verhoudt tot het christendom. (99) Hiermee geeft hij aan dat de tegenstelling niet *zozeer opgezocht* moet worden door een wereldmijdende houding van de christenen, maar dat de tegenstelling al *bestaat* door de houding van de seculieren.

Houding tegenover de wereld

Young roept op tot verzet tegen *bepaalde aspecten* uit de samenleving. Dingen die in de maatschappij als normaal worden beschouwd, zoals samenwonen, seks buiten het huwelijk en de '*me-culture*', moeten door de ware christen buiten zijn of haar leven gehouden worden. Hij roept bijvoorbeeld op niet mee te gaan in de neiging lang te wachten met trouwen. (33)

Hij roept op tegen het ik-denken in te gaan, door compleet te focussen op de huwelijkspartner. Zo kan de buitenwereld ervaren wat onvoorwaardelijke liefde is en kan de 'kracht van de opstanding' voor de buitenwereld verhelderd worden. (37)

De buitenwereld speelt een belangrijke rol in zijn boek. Binnen zijn theorie is het huwelijk één van de beste manieren om de boodschap van God aan haar kenbaar te maken. Het huwelijk is er niet alleen om

¹⁸⁵ Hij doet hier hetzelfde als Adelaja. De praktijk is geaccepteerd. Daar gaat hij in mee, maar deels, zolang de eerste prioriteiten van de vrouw er maar niet mee in de problemen komen. De auteurs gaan deels mee in de veranderingen van de moderne tijd, zodat zij kunnen blijven meepraten over de situatie. Op die manier proberen zij mijns inziens de ergste schade van het verschijnsel te voorkomen.

Gods liefde naar de huwelijkspartner te reflecteren, maar ook om die naar de kinderen en naar de buitenwereld te reflecteren. (36-41)

Hij roept dus niet op tot een wereldmijdende houding. Het effect dat een christen op de buitenwereld kan hebben, staat daarvoor veel te centraal. Eerder is sprake van een wereldtransformerende houding: door effect te hebben op de buitenwereld, zal die zich uiteindelijk ‘aanpassen’ aan de subgroep.

Bronnen van autoriteit

Young gebruikt weinig andere bronnen dan Bijbelse bronnen, behalve in het hoofdstuk ‘Just stay married’ wanneer hij een speciale paragraaf (103-108) wijdt aan ‘seculiere argumenten’ die aantonen dat het beter is getrouwd te blijven dan het huwelijk op te geven. Hij spreekt echter niet positief over de expertise van deze autoriteiten.

What’s so hilarious about these next few benefits is the arrogance with which they are communicated to us from the so-called experts of the world today. Whether it is secular psychologists, sociologists, anthropologists or scientists, many of them believe they have discovered something fresh. [...] But really, these “relationship experts” are re-hashing what the Bible has talked about for thousands of years. It makes me laugh every time I hear one of these people spout off some new benefit of marriage and try to pass it off as new “research.” (103)

Hij gebruikt deze niet-Bijbelse bronnen om aan te geven dat zelfs die ondersteunen wat hij zegt. Hierom móet het wel waar zijn. Maar een echte christen heeft die argumenten niet nodig, het is meer een toevoeging voor de grap.

Aanpassingen in taalgebruik en argumentatie

Young erkent het bestaan van gescheiden mensen. Hij staat er positief tegenover wanneer zij willen hertrouwen. Hij raadt hen dan wel aan eerst te genezen van de wonden van de scheiding en de negatieve effecten van het vorige huwelijk. Wanneer zij zich tot God richten is dit mogelijk.¹⁸⁶ (36)

Young heeft aandacht voor de taakverdeling binnen het huishouden. Wie bijvoorbeeld de rommel in huis opruimt en wie de luiers van de baby verschoont zijn volgens hem belangrijke zaken waarover men een taakverdeling moet maken. (64) Hierin geeft hij ruimte aan de groeiende beweging de man-vrouw rolverdeling los te koppelen van huishoudelijk werk.¹⁸⁷

Conclusie

De wereld wordt zeer negatief neergezet, niet eens als ‘imperfect’ in vergelijking met Gods plan, maar als ‘achterlijk en misleidend’. De meest negatieve elementen zijn de manier waarop mensen in de wereld omgaan met seksualiteit en egoïsme, omdat dat leidt tot veel echtscheidingen. Een christen moet zich afzetten tegen bepaalde aspecten van de samenleving, vanuit een transformerende houding. In de samenleving is nog veel te winnen voor Gods plan, wanneer christenen de juiste ‘spiegelfunctie’ aannemen.

9.5 Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*

Beeld van de wereld en de moderniteit

De buitenwereld wordt in *Making a Marriage* negatief neergezet. In het boek komt vooral de negatieve *houding* die men tegenover het huwelijk aanneemt aan bod. De buitenwereld wordt negatief geplaatst tegenover de Bijbelse gronden van het huwelijk. In de introductie wordt gesproken van ‘*our culture’s destructive influence*’. (9) Het hoofdstuk over *commitments* wordt geopend met een negatieve weergave van huwelijken en relaties in de huidige maatschappij. Mensen leven samen zonder de nodige *commitments* te maken, met de gevolgen van dien: er vinden veel scheidingen plaats en het huwelijk heeft een slecht imago. (31)

¹⁸⁶ Het is opmerkelijk dat hij zich relatief gemakkelijk opstelt tegen mensen die *al gescheiden zijn* in vergelijking met mensen die willen gaan scheiden. Hij roept zijn lezers op niet te scheiden. In het geval een scheiding is voorgekomen in het verleden, blijft de optie ‘te verbeteren’ altijd mogelijk. Een heel nieuw huwelijk zou kunnen ontstaan, waarin een scheiding dan uiteraard weer niet tot de opties zou behoren, omdat het dan een beter huwelijk wordt, dat meer lijkt op een huwelijk zoals dat is bedoeld.

¹⁸⁷ Gallagher, 124-125.

Ook de gehaastheid van de huidige maatschappij wordt in *Making a Marriage* benadrukt. Er wordt gesteld dat die veel vraagt van de huwelijkse relatie. Het is binnen die condities moeilijker het huwelijk goed te laten slagen dan in een kalmere context. (113, 122)

Houding tegenover de wereld

Opvallend aan *Making a Marriage* is de manier waarop de buitenwereld geportretteerd wordt. Er worden eigenschappen genoemd van de huidige maatschappij. Er wordt gesteld dat die het een huwelijk niet makkelijker maken juist te gedijen. Maar er wordt *niet* opgeroepen zich radicaal af te zetten tegen deze eigenschappen of tegen de maatschappij. Men moet ‘truuks’ handhaven om er geen negatieve gevolgen van te ondervinden. Men moet bijvoorbeeld binnen de gehaaste wereld tijd maken voor de huwelijkspartner, maar men hoeft geen proces van onthaasting te starten.

Er is geen sprake van wereldmijding, noch van een wereldtransformerende houding. De auteurs laten zich niet gemakkelijk vangen in de door Almond beschreven categorieën. Misschien is de wereldcreërende categorie de meest passende, maar dan vindt die plaats binnen het leven van het individu. Van een ‘kerkelijk systeem’ is binnen de bundel niet echt sprake.

Bronnen van autoriteit

In *Making a Marriage* worden de hoofdstukken geschreven door mensen vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines. Hierbij moet opgemerkt worden dat de ‘seculiere professoren’ naast hun functie van professor actief zijn binnen de Church of the Nazarene.

Er wordt in het boek veel verwezen naar de Bijbel als bron van autoriteit, maar ook andere bronnen gelden als zeer gezaghebbend. Zo wordt onderzoek aangehaald dat is uitgevoerd door het *Center for Marriage & Family Studies* (38). Ook wordt gerefereerd aan onderzoek in algemene termen, zonder concrete bronverwijzing (40, 58, 98).

Bovendien spelen *ervaringen* van andere mensen een belangrijke rol. Er wordt een bekende familietherapeut aangehaald (57) en ook de persoonlijke verhalen over bekende mensen gelden als autoriteit om een standpunt mee te staven (118).

Aanpassingen in taalgebruik en argumentatie

Het boek gaat ver mee in bepaalde aspecten van de moderne tijd en is zelfs bereid daarvoor tegen het verleden van de christelijke traditie in te gaan. Er wordt gerefereerd aan het tweeverdienerschap en aan het feit dat zowel mannen als vrouwen een baan en een carrière kunnen hebben.¹⁸⁸ (105)

In *Making a Marriage* wordt gesteld dat de tekst in Efeze 5:22-33 vaak verkeerd gebruikt is om te verdedigen dat de vrouw ondergeschikt moet zijn aan de man. (26) Hiermee wordt deze interpretatie van de tekst weggezet als ouderwets, zoals men daar in seculiere kringen ook vaak zo over denkt. Hier wordt ingehaakt op veronderstellingen vanuit de buitenwereld, dat religie een ouderwets verschijnsel zou zijn. De auteurs nemen echter een bepaald onderdeel van religie zoals die lange tijd bestond, en geven aan dat dat aspect tot het (af te keuren) verleden behoort.

Conclusie

De buitenwereld wordt op een milde wijze (licht)negatief neergezet. Christenen worden opgeroepen alleen de negatieve *gevolgen* hiervan te vermijden door gebruik te maken van de juiste tactieken of truuks. Er wordt geen gebruik gemaakt van seculiere bronnen. Er wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van psychologie, maar dan van een christelijke variant. De auteurs willen in hun schrijfstijl en redenering ver meegaan in de moderniteit.

¹⁸⁸ In tegenstelling tot de methoden van Maasbach en Adelaja wordt daar geen verband getrokken met de basisplichten van de vrouw.

9.6 Conclusie

De meeste auteurs portretteren de wereld negatief met behulp van een tegenstelling tussen God en de wereld. Alleen Young heeft deze tegenstelling niet als basis voor zijn oordeel, hij maakt de tegenstelling wel, maar gebruikt dat niet om de wereld negatief neer te zetten, dat doet hij ongeacht de tegenstelling. Zijn taalgebruik is dan ook veel scherper dan dat van de andere auteurs.

Adelaja roept op tot een wereldmijdende houding, christenen kunnen zich het beste clusteren en zich niet inlaten met de buitenwereld. Lee, Maasbach en *Making a Marriage* roepen de lezers op bepaalde aspecten van de wereld te vermijden, of op bepaalde punten een andere keuze te maken dan de gebruikelijke. Young hanteert het principe van transformatie, wat samenhangt met de insteek van zijn boek, en roept op tot het reflecteren van Gods karakter richting de buitenwereld.

Aspecten die veel genoemd worden als voorbeelden van verval, zijn de verkeerde omgang met seksualiteit, het grote aantal scheidingen en de consumeerhouding die past bij de ik-gerichtheid en de gehaastheid van de huidige cultuur. Verschillen tussen de methoden ontstaan pas wanneer het gaat om vrouwen op de arbeidsmarkt.

Maasbach, Adelaja en Young gebruiken vrijwel alleen de Bijbel als bron van gezag. In *Making a Marriage* wordt gebruik gemaakt van verschillende disciplines, maar alleen wanneer zij vermengd zijn met een christelijke insteek. Nicky en Sila Lee zijn de enigen die op een positieve manier gebruik maken van seculiere bronnen.

Adelaja en Maasbach laten in hun werk een positief geluid horen over bepaalde aspecten, met het doel grip te houden op het verschijnsel. Zij keuren bijvoorbeeld goed dat vrouwen betaald werk hebben, maar voegen eraan toe dat zij haar prioriteiten moeten behouden. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nicky en Sila Lee die zich over dit onderwerp waardevrij uitlaten; vrouwen hebben in deze tijd nu eenmaal vaak een baan.

10. Beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid

In dit hoofdstuk zal ik verder ingaan op het beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid dat in de bundels geschetst wordt. Het gaat hier om eigenschappen en beschrijvingen die niet specifiek over mannen en vrouwen binnen een huwelijk gaan, omdat ik daar een apart hoofdstuk aan zal wijden. Het draait erom te achterhalen welke beelden de auteurs hebben van mannelijkheid en vrouwelijkheid in het algemeen. Dit kan verhelderend werken binnen het laatste hoofdstuk, over mannen en vrouwen binnen het huwelijk.

Ik onderzoek welk beeld van mannelijkheid geschetst wordt. Worden mannen eerder als krachtig en rationeel geplaatst, of als lomp en koelbloedig? Worden mannen opgeroepen tot een religieus leven, vanuit de veronderstelling dat zij weinig religieus zijn? Worden mannen als ideale christenen tegenover vrouwen geplaatst? Ik onderzoek welk beeld van vrouwelijkheid geschetst wordt. Worden vrouwen gezien als miskend of als overschat? Worden vrouwen opgehemeld als moreel hoogstaande wezens, zoals in het victoriaanse model? Worden vrouwen neergezet als (spiritueel) zwakke wezens? Ik onderzoek hoe de verschillen tussen mannen en vrouwen gewaardeerd worden. Krijgt het verschil veel aandacht? Wordt er een positief gevolg verbonden aan de verschillen tussen man en vrouw? Welke gevolgen worden in de praktijk verbonden aan de verschillen tussen mannen en vrouwen? Zijn er functies of taken die minder geschikt worden geacht voor een bepaalde sekse?

10.1 Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk*

Nicky en Sila Lee slagen er mijns inziens goed in sekseneutraal te schrijven. In fragmenten waar ik haast een stereotype voorstelling verwacht, blijken zij in staat een zeer neutraal taalgebruik te hanteren, zonder dat dat erg opvallend is. Door het gebruik van algemene termen zoals: *sommigen, anderen, enkelen* en door het gebruik van het sekseneutrale woordje *huwelijkspartner* in plaats van man of vrouw, geven zij aan dat veel voorbeelden die zij geven voor beide partners even goed gelden.

De derde afspraak is die tijd te *beschermen*. Onderbrekingen kunnen ons samenzijn afbreuk doen. De telefoon kan ons opeisen. Sommigen van ons kunnen het niet nalaten om de telefoon op te nemen; anderen vinden het moeilijk om het gesprek kort te houden. (42)

De auteurs werken met stereotypering van de seksen door er grapjes over te maken, ook in de afbeeldingen zijn op humoristische wijze stereotypen verwerkt. Het is niet duidelijk of zij dat doen om de leesbaarheid van het boek met humor te vergroten, of dat zij door middel van grapjes proberen een bepaald beeld neer te zetten. Binnen het deel over communiceren begint een hoofdstuk als volgt:

Onze man of vrouw praat tegen ons over zijn of haar dag. We blijven gewoon naar de televisie kijken of de krant lezen en knorren af en toe even. De telefoon gaat. Het is één van onze vrienden. We leggen de krant neer en luisteren naar ieder woord dat ze zeggen. Onze partner hoort ons geanimeerd antwoorden en ziet hoe belangstellend, meelevend en opgewekt we tijdens het telefoongesprek zijn. (63-64)

Dit is een neutraal stukje tekst, maar de afbeelding die erbij geplaatst is is dat allerminst. Op de afbeelding is de *man* degene die geen aandacht geeft aan de verhalen van zijn vrouw. ¹⁸⁹

¹⁸⁹ Het boek bevat meer afbeeldingen die een stereotype geven van mannen en vrouwen, bijvoorbeeld op de pagina's : 92, 86, 58, 125, 259, 275.

Beeld van mannelijkheid

De auteurs geven aan dat mannen meer moeite hebben met het tonen van emoties dan vrouwen. dit wordt als een negatieve eigenschap van de man gezien. Dat is begrijpelijk, omdat de auteurs grote voorstanders van zijn uitgebreid en nauwgezet met elkaar te communiceren. Zij geven echter ook aan dat het deels aan de maatschappij en de cultuur ligt dat mannen hier meer moeite mee hebben dan vrouwen, het is dus niet per se een essentiële eigenschap. (59)

Wat betreft mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen deze bundel moet genoemd worden dat het verschil tussen de seksen (met uitzondering van bovenstaand fragment) alleen een rol speelt wanneer het thema seksualiteit aan bod komt. De genoemde eigenschappen die ik zal bespreken hebben in het boek van Nicky en Sila Lee dus betrekking op seksualiteit. In de rest van het boek wordt nergens expliciet een onderscheid gemaakt.

Van de man wordt aangenomen dat hij een sterkere geslachtsdrift heeft dan de vrouw. Dit wordt niet gezien als iets wat positief of negatief is, maar wel erkennen de auteurs de problemen die het verkeerd omgaan met deze sterkere drift binnen een huwelijk kan hebben. (233-234) Wat betreft vreemdgaan en trouw zijn is voor mannen pornografie een probleem. De grote beschikbaarheid daarvan op internet en TV speelt daarin een belangrijke rol. (239)

Beeld van vrouwelijkheid

Vrouwen hebben een behoefte aan genegenheid, waaruit hun behoefte aan lichamelijk contact voortkomt. Bij mannen komt het verlangen naar lichamelijk contact voort uit hun behoefte aan seksualiteit. Om die reden reageren vrouwen anders dan mannen op lichamelijke aanrakingen. (101) Wat betreft vreemdgaan en trouw zijn is voor vrouwen fantaseren een probleem, romans en Tv-series en films kunnen hierin een negatieve rol spelen. (239)

Waardering van de verschillen

De auteurs geven in het hoofdstuk over de uitdrukkingen van de liefde aan dat verschillende personen op verschillende manieren hun emoties uiten en hun liefde geven en ontvangen. De meeste verschillen die zij in het boek aanhalen, zijn verschillen tussen individuen. In onderstaand fragment is misschien een verwachtingspatroon voor mannen en vrouwen te zien, maar dan zeer indirect.

Alle vijf de manieren zijn belangrijk om liefde te laten blijken, maar welke is de belangrijkste? Een man kan zijn vrouw heel veel *cadeautjes* geven, maar om zich bemind te voelen heeft zij er misschien allereerst behoefte aan om hem lieve *woorden* tegen haar te horen zeggen. Een vrouw kan misschien in huis heel hard werken voor haar man, maar om haar liefde voor hem te voelen, heeft hij misschien behoefte aan regelmatige *lichamelijke genegenheid*. (82)

De auteurs zien deze verschillen als een gegeven en streven ernaar het geen negatief effect te laten hebben door mensen op elkaar te laten anticiperen. Communicatie en overgave aan de ander staan daarin centraal.

Conclusie

De auteurs geven weinig informatie over hun beeld van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Door een sekseneutraal taalgebruik en sekseneutrale voorbeelden op vrijwel alle gebieden te gebruiken, is nauwelijks een beeld te schetsen van hun verwachtingen van mannen en vrouwen. Uit grapjes, enkele afbeeldingen en enkele voorbeelden zou deze verwachting op te maken zijn. Dat zou echter erg speculatief zijn en gaat bovendien in tegen hun bewuste pogingen de zaken zo individueel mogelijk te beschrijven. In de bundel benadrukken de auteurs dat ieder huwelijk anders is en zij weten dat in de gehele bundel vorm te geven.

10.2 Adelaja, *Huwelijk, werk in uitvoering*

Mannen en vrouwen worden door Adelaja aan de hand van elkaar beschreven. De vrouw is de hulp van de man. Mannen en vrouwen zijn als *aanvullend* op elkaar geschapen door God.(10)

Beeld van mannelijkheid

Adelaja geeft aan dat de man van God bepaalde bekwaamheden ontvangt om een gezin goed te kunnen leiden, aangezien hij als hoofd van het gezin is aangesteld. (11) Naast positieve eigenschappen, noemt hij ook enkele negatieve eigenschappen van de man. Mannen zijn bijvoorbeeld harder in karakter dan vrouwen. Dit is niet positief, daarom is het goed dat een vrouw het hart van de man kan verzachten. (14) Bij de beschrijving van de vrouw als hulp, legt de auteur veel nadruk op het feit dat zij geen 'object van bevrediging voor de man' is en ook geen 'object van vermaak'. Ik maak hieruit op dat hij veronderstelt dat veel mannen hun vrouw wat dit betreft onvoldoende waarderen. Hij roept mannen expliciet op hun vrouw met dankbaarheid, begrip en respect te behandelen. (10-11, 49)

Hij roept mannen op verantwoordelijkheid te nemen voor hun vrouw, hun liefde voor hun vrouw en hun gezin.

Bedenk dat je niet zomaar een man wordt wanneer je achttien wordt. Dat is niet genoeg. Om een man te worden, moet je je verantwoordelijkheden op je nemen. (25)

Bovendien moeten mannen financieel zelfvoorzienend kunnen zijn.

Bent u dertig of veertig jaar en woont u nog steeds bij uw ouders? Kunt u zichzelf dan beschouwen als een echte man? Als u nog niet eens in staat bent om een man te zijn, heb dan geen haast om te trouwen. (28)

Adelaja veronderstelt blijkbaar dat veel mannen deze verantwoordelijkheid niet nemen en hun leven zo inrichten dat zij geen zelfstandigheid bereiken. Hij waardeert dit negatief, en roept dus op tot verbetering. Het valt me op dat er bij Adelaja een groot gat bestaat tussen hoe mannen zouden moeten zijn en hoe mannen werkelijk zijn.

Beeld van vrouwelijkheid

Vrouwen zijn volgens Adelaja zacht en vriendelijk geschapen door God. Hij beschouwt deze eigenschappen niet als de zwakheid van de vrouw, maar juist als haar kracht. (11) De vrouw is gevoeliger dan de man en heeft een 'meer verfijnde psychologische samenstelling'. Daarom hebben vrouwen meer behoefte om dingen met elkaar te delen. Bovendien hebben vrouwen het nodig dat hun partner achter ze staat en veel aandacht en tijd aan hen besteedt. (42)

Vrouwen hebben volgens Adelaja meer behoefte dan mannen om begrepen te worden en waardering te krijgen. Doordat zij actief zoeken naar die waardering, hebben zij de neiging veel te praten. Tegelijkertijd roept Adelaja vrouwen op ook met veel aandacht en prioriteit naar de verhalen van hun man te luisteren. Ook de man heeft waardering en begrip nodig voor onder andere zijn dagelijkse bezigheden. (40) Hij roept vrouwen dus op tegen hun natuurlijke neiging in te gaan.

Adelaja gebruikt stereotypen om vrouwen negatief te portretteren. Hij baseert zijn beeld van de vrouw niet op basis van de Bijbel of een andere bron, maar geeft een generaliserend beeld, op basis van algemeen geldende beelden.

Natuurlijk weet u dat een vrouw twee uur voor de spiegel kan staan om haar haar goed te doen en zichzelf op te maken en dan nog maar vijf minuten over heeft om in gebed aan God te geven. Maar dit gaat rechtstreeks in tegen Gods woord. Want zo'n vrouw zet haar natuurlijke schoonheid op de eerste plek. Daarom beveelt de bijbel dat de vrouw meer zorg moet besteden aan haar inwendige schoonheid dan aan haar uitwendige schoonheid. (21)

Adelaja neemt aan dat eigenschappen die veel mensen als cultureel bepaald of een veralgemenisering beschouwen, door God in de vrouw gelegd zijn. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn dus diepgaand en wezenlijk. God heeft hen op al dergelijke (gedetailleerde) punten verschillend van elkaar gemaakt.

Waardering van de verschillen

De verschillen tussen mannen en vrouwen worden positief gewaardeerd, omdat zij complementair geschapen zijn en hun verschillen door God in hun wezen gelegd zijn.

De vrouw is uit de man genomen. God wil geen scheiding tussen de man en zijn vrouw. Een vrouw is echt een gave van God. God schiep een vrouw voor Adam. Adam had een andere roeping dan zijn vrouw. Daardoor vulden ze elkaar

aan. Daarom ‘**zullen zij één vlees zijn**’. God heeft de man boven de vrouw gesteld en zo hun individuele roeping bepaald. Hij bracht hun relatie in het huwelijk in balans. (10)

Bovenstaand fragment richt zich erg op de man en de vrouw als koppel (en wordt dus het beste toegepast binnen een huwelijk) maar er is wel uit op te maken dat de verschillen tussen mannen en vrouwen volgens Adelaja door God zo bedoeld zijn.

Conclusie

Adelaja maakt een scherp onderscheid tussen mannen en vrouwen. Voo hem zijn de verschillen tussen de seksen essentieel en door God in de mensen geplaatst. De verschillen moeten dan ook positief gewaardeerd worden. Over zowel mannen als vrouwen geeft hij negatieve voorbeelden uit de realiteit die hij tegenover zijn ideaalbeeld plaatst. In het ideale geval zijn vrouwen zacht, vriendelijk en onderdanig en mannen leiders die verantwoordelijkheid nemen voor hun gezin.

10.3 Maasbach, *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk*

Beeld van mannelijkheid

David geeft aan dat het werk van de man een belangrijke rol speelt in het leven van de man. Het brengt echter ook ‘problemen en lasten’ met zich mee. Het is daarom belangrijk dat de vrouw interesse toont in het werk van de man en hem een thuis biedt waar hij kan uitrusten van de inspanningen van zijn werk. (40-41)

David geeft aan dat leiderschap voor mannen belangrijk is. Hij roept daarom vrouwen op de leiding van hun man te erkennen. Tegelijkertijd geeft hij aan dat leiderschap alleen aanvaard moet worden wanneer de man ook bereid is te dienen en de basis van zijn leiderschap de liefde is. (D41,43) Volgens Regina zijn zowel leiderschap als reproductie voor de man belangrijke thema’s. Mannen zijn volgens haar verantwoordelijk voor alle voortplantingsprocessen op aarde.

[...] de man vindt nog altijd zijn grote tevredenheid in zijn leiderschap om alles aan zich te onderwerpen en niet te vergeten in het voortplantingsproces.[...] Dit zijn de redenen waarom de meeste mannen al tevreden zijn met hun maandloon en seks. Maar dat bevredigt niet de verlangens van de vrouw! (R39-40)

Door haar generaliserende schrijfwijze, zet Regina mannen hier mijns inziens neer als simpele wezens. Door ze af te zetten tegen vrouwen schetst zij mannen op een negatieve manier.

David Maasbach beaamt dat mannen meer gericht zijn op seks dan vrouwen. Vrouwen ervaren seks binnen de totale context van het huwelijk, terwijl mannen het soms meer als een losstaand verschijnsel beleven. (D32, R40). Daarom moet de man erop letten zijn genegenheid voor zijn vrouw niet alleen te laten merken wanneer hij behoefte heeft aan seksuele gemeenschap. Voor vrouwen is dit immers kwetsend, voor hen is het belangrijk ook in andere contexten, en in publiek, tekenen van genegenheid te ervaren. (D32, 42) Regina geeft aan dat dit voor mannen bijzonder moeilijk kan zijn, omdat zij ‘moeite hebben hun eigen natuur te begrijpen’. (R40) Zij geeft met deze opmerking mijns inziens een vrij negatief beeld van mannen.

David en Regina verschillen hier in het gewicht dat zij aan het verschil tussen de seksen beschrijven. Waar David vrij luchtig denkt over de gerichtheid van de man op seks en meent dat dit makkelijk wat aan te passen is, ziet Regina de zaak somberder in en richt zij zich scherp op de mannen. Regina geeft een scherp voorbeeld van slechte mannen. Wanneer zij spreekt over de zelfstandigheid van de vrouw, geeft zij aan dat

[...]menig aantrekkelijke vrouw aan zo’n man vastzit waar ze in principe nooit van los zal komen. Misschien waren zij in de veronderstelling dat ze hun lanterfanterende man na het huwelijk wel konden veranderen of verbeteren. Maar dat is als een duif die opmerkte, dat de gier zo vraatzuchtig was en de duif zich voornam om de gier te gaan verbeteren en veranderen. (onderstr. TdR)

Ik maak hieruit op dat zij veronderstelt dat veel mannen geen goede mannen zijn. Haar verwoording van deze aanname is bepaald niet mals. Zij geeft overigens ook aan in haar werk veel vrouwen tegen te komen die getrouwd zijn met ‘slechte’ mannen. (R17)

Beeld van vrouwelijkheid

Regina stelt dat vrouwen door God als zelfstandige wezens geschapen zijn. Zij geeft aan wat dit betreft tegen een algemeen gedragen gedachte in te gaan en een onderwerp aan te snijden dat voor veel problemen heeft gezorgd. Veel vrouwen zijn een huwelijk aangegaan met een man zonder wie zij veel beter af waren geweest. Zij waren echter in de veronderstelling dat de vrouw een man nodig heeft om een compleet leven te hebben. Volgens Regina is dit een gevaarlijke misvatting. (R16)

David geeft aan dat vrouwen bepaalde prioriteiten hebben, die zij op orde moeten hebben. Die prioriteiten zijn haar man en haar gezin. Wanneer die prioriteiten in orde zijn, kan zij ook mogelijkheden aangrijpen zich ten dienste van anderen in te zetten. (D41)

Vrouwen zijn volgens David Maasbach emotioneel ingesteld. De eerste behoefte van de vrouw is dan ook de voortdurende bevestiging van de liefde van haar man voor haar. (D42) Regina stelt dat het voor vrouwen belangrijk is hun uiterlijk goed te verzorgen, omdat dit hun zekerheid vergroot. (R41) Zij vindt dat het de plicht van vrouwen is om er altijd mooi uit te zien en zich goed te verzorgen. (R43) Tegelijkertijd geeft zij aan dat veel vrouwen soms te graag mooi willen zijn en daardoor vergeten dat innerlijke schoonheid veel belangrijker is. (R44)

Waardering van de verschillen

Mannen en vrouwen verschillen van elkaar, omdat God hen zo geschapen heeft. Maasbach neemt aan dat dit bewust zo gedaan is, met het oog op de verschillende functies die zij naast elkaar moeten vervullen. (D42) Ook Regina geeft aan dat man en vrouw allebei uniek zijn en allebei geschapen zijn met het oog op de verschillende rollen die zij binnen de schepping moeten vervullen. (R39) Regina erkent dat de verschillen tussen mannen en vrouwen de relatie vaak moeilijk maakt, maar dat de verschillen *bedoeld* zijn om een balans te creëren. (R39)

Conclusie

David en Regina Maasbach werken met een scherp onderscheid tussen mannen en vrouwen. Zowel negatieve als positieve eigenschappen worden voor beide seksen aangehaald. Opvallend is dat Regina veel negatiever over mannen schrijft dan over vrouwen, en in lichtere mate is dit ook bij David het geval. Voor het boek is gekozen voor een aanpak waarbij vrouwen er net wat positiever vanaf komen.

In het ideale geval zijn mannen leiders die zich wat aanpassen aan de verlangens van hun vrouw, en houden vrouwen zich bezig met hun eerste prioriteit van zorg voor kinderen en echtgenoot. De verschillen tussen man en vrouw zijn door God bedoeld en moeten daarom positief gewaardeerd worden, al is dit soms moeilijk.

10.4 Young, *The Marriage mirror, Reflecting God In Your Marriage*

Young spreekt in een vrij neutraal taalgebruik, onder andere door het veelvuldig gebruik van het woordje *spouse*. Daardoor doet hij voorkomen alsof de meeste dingen die hij schrijft, bedoeld zijn voor zowel mannen als vrouwen. Hij maakt echter veel gebruik van opmerkingen en voorbeelden die in mijn ogen bijzonder stereotype zijn. Ik vermoed dat hij de stereotypen gebruikt als humor, om zijn betoog wat toegankelijker te maken, maar het kan ook zijn werkelijke beeld van mannen en vrouwen verraden. Hoe het ook zij, hij heeft er geen moeite voor gedaan ook in zijn voorbeelden neutraal te schrijven.

Instead of lashing out when your husband forgets your birthday, show forgiveness. When your wife says, “Not tonight, honey,” don’t get bend out of shape. Understand her feelings. It is in these brief moments that you can demonstrate to your spouse that your marriage isn’t built on fleeting feelings or selfish desires. (35)

Beeld van mannelijkheid

Young zet mannen negatief neer. Hij veronderstelt dat zij lui van aard zijn.

When I think about sloths, I think about guys. Guys are basically lazy. Not many women struggle with this particular vice, but I know a lot of guys are this way. (61)

Niet alleen zijn mannen lui van aard, ze zijn ‘weird’.

Singles guys, the longer they balk at marriage, have this gravitational pull towards weirdness. For some reason, guys, (especially singles) have the innate ability to isolate themselves from relationships. But the more isolate themselves, the

weirder they get. [...] Guys, we need women to keep us from getting weird. We need women to help us with our fashion, to show us that our white tube socks don't match our dark suit pants. We need the polite correction when she sees that our nostril hair is long enough to braid. (61-62)

Hij neemt bijzonder overdreven voorbeelden, waarin mannen geschetst worden als totaal hulpeloze wezens, die zonder de invloed van vrouwen brute barbaren zouden zijn.

Mannen zijn volgens Young sterk geneigd tot seks. Hoewel zowel mannen als vrouwen volgens Young seksuele wezens zijn (57). Benadrukt hij de drang tot seksualiteit bij mannen.

Husbands can surprise their wives with a clean house and a five star dinner. Wives can trade their "not tonight" nightgown for something a little more inviting. We have to continue to break our tendencies to be comfortable, to be predictable in marriage. (82)

Beeld van vrouwelijkheid

Vrouwen staan meer in contact met hun gevoelens en emoties dan mannen. Young vindt dit negatief, omdat het hun mogelijkheid tot het bekennen van schuld beperkt. (85) Vrouwen hebben moeite met het bekennen van schuld en sorry zeggen. Young geeft aan dat dit de lastigste eigenschap van vrouwen is, omdat het een goede relatie vaak in de weg staat. (84) Dit strookt goed met zijn algemene visie op gevoelens, die hij beschouwt als ondergeschikt aan Gods orde. (79-80)

Waardering van de verschillen

Mannen en vrouwen zijn door God verschillend geschapen vanwege de verschillende functies die zij innemen binnen zijn orde. De verschillen tussen mannen en vrouwen worden dus niet als een probleem neergezet. In de anekdotes haalt Young de verschillen wel aan, en roept hij steeds op meer begrip voor elkaar te hebben. Verder besteedt hij weinig aandacht aan de verschillen, hij maakt dat onderwerp niet expliciet.

Conclusie

Young maakt weinig onderscheid tussen mannen en vrouwen. Hij veronderstelt dat de verschillen tussen man en vrouw door God in de schepping zijn geplaatst. Hij portretteert vooral enkele negatieve eigenschappen van mannen en vrouwen. Hij verwijt zowel mannen als vrouwen tevel gericht te zijn op seks, vooral in het geval dit niet binnen een huwelijk speelt. Hij verwijt mannen bovendien *weird* te zijn en zich te snel te isoleren. Hij verwijt vrouwen een te grote hang naar hun emoties en hun koppigheid wanneer zij sorry moeten zeggen. Aan een ideaalbeeld voor mannen of vrouwen besteedt hij geen aandacht. Zijn boek richt zich op het echtpaar als geheel en gebruikt dus een ideaalbeeld voor 'de christen' ongeacht van welke sekse.

10.5 Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*

De auteurs van *Making a Marriage* doen hun best sekseneutraal te schijven. Wanneer zij de lezer vragen stellen of een algemeen statement maken, maken zij gebruik van een dubbel persoonlijk voornaamwoord om de parter aan te wijzen.

How many times do we invest in our relationship with our spouses by meeting them at their point of need? When we come home from work, do we see how we can lift their loads by helping out, or do we quickly escape to our favorite hobby or to the TV room? Compassion calls us to personal involvement – to notice the need and become involved. (134) (onderstr. TdR)

Door ook gebruik te maken van voorbeelden die tegen de verwachting ingaan, maken zij nog duidelijker dat veel zaken niet zozeer verbonden zijn aan mannen of vrouwen. Zo geven zij een voorbeeld van een vrouw met een topbaan, van wie de man veel huishoudelijke taken op zich nam en erg zorgzaam was voor haar. (117) Deze anekdote wordt als voorbeeld gegeven van hoe partners voor elkaar klaar kunnen staan.

Problemen die zich binnen een huwelijk kunnen voordoen, worden neutraal en afstandelijk beschreven. Hierin speelt het verschil tussen mannen en vrouwen geen rol.

Beeld van mannelijkheid

Aan de hand van een verhaal waarin een vooroordeel over mannen naar voren komt, wordt een voorbeeld gesteld aan de man. In het voorbeeld meende een vrouw, dankzij gebeurtenissen uit haar jeugd, dat ‘alle mannen altijd vertrekken’. Met haar partner leeft ze echter in de belofte dat zij elkaar eeuwig trouw blijven. Haar vooroordeel is ze daardoor kwijtgeraakt.(34) Ik veronderstel dat de auteurs hiermee willen aankaarten dat dit beeld van mannen bestaat, maar dat de realiteit anders *zou moeten zijn* en in veel gevallen anders *is*.

Beeld van vrouwelijkheid

Het boek bevat enkele anekdotes die voldoen aan het verwachtingspatroon van de rolverdeling tussen man en vrouw. Zo vertelt een vrouw die ontevreden was over haar huwelijk, op advies van een oudere vrouw minder over zichzelf te denken, en er meer naar te streven de behoeften van haar man te vervullen. Dit verbeterde haar huwelijk naar eigen zeggen enorm. Deze anekdote staat in de context van het thema ‘wederzijdse onderwerping’ en zegt dus niet specifiek iets over mannelijkheid of vrouwelijkheid.(44-47) Wel is tussen de regels door te lezen, dat het probleem van de man was, dat hij teveel aandacht had voor zijn werk en onvoldoende voor zijn gezin. De vrouw hechtte teveel waarde aan haar eigen wensen, en te weinig aan die van haar man en gezin.

Waardering van de verschillen

De auteurs benadrukken dat mannen en vrouwen zijn gelijk zijn aan elkaar, omdat ze als koppel (samen) geschapen zijn naar het beeld van God, volgens Gen. 1. Ze worden beiden gezegend en door hem aangesproken.(12-13) Het verschil tussen mannen en vrouwen wordt pas een feit aan het eind van het tweede scheppingsverhaal, in Gen. 2. Mannen en vrouwen zijn apart van elkaar geschapen zodat zij binnen het huwelijk weer kunnen éénworden. ‘Volledig mens zijn’ is volgens de auteurs zowel gedifferentieerd zijn over de twee seksen, als tot een eenheid gemaakt binnen het huwelijk. (16-17) Er wordt in het boek verder weinig aandacht besteed aan de verschillen tussen mannen en vrouwen. Dat mannen en vrouwen verschillen wordt dan ook niet expliciet benoemd als een te overwinnen weerstand binnen een huwelijk. Hiervoor spreken de auteurs expliciet over het samengaan van twee personen/persoonlijkheden. (105)

Conclusie

Het verschil tussen mannen en vrouwen is volgens de auteurs bewust door God in de mens gelegd, zonder een hiërarchische betekenis, opdat man en vrouw samen één geheel kunnen worden. Er wordt geen aandacht besteed aan het beeld van bestaande mannen en vrouwen, noch aan een voorbeeld voor hoe mannen en vrouwen zouden moeten zijn. Zowel het taalgebruik als de voorbeelden richten zich op de combinatie van man en vrouw.

10.6 Conclusie

De verschillen tussen mannen en vrouwen liggen volgens alle auteurs met Gods bedoeling in de natuur van de mens. De verschillen tussen de seksen moeten dan ook positief gewaardeerd worden, ook al geven sommige auteurs aan dat dit soms lastig is. Niet elke bundel besteedt aandacht aan de vraag, hoe mannen en vrouwen in de praktijk verschillen en hoe zij zouden moeten zijn binnen de orde waarin God hen bedoeld heeft. Nicky en Sila Lee, Ed Young en de auteurs van *Making a Marriage* geven neutrale voorbeelden en hanteren een seksenneutraal taalgebruik. Maasbach en Adelaja spreken zich meer uit over hoe mannen en vrouwen in de praktijk zijn en hoe zij in het ideaalbeeld zouden moeten zijn. Zij gebruiken negatieve voorbeelden van zowel mannen als vrouwen, die zij afzetten tegen hun ideaalbeeld. Zowel Young als Nicky en Sila Lee geven ook stereotype voorbeelden van mannen en vrouwen, waarbij de negatieve voorbeelden de overhand nemen. Dit lijkt voornamelijk bedoeld als humor, om de toegankelijkheid te vergroten. Tegelijkertijd verraadt het een achterliggend verwachtingspatroon.

11. Mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen het huwelijk

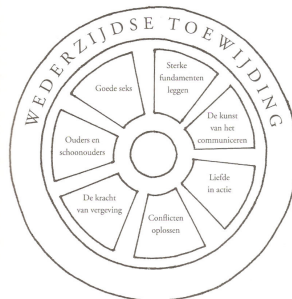
Binnen dit laatste hoofdstuk wil ik aandacht geven aan de visies op mannelijkheid en vrouwelijkheid die de auteurs binnen het huwelijk propageren. Het is belangrijk hoe de auteurs naar het huwelijk kijken en hoe zij de verschillende seksen daarin een plaats (willen) geven. Ik zal binnen dit hoofdstuk vooral de twee kernbegrippen uit de literatuur, *male headship* en *female submission* behandelen.

De volgende vragen komen binnen dit hoofdstuk aan bod. Welk beeld schetsen de auteurs van het huwelijk? Is het huwelijk iets waarnaar iedereen moet streven, of is het iets wat slechts aan sommigen gegeven is? Is het een geestelijk verbond, een verbond op basis van de Bijbel of een sociaal construct? Is het huwelijk vooral mooi of vooral moeilijk? Welke betekenis wordt er aan het begrip *male headship* toegekend? Valt het binnen het *breadwinner-homemaker* model? Wordt de man gezien als spiritueel leider? Wordt de man gezien als *decision maker*? Welke rol speelt het begrip verantwoordelijkheid? Welke betekenis wordt aan het begrip *female submission* toegekend? Is er sprake van *mutual submission*? Wordt er gebruik gemaakt van ‘verzachtende metaforen’? Is er sprake van een bepaalde uitwerking per deelgebied van het huwelijk? Is er sprake van een gunstig effect van de onderwerping (*submission as sacrifice*)? Binnen welke categorie van denken over gender binnen het huwelijk vallen de auteurs? Zijn zij essentialistisch of egalitair, conservatief of liberaal? Of vallen zij binnen de Pinkster- en Evangelicale traditie in de grote middenmoot van neo-traditioneel denken?

11.1 Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk*

Beeld van het huwelijk

Nicky en Sila Lee schetsen het huwelijk als een verbintenis tussen twee mensen met ‘eenwording’ als doel; het hoogtepunt van het huwelijk is dan ook de seksuele gemeenschap. (26, 224, 227) Het huwelijk is bovendien een geschenk van God en omdat die de bron van liefde is, speelt hij noodzakelijk een rol binnen een goed huwelijk. (137, 140, 271) De auteurs gebruiken het ‘huwelijks wiel’ om aan te geven welke aspecten van het huwelijk belangrijk zijn. Hieruit is direct op te maken dat het huwelijk in hun ogen betrekking heeft op het gehele leven, God in het huwelijk een centrale plaats inneemt en het huwelijk een zaak is van *wederzijdse* toewijding en wederzijdse inspanning. (19)

De auteurs schetsen het huwelijk als een verbintenis die de nodige frustratie en moeite met zich meebrengt, maar tegelijkertijd heel mooi kan zijn. Zij benoemen de moeite en inspanning die beide personen moeten doen om het huwelijk op lange termijn succesvol te laten zijn. (108)

Interpretaties van *male headship*

Nicky en Sila Le gebruiken de tekst uit Efeze, die doorgaans gebruikt wordt om *male headship* en *female submission* te verdedigen, in de context van seksualiteit. Ze geven aan dat de passage eigenlijk niet alleen over seksualiteit gaat maar in bredere zin over het huwelijk spreekt.

Seksuele gemeenschap is de meest intieme manier om onze liefde aan onze man of vrouw te tonen en dat houdt in dat we offers voor elkaar brengen. Een echtpaar moet leren zich aan elkaar over te geven. (229)

Hieruit maak ik op dat de auteurs neigen naar *mutual submission*. Zij gebruiken de bekende tekst mijns inziens *expres niet* om de standaardstap richting *male headship* te maken.

Het is hierbij belangrijk dat binnen het boek van de auteurs het verschil tussen mannen en vrouwen pas in het hoofdstuk over seksualiteit aan bod komt. In de rest van het boek wordt weinig onderscheid gemaakt en gelden alle tips en raadgevingen sekseneutraal. Hieruit maak ik op dat zij er een sterk egalitair beeld van de seksen op nahouden, waarin *male headship* automatisch geen belangrijke rol kan spelen.

Dit leidt ertoe dat zij zich ook niet uitspreken over spiritueel leiderschap van één van de partners of over de rol van *decision maker* voor de man. Het *breadwinner-homemaker* model wordt buiten enkele voorbeelden waarin het simpelweg de stand van zaken binnen het betreffende koppel is, niet genoemd, noch aangemoedigd. Het begrip *verantwoordelijkheid* krijgt geen speciale aandacht (overigens ook niet in een sekseneutrale uitleg).

Interpretaties van *female submission*

De auteurs geven aan dat binnen een goed huwelijk sprake is van een toenemende afhankelijkheid. (27) Bovendien concluderen ze op basis van de houding van Jezus, die mannen en vrouwen als gelijkwaardig aan elkaar waardeerde, en de brief van Paulus aan de Efeziërs, dat binnen een huwelijk sprake moet zijn van wederzijds respect. Zij zetten hier het hiërarchische model van het huwelijk uit de tijd van Jezus scherp af tegen een christelijk huwelijk op basis van gelijkwaardigheid. (138)

Uit het gebruik van de passage over het bekende stuk in Efeze (228), concludeer ik dat de auteurs aansturen op wederzijdse onderwerping. Doordat zij benadrukken dat de passage niet alleen over seksualiteit spreekt, maar zij hem wel binnen die context gebruiken, is er volgens mij geen sprake van een onderverdeling in verschillende gebieden van het leven. Ze roepen hier dus op basis van Efeze impliciet op tot wederzijdse onderwerping in alle onderdelen van het huwelijk, en die boodschap strookt met de boodschap die zij in de rest van het boek afgeven.

Uit een voorbeeld over de taakverdeling binnen hun eigen huwelijk, waarin Sila haar mening geeft over het moederschap en de onderwaardering daarvan binnen de maatschappij, maak ik op dat de auteurs zelf een tijd lang volgens het *breadwinner homemaker* model hebben geleefd. (91) Op andere plaatsen in het boek spreken zij over het bestaan van twee carrières.

Tijdens de jaren waarin we onze kinderen opvoeden, als we aan van alles en nog wat moeten denken en er ook nog minstens één carrière is waar we rekening mee moeten houden, kunnen we heel gemakkelijk ons huwelijk verwaarlozen. (29)

Categorie van denken over gender.

De auteurs kaarten aan dat Jezus tegen de tijdsgeest in ging met zijn denken over mannen en vrouwen, zij benadrukken dat hij mannen en vrouwen gelijk aan elkaar waardeerde. (138)

Het voorbeeld van Jezus volgen betekent dat we elkaar moeten respecteren en elkaars mening op prijs moeten stellen.

Het sluit de mogelijkheid uit dat de man of vrouw aan de partner zijn of haar wil oplegt bij beslissingen die hen beiden aangaan. (138-139)

Op basis van dit fragment en hun continue oproep tot wederzijds begrip, wederzijds handelen, wederzijds aanpassen en wederzijdse onderwerping, concludeer ik dat Nicky en Sila Lee er zowel in hun theorie als in de aanbevolen praktijk een erg egalitair beeld van de seksen op nahouden. Zij weten dit in hun boek consequent toe te passen op alle aspecten van het huwelijk en in alle tips en handreikingen die zij hun lezers geven.

Conclusie

Het huwelijk is een geschenk van God, waarin hij dan ook een centrale plaats moet innemen om het tot een succesvolle verbintenis te maken. Het huwelijk is een proces van wederzijdse toewijding. Dit is een kernbegrip dat zij consequent weten toe te passen in hun theorie. De termen *male headship* en *female*

submission spelen dan ook geen rol in het beeld dat zij schetsen van het huwelijk. De verschillen tussen man en vrouw spelen slechts een rol binnen seksualiteit. Er is geen sprake van aan één persoon toegekend spiritueel leiderschap, noch van praktisch leiderschap. Tegelijkertijd spreken de auteurs zich niet expliciet uit over de rol van man en vrouw bij het maken van keuzes. Alles valt binnen hun theorie onder de noemer van wederzijdse onderwerping. Het is dan ook niet verwonderlijk dat binnen hun boek de individuele persoonlijkheden een grote rol spelen. Zowel in de verhalen over hun eigen leven als die over de levens van anderen, ligt de oplossing van het ‘probleem’ vaak in de erkenning en acceptatie van de andere persoon, waarbij diens sekse irrelevant is.

11.2 Adelaja, *Huwelijk, werk in uitvoering*

Beeld van het huwelijk

God heeft de man en de vrouw gemaakt zodat zij elkaar kunnen aanvullen en niet alleen zijn. Het huwelijk wordt door Adelaja gezien als een door God gegeven verschijnsel en een belangrijk onderdeel van de scheppingsorde. Het huwelijk is verbonden met de geestelijke wereld en dus geen sociaal construct. (10, 39) Adelaja roept zijn lezers op alleen te trouwen wanneer zij daar klaar voor zijn. Hij maakt mannen die menen niet aan de verplichtingen van het huwelijk te kunnen voldoen verwijten, maar roept hen op niet te trouwen. (18, 25, 28, 34) omdat hij ook aangeeft dat God de mens bedoeld heeft om zich binnen een huwelijk voort te planten, denk ik dat Adelaja veronderstelt dat het huwelijk niet voor iedereen is weggelegd, hoewel het eigenlijk wel de bedoeling is dat een man trouwt. (13)

Interpretaties van *male headship*

De man is volgens Adelaja door God aangesteld als hoofd van het gezin. Dat betekent niet dat de man superieur is aan de vrouw, want iedereen is gelijk voor God. Man en vrouw hebben elk hun eigen functie en daarin is de man boven de vrouw geplaatst. (10-12)

Mannen moeten echter niet over hun vrouwen willen heersen omdat zij de leider van het gezin zijn. Zij moeten erkennen dat de vrouw zeer hoog geplaatst is en haar liefdevol en met respect behandelen. Mannen moeten hun vrouw liefhebben, en wanneer nodig zelfs hun leven voor haar geven. (10, 21, 49)

Mannen moeten het gezin kunnen voorzien in alle materiële noden. Volgens Adelaja moet een man pas trouwen als hij kan voorzien in huisvesting en onderhoud van het gezin. (28) Vrouwen kunnen ook wel een betaalde baan hebben (43, 65), maar dat maakt hen geen *breadwinner*. Hun prioriteit ligt immers bij de taak die God hen gegeven heeft, en dat is een goede huisvrouw te zijn. (22)

Bij Adelaja hangt *headship* samen met het maken van keuzes. De vrouw moet haar man erkennen als hoofd in ‘alle zaken en beslissingen’. Beslissingen moeten echter alleen genomen worden nadat samen overlegd is. (12)

Voor Adelaja hangt mannelijkheid samen met het nemen van verantwoordelijkheid. De man kan alleen een goed hoofd van zijn gezin zijn, als hij verantwoordelijkheid neemt voor zijn gezin. Verantwoordelijkheid ligt bij Adelaja in het *kunnen* liefhebben met een opofferende liefde. (25)

Bovendien moet de man als leider van het gezin het geestelijk hoofd van het gezin zijn. (25) Hij moet de *priester* van het gezin zijn. Dat betekent volgens Adelaja dat hij het gezin van geestelijke leiding voorziet en zijn vrouw aanmoedigt om naar de kerk te gaan. (29)

Interpretaties van *female submission*

Adelaja roept op tot een wederzijdse onderwerping, die ingaat tegen wat gebruikelijk is in de (op het zelf gerichte) huidige tijd. Hij meent dat God man en vrouw bij elkaar plaatst om hen ernaar te laten streven elkaar wederzijds te behagen. (17)

Tegelijkertijd roept hij vrouwen expliciet op zich te onderwerpen aan hun man.

Een vrouw moet zich onderwerpen aan haar man. Ongehoorzaamheid zal een vrouw geen goed doen, noch voegt het toe aan haar schoonheid; het verlaagt haar alleen. De bijbel vertelt ons dat de man het hoofd van het gezin is en dat de vrouw zich aan hem moet onderwerpen, wanneer de vrouw van haar man houdt, zal ze zich aan hem onderwerpen. (48-49)

Hij is hier erg strikt in en ageert tegen vrouwen die hier niet in mee willen gaan.

Een vrouw is niet geroepen om orders te geven aan haar man, maar om achter hem te zijn, hem achterna te gaan. [...] Als een vrouw niet wil dat haar man het hoofd van het gezin is, zou ze niet met hem moeten trouwen. Ze zal op een andere moeten wachten, die meer initiatief toont en een sterkere persoonlijkheid is. Iemand die in staat is haar te leiden. Alleen wanneer een vrouw haar man accepteert als hoofd zal er voortdurend harmonie in het gezin zijn. (20)

Van verzachtende metaforen is nauwelijks sprake. Hij gebruikt de uitspraak dat een schip geen twee kapiteins kan hebben (19) als een *argument*, niet als een verzachtend element. De onderwerping wordt er niet glansrijker van voor de vrouw, noch wordt er een voordeel in gelegd.

Wat betreft de taakverdeling van werk binnenshuis doet hij geen aanname, maar stelt dat huwelijkspartners die in overleg moeten bepalen. (44) Tegelijkertijd geeft hij aan dat de vrouw de leiding heeft over het huis en de man zich hierin aan haar moet onderwerpen. De man blijft echter het uiteindelijke hoofd van het gezin. (12, 66)

Categorie van denken over gender

Adelaja benadrukt dat hoewel vrouwen als *ondergeschikt* geplaatst zijn aan hun man, omdat de man als hoofd moet dienen voor de vrouw, mannen en vrouwen in de geestelijke wereld gelijkwaardig zijn.

Aan haar zijn dezelfde rechten gegeven in de geestelijke wereld als aan u. Zij is op geen enkele manier lager dan u, want in Christus is er noch man, noch vrouw. “**Gij allen zijt immers één in Christus Jezus**” (Galaten 3:28). Iedereen is gelijk voor God. God heeft u gewoon samengevoegd om hulp en partner van elkaar te worden. God heeft uit een rib van de man een vrouw gemaakt, zodat de man altijd zal weten dat de vrouw afhankelijk is van hem, zoals hij dat is van haar. (12)

Adelaja benoemt het hiërarchische aspect van de *headship submission* verdeling binnen het huwelijk. Hij roept op tot veel respect voor de vrouw en ook tot onderwerping van de man aan de vrouw op bepaalde gebieden (namelijk in het huishouden).

Adelaja is een essentialist. Hij benoemt het in de schepping gelegde onderscheid tussen man en vrouw en wil dit zo direct mogelijk vormgeven. Hij neigt een beetje naar een neo-traditioneel standpunt, doordat hij bijvoorbeeld over het maken van keuzes zegt dat de man moet overleggen met zijn vrouw alvorens een beslissing te nemen. Het is echter geen sterke neiging, van verzachtende metaforen of *sacrificial submission* is geen sprake.

Conclusie

Het huwelijk is een door God ingesteld onderdeel van de scheppingsorde, waarin mannen en vrouwen zich moeten voegen. *Male headship* speelt een centrale rol binnen een christelijk huwelijk en bestaat uit het voorzien in zowel materiële als psychische noden, het geven van spirituele en geestelijke leiding, het nemen van beslissingen en het dragen van verantwoordelijkheid voor zowel het slagen van het huwelijk als voor de vrouw en de kinderen. Binnen een huwelijk is sprake van wederzijdse onderwerping, omdat de man op basis van de Efeze-tekst de vrouw moet liefhebben met een opofferende liefde. Nog veel meer is er echter sprake van onderwerping van de vrouw aan de man. *Female submission* is een kernbegrip binnen het christelijke huwelijk en bestaat uit een radicale onderwerping aan de man, het uit handen geven van belangrijke beslissingen en het toepassen van een houding van gehoorzaamheid. Adelaja roept op tot het *breadwinner homemaker* model, waarbij een vrouw een betaalde baan kán hebben, maar zij daarnaast volledig *homemaker* moet zijn en in naam ook nooit ‘ook’ *breadwinner* kan worden.

11.3 Maasbach, *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk*

Beeld van het huwelijk

David Maasbach noemt het huwelijk een heilige instelling van God. Man en vrouw zijn voor elkaar gemaakt als partners die elkaar compleet maken. (D6-8, D29) Met een onomkeerbare belofte worden zij aan elkaar verbonden. Het is daarom noodzakelijk klaar te zijn voor het huwelijk op het moment van trouwen. (D11) David Maasbach geeft aan dat het huwelijk niet voor iedereen weggelegd is. Dat sommige mensen hun leven lang ongetrouwd zullen blijven, doet niets af aan de compleetheit van hun

leven. David en Regina geven bovendien allebei aan dat het beter is niet te trouwen, dan te vroeg of met de verkeerde persoon te trouwen. (D6, R17) De auteurs geven aan dat een gelukkig huwelijk niet vanzelfsprekend is. De man en de vrouw moeten allebei erg hun best doen om het te laten slagen. (D8, D59, R13) Het is echter een bereikbaar ideaal. (D43)

Interpretaties van *male headship*

David Maasbach spreekt zich expliciet uit voor het leiderschap van de man. Het is belangrijk dat de man *voelt* dat hij de leider is. De vrouw speelt hierin een rol door hem in die positie te ‘aanvaarden, respecteren en waarderen’. (D41) Hieruit maak ik op dat leiderschap bij Maasbach een proces van *interactie* is.

Regina geeft over het leiderschap van de man aan, dat het in de geschiedenis vaak verkeerd is opgevat. Zij wil er graag een andere interpretatie aan geven.

God heeft de man nooit opgedragen om het commando over zijn vrouw te voeren, maar om haar lief te hebben als zichzelf, zoals Christus de bruid liefheeft. En in deze liefde ligt de rol van de man om het hoofd te zijn en de vrouw zal de liefde en de warmte ervaren, als ze zich onderwerpt aan de leiding van haar man. Daarbij is het uitermate belangrijk, dat de onderwerping een geheel vrije keuze is. (R7)

Het leiderschap van de man valt in navolging van Christus binnen de opofferende liefde. De man moet zijn vrouw liefhebben ‘met heel zijn hart’ en daarin ligt zijn leiderschap. (R8) Op basis van Rom. 5:25-28 concludeert ook David dat mannen zich *naast* hun vrouw moeten opstellen en niet boven haar. Zij moeten hun vrouw ‘liefhebben met een dienende en gevende liefde zoals Christus de bruid liefheeft’. (D43) Het leiderschap van de man wordt door de auteurs blijkbaar niet graag als autoritair en hiërarchisch beschouwd

David Maasbach schetst een beeld van *breadwinner homemaker* model wanneer hij schetst hoe man en vrouw elkaar gelukkig kunnen maken. Vrouwen maken hun man gelukkig door interesse te tonen in zijn werk. ‘Het werk van de man maakt immers een groot deel van zijn leven uit’. (D40) Ook Regina geeft aan, op basis van het scheppingsverhaal, dat de man zijn tevredenheid vindt in werk. (R40) Hieruit maak ik op dat het genereren van inkomsten in de ogen van de Maasbach’s doorgaans de taak van de man is en het huishouden en het verzorgen van de kinderen de taak van de vrouw.

David Maasbach geeft overigens aan dat vrouwen wel *kunnen* werken binnen een betaalde baan, wanneer zij ‘vanwege hun financiën verplicht zijn’ te werken. De vrouw kan dit werk echter niet in conflict laten komen met haar eerste verantwoordelijkheden. (D40) Over zijn eigen situatie geeft David Maasbach echter op een heel positieve wijze een ander beeld:

Omdat wij kinderen hebben en samen in het werk des Heren arbeiden, doen wij thuis ook alles samen. We voelen dat heel goed aan. Als wij thuiskomen en zij pakt de stofzuiger, ga ik niet zitten of liggen, maar doe bijvoorbeeld de afwasmachine. Als zij niet kookt, kook ik of andersom, of we halen iets. We doen alles samen en zijn elkaars gelijke! (D42-43)

Regina verbindt het leiderschap aan de man aan het maken van keuzes. Zij geeft aan dat wanneer een echtpaar een keuze moet maken, beide partners een verschillende mening kunnen hebben die zij naar elkaar moeten communiceren.

Wanneer beide partners de zaak duidelijk, open en eerlijk met elkaar bekeken en doorgesproken hebben, ligt de verantwoordelijkheid bij de man om de uiteindelijke beslissing te nemen.

De man heeft van God de autoriteit gekregen om de uiteindelijke keuzes te maken en de vrouw dient die autoriteit te erkennen. (R8-9)

Interpretaties van *female submission*

Regina Maasbach geeft op basis van 1 Petrus 3:1 aan dat het binnen een huwelijk gepast is dat een vrouw zich onderwerpt aan haar man. Zij benadrukt hierbij echter, dat deze onderwerping een geheel vrije keuze van de vrouw is. (R7) Dit hangt ongetwijfeld samen met haar overtuiging dat de vrouw een zelfstandig geschapen wezen is en ook ongetrouwd een ‘compleet’ leven kan leiden. (R18)

Naast de keuzevrijheid die de vrouw heeft, benadrukt Regina het feit dat de vrouw op termijn de vruchten zal plukken van haar keuze tot onderwerping. De onderwerping aan haar man levert haar liefde en warmte

op (R7) Zij roept haar lezeressen dus op tot *sacrificial submission*. Regina gaat mijns inziens heel ver in deze onderwerping. Zelfs wanneer ze aangeeft hoe imperfect veel mannen zijn en hoe dat vrouwen kan schaden of kwetsen, roept ze vrouwen op zich te onderwerpen. (R40-41)

David Maasbach heeft veel aandacht voor het naar elkaar toegroeien in intimiteit. Het is Gods bedoeling dat huwelijkspartners zowel een geestelijke, emotionele als lichamelijke intimiteit ervaren. (D10) David geeft de meeste aandacht aan deze intimiteit op seksueel vlak. Binnen dit gebied van het huwelijk roept hij op tot wederzijdse onderwerping. Man en vrouw moeten zich inleven in de wens van hun partner en zich aanpassen.(D32)

Wat betreft de taakverdeling van man en vrouw binnen het huwelijk, is het opmerkelijk dat de man een grote rol speelt in de opvoeding. De auteurs stellen dat wat betreft de opvoeding van hun kinderen mannen en vrouwen aan elkaar gelijk zijn. (R25) Regina roept vaders op tijd en aandacht hebben voor hun kinderen. (R33-35)

Categorie van denken over gender

David en Regina houden stellig vast aan het *headship submission* model. Zij doen er echter beiden hun uiterste best voor dit uit te leggen binnen een liefdevolle benadering vanuit Efeze. De man als hoofd moet zijn vrouw liefhebben met een opofferende liefde en bereid zijn voor haar te sterven. De auteurs vallen mijns inziens in de categorie van neo-traditionalisme. Zij houden vast aan de terminologie van *headship* en *submission*, maar maken gebruik van argumenten om het vorm te geven op basis van gelijkwaardigheid. Zij gebruiken hiervoor verzachtende woorden, een onderverdeling in verschillende gebieden van het leven en *submisison as sacrifice*.

Conclusie

Het huwelijk is een heilige instelling van God, een levenslange verbinding voor hen aan wie het gegeven is. Binnen dit verbond is de man boven de vrouw gesteld als leider. Hij mag zich echter niet autoritair opstellen en moet haar dienen met een opofferende liefde. Het leiderschap van de man is verbonden aan het genereren van inkomsten en het maken van keuzes. Over spiritueel leiderschap wordt niet gesproken. De onderwerping van de vrouw ligt erin te *kiezen* voor de onderwerping aan de man. De vrouw moet keuzes aan haar man uit handen te geven; zij mag inspraak hebben in zijn *overwegingen*, niet in zijn *beslissing*. Op seksueel gebied is er sprake van wederzijdse onderwerping. Opmerkelijk is het standpunt dat de auteurs innemen over opvoeding. Zij stellen dat mannen en vrouwen in de opvoeding als gelijken aan elkaar zijn. Regina benadrukt dat vaders een belangrijke rol te spelen hebben in de opvoeding van hun kinderen.

11.4 Young, *The Marriage mirror, Reflecting God In Your Marriage*

Beeld van het huwelijk

Het huwelijk wordt door Young gedefinieerd als een ‘verbond tussen man en vrouw voor God’. (71) Young roept zijn lezers actief op om te trouwen. Hij geeft af op volwassenen die ‘terugdeinzen’ voor het huwelijk en het uitstellen tot zij op een hogere leeftijd zijn.(51) Hij neemt hierbij aan dat het huwelijk en de *nuclear family* de standaardoptie voor het leven zijn, omdat het in de Bijbel verondersteld wordt. (55)

Binnen het huwelijk neemt seks een centrale plaats in, omdat God het huwelijk ervoor heeft bestemd en seks heeft bestemd voor het huwelijk. Het is een bovennatuurlijke ervaring waarin het echtpaar God kan leren kennen. De eenwording die seks ondersteunt, is echter niet alleen een fysieke eenwording, maar een veel diepere en meer intieme eenwording. Young roept de lezers op te streven naar eenwording op alle verschillende gebieden. (58)

Kinderen zijn binnen een huwelijk heel belangrijk, maar mogen niet de eerste plek innemen. Young roept zijn lezers op de prioriteiten bij God en de partner te houden en niet in de valkuil van kinderen als eerste en enige aandachtspunt te vallen. Hij ondersteunt dit met het feit dat een goede relatie van de ouders heel belangrijk is voor het welzijn van de kinderen. (40-41)

Young benadrukt dat het huwelijk niet alleen iets moois is maar geeft aan dat het voor beide partijen moeite en *werk* kost om een huwelijk succesvol te laten zijn. (73)

Interpretaties van *male headship*

Young geeft aan dat God binnen het huwelijk een orde geplaatst heeft voor de positie en de taken van de man en de vrouw. Hij benadrukt daarbij dat dit niet betekent dat de ene sekse superieur is aan de ander, maar dat zij verschillen in functie. Het leiderschap is daarbij aan de man gegeven (80) Zijn interpretatie van *headship* is er een van dienend leiderschap en opofferende liefde, waarin verantwoordelijkheid een belangrijke term is.

Husbands take their cue from Jesus Christ to love their wives as Christ loved the Church. I don't know of anything in life more difficult than that responsibility. Husbands are called to die to themselves so that the wife is loved, secure and able to flourish. Also the husband is called the head of the home, and the one who ultimately follows the leadership of Jesus Christ. (80)

De man moet bovendien zijn gezin, onder de leiding van Christus, beschermen tegen 'de stormen van het leven'.(80) Hieruit maak ik op dat de man de richtinggevende rol moet nemen, wat volgens mij samenhangt met het spiritueel leiderschap dat beschreven is in de literatuur. Young maakt dit echter niet expliciet.

Interpretaties van *female submission*

Young roept op tot wederzijdse opofferingsgezindheid en overgave.

Marriage is the same way. It requires sacrifice, selflessness and surrender. Marriage is all about spiritual maturity. Spiritual maturity isn't a selfish endeavor. It's others-driven. (63)

Over *female submission* spreekt hij niet. Wanneer hij de passage uit Efeze bespreekt, behandelt hij alleen *male headship*. De enige passage waarin hij zich specifiek tot vrouwen richt, gaat over het begrip vergevingsgezindheid. (84-85)

Wat betreft de taakverdeling binnen het huwelijk geeft hij seksenutrale voorbeelden, door gebruik te maken van een mengsel van verwachte en onverwachte taakverdelingen. Hierdoor krijgt de lezer het idee dat het huishouden en de zorg voor kinderen binnen het huwelijk gedeelde taken zijn.

When you say "I do" you have to think about where you leave your clothes and your dishes – do you pick up after yourself or let him do it? You have to think about your spouse when your baby deposits another gift in his diaper – do you change it or leave it for her? (64)

Categorie van denken over gender

Young gebruikt de term *headship* voor mannen, maar houdt niet vast aan *female submission*. Dit is hoogst opmerkelijk, omdat men doorgaans beide begrippen uit de passage in Efeze neemt en ze als twee complementaire termen beschouwt. Young kiest er blijkbaar bewust voor zich niet uit te spreken over onderwerping van de vrouw aan de man.

De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn in zijn ogen door God gemaakt. De termen onderwerping en verantwoordelijkheid gebruikt hij seksenutraal. Ik maak hieruit op dat hij ergens tussen een egalitair en een essentialistisch standpunt in hangt. Hij hanteert echter geen onderscheid tussen zijn theorie en zijn praktijk, waardoor het niet kloppend zou zijn hem een neo-traditionalist te noemen.

Conclusie

Het huwelijk is een door God ingesteld verbond waarin seks een grote rol speelt. Mannen en vrouwen hebben binnen dit verbond elk een eigen positie en functie, maar staan daarmee niet in een hiërarchisch verband, zij zijn gelijk aan elkaar. Young beschouwt de man als hoofd van het gezin, waaruit zijn verantwoordelijkheid voor spirituele leiding voortvloeit. Van broodwinnerschap of de verantwoordelijkheid voor keuzes is geen sprake. Evenmin is er sprake van *female submission*, het huwelijk is bedoeld voor wederzijdse onderwerping.

11.5 Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*

Beeld van het huwelijk

Het huwelijk wordt binnen *Making a Marriage* niet beschouwd als een sociaal construct maar als een door God ingesteld gegeven waarvan we de inhoud vanuit de Bijbel kunnen kennen. (33) Het huwelijk heeft de eenwording van man en vrouw als doel. God heeft de seksen complementair geschapen met als doel hen weer bijeen te brengen in het huwelijk. (16)

To be fully human in the Hebrew mind is to be both sexually differentiated as a male or female and to be united via marriage. (17)

Hieruit blijkt de enorm hoge waardering die de auteurs van het huwelijk hebben. Het is voor de mens een logische keuze om te trouwen en deze 'completeid' te zoeken. Binnen deze eenwording speelt intimiteit een belangrijke rol. Intimiteit moet binnen het huwelijk beleefd worden op intellectueel, sociaal, emotioneel, spiritueel en lichamelijk vlak. Doordat de verschillende gebieden samenhangen, is het slagen van de juiste mate van intimiteit op ieder gebied van belang. (107-108)

De bundel benadrukt het belang van de *nuclear family* als leefvorm. Deze wordt beschouwd als een zegen voor de kinderen die daarin geboren worden en opgroeien. (39) Kinderen spelen een zeer belangrijke rol binnen een huwelijk. De lezers worden opgeroepen hun kinderen het goede voorbeeld te geven en bovendien het mooiste geschenk dat zij kunnen krijgen, door een liefdevolle relatie te hebben met hun partner. Daar hoort bij dat de echtgenoten tijd en aandacht hebben voor elkaar, en alleen gefocust zijn op hun kinderen. (119)

De auteurs geven aan dat het huwelijk niet alleen iets moois is, maar dat het ook moeilijk is een huwelijk succesvol te laten zijn. (105) Er zijn echter genoeg manieren om het goed te maken en te houden. De meeste tips zijn zeer praktisch van aard (107-122) maar de auteurs geven aan dat ook spirituele hulp noodzakelijk is (122, 125-142).

Interpretaties van *male headship*

De methode spreekt zich, op basis van de scheppingsverhalen uit Genesis, stellig uit tegen hiërarchische verhoudingen binnen het huwelijk. De auteurs maken een onderscheid tussen het samenzijn van man en vrouw voor en na de zondeval en concluderen dat de hiërarchie in het spel kwam met de zondeval. Christenen zijn bevrijd van deze zonde en moeten dus streven naar een huwelijk zoals dat binnen het paradijs bestond. De enige hiërarchie die daarin bestaat is een hiërarchie tussen de mens en God. (22) De auteurs roepen daarom op tot een onderwerping van het huwelijk aan Christus. Beide partners dienen een *commitment* aan te gaan met Christus, wat uitwerking zal hebben op hun functioneren als echtbaar in de buitenwereld. (126-128)

De auteurs gebruiken verschillende argumenten om het idee van hiërarchie te ontcrachten. Er wordt benadrukt dat de vrouw voor de man als helper geschapen is, maar dat dit niet betekent dat zij inferieur aan hem is. Feitelijk heeft ieder mens een helper nodig, daarom wordt de helper (*ezer*) ook gemaakt voor *Adam* (mens) (14) Er wordt met bijzonder veel aandacht naar de tekst in Efeze gekeken. De auteurs stellen dat de tekst vaak ten onrechte gebruikt is om de dominantie van mannen over hun vrouw te verdedigen. Aan de hand van een grondige analyse van de tekst concluderen de auteurs dat van hiërarchie ook in deze passage geen sprake is. (26)

Wat betreft *male headship* benadrukken de auteurs dat het in ieder geval niet kan gaan om een dominante vorm van leiderschap. In navolging van Christus moeten mannen zich een dienend leiderschap aanmeten, met een grote opofferingsgezindheid, en hun vrouw liefhebben als hun eigen lichaam. (26) Tegelijkertijd noemen de auteurs dat deze (mate van) liefde ook van vrouwen gevraagd moet worden.

Interpretaties van *female submission*

Er worden een aantal Bijbelse principes gegeven die mannen en vrouwen moeten volgen binnen hun huwelijk. Er wordt gesteld dat God de mensen wederzijds afhankelijk van elkaar gemaakt heeft. De volgende regels worden daarom geformuleerd:

- *God made us interdependent*

- *Men are blessed by wives and are to please, honor and love them.*
- *Women are blessed by husbands and are to please, honor and love them.*
- *Wives and husbands are to look after each other's best interests.* (108-109)

De auteurs roepen ook op basis van Efeze op tot wederzijdse onderwerping.

Surely the application is not that one gender is to submit and other gender is to love. Rather, the application is that our marriages are to be an example of the relationship that exists between Christ and the Church. Both parties are to love and submit. (27-28)

Tot slot roept de methode op basis van succesverhalen uit de praktijk op tot wederzijdse onderwerping.

Happily married couples often tell us about their commitment to meeting the other person's needs rather than worrying about their own wants. For these couples, the death to the self has become the life of a healthy and fulfilling marriage. [...] Making a marriage work is about serving your spouse rather than worrying about whether or not your spouse is serving you. (44-45)

Opmerkelijk genoeg is het *voorbeeld* dat bij deze passage gebruikt wordt het voorbeeld van een vrouw die leert dat zij zich meer moet onderwerpen aan haar echtgenoot. Het gevolg daarvan is uiteindelijk een transformatie van zowel zichzelf als de echtgenoot. Er is dus misschien eerder sprake van *submission as sacrifice* dan van *mutual submission*. Nergens in de methode wordt echter expliciet opgeroepen tot onderwerping van de vrouw, waaruit ik opmaak dat bovenstaande voorbeeld eerder een 'ongelukkig geplaatst fragment' is dan een achterliggende verwachting van een onderwerping die niet geheel wederzijds is.

Categorie van denken over gender

In *Making a Marriage* zetten de auteurs zich af tegen de veronderstelde hiërarchie tussen mannen en vrouwen. Op basis van Gen. 1 beargumenteren zij een Bijbelse gelijkheid van mannen en vrouwen.(12) Op basis van het woord *ezer* in Gen. 2 leggen ze uit dat de vrouw als hulp voor de man geenszins als ondergeschikt beschouwd moet worden. (14) Op basis van het Nieuwe Testament geven zij aan dat de enige hiërarchie die voor mannen en vrouwen bestaat, de hiërarchische verhouding tegenover God is. (22) De methode verdedigt een egalitaire visie op man en vrouw en is hierin consequent, zelfs wanneer zij daarvoor de interpretatie van Bijbelse passages zoals men die doorgaans gebruikt moeten loslaten en de passage van een andere interpretatie moeten voorzien.

Conclusie

Het huwelijk is door God ingesteld om man en vrouw bijeen te brengen in een staat van compleetheid die op geen andere wijze te verkrijgen is. Binnen het huwelijk zijn man en vrouw gelijk aan elkaar. Er is dan ook geen sprake van hiërarchische verhoudingen, waardoor *male headship* bij voorbaat de 'zachtere' invulling van opofferende liefde krijgt. Dezelfde opofferende liefde wordt vervolgens ook van vrouwen verlangd, zodat *male headship* een vrij lege term blijft. Onderwerping dient wederzijds plaats te vinden.

11.6 Conclusie

Nicky en Sila Lee en de auteurs van *Making a Marriage* geven in hun werk blijk van een overtuigd egalitair beeld op de seksen. De verschillen tussen mannen en vrouwen krijgen weinig aandacht en men pleit voor een model van wederzijdse onderwerping. Binnen dit kader is geen plaats voor *male headship*. Sunday Adelaja en David en Regina Maasbach houden sterk vast aan de termen *male headship* en *female submission*. Omdat David en Regina Maasbach zich meer aanpassen aan 'moderne praktijken' zijn zij sterker neo-traditioneel en komt Adelaja meer in de buurt van de categorie van de gender essentialisten. Young staat op zichzelf door zijn uitzonderlijke gebruik van de passage uit Efeze, waar hij wel een *male headship* uit afleidt, maar geen *female submission*. In combinatie met zijn seksistisch taalgebruik levert dit een uitzonderlijk beeld op. Ik denk dat hij pleit voor een situatie van wederzijdse onderwerping, maar niet goed loskomt van bestaande verwachtingspatronen. Hierdoor is zijn standpunt moeilijk te plaatsen ten opzichte van het standpunt van de andere auteurs.

12. Conclusie

Eigenschappen van de beweging

Uit de eigenschappen van de beweging komen bepaalde aspecten sterker terug in de analyse van het materiaal dan andere aspecten. Uiteraard komt *gender* als een zeer aanwezig en sterk structurerend element naar voren, wat ongetwijfeld samenhangt met het thema van de onderzochte literatuur. De wens tot het scheppen van orde krijgt in de ene bundel meer aandacht dan in de andere, maar alle bundels spreken wel van een door God in de schepping gelegde orde.

De nadruk op de Heilige Geest, genezing en de onmiddellijke ervaring van God, komt niet in iedere methode even sterk naar voren. Dat is heel logisch, omdat binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging aan de ene kant van het spectrum gemeentes bestaan die zeer Bijbelvast zijn en weinig nadruk leggen op de werking van de Heilige Geest (of in ieder geval het ervaringsaspect daarvan), en aan de andere kant van het spectrum gemeentes die veel meer aandacht hebben voor de Heilige Geest dan voor de Bijbel. Het onderscheid dat hierin tussen de verschillende auteurs bestaat, is belangrijk voor het begrijpen van de standpunten op andere thema's.

Het door Griffith benadrukte therapeutisch samenzijn is in de bundels nauwelijks terug te vinden, maar wel in de manier waarop deze cursussen worden gebruikt. Niet alle boeken die geanalyseerd zijn, zijn geschreven als cursus, maar voor zover zij als cursus gebruikt worden, passen zij naadloos in het schema van therapeutische groepswerking. In het geval zij niet bedoeld zijn voor een cursus in groepsverband, dan vallen zij onder de noemer *counselings literatuur* wat als een aanverwante categorie beschouwd mag worden.

Visies op de rolverdeling

Binnen de beweging bestaan meerdere visies op de rolverdeling tussen de seksen. Momenteel hangt het grootste deel van de beweging het standpunt van neo-traditionalisme aan. Binnen dit standpunt bestaat een verschil tussen de theorie en de praktijk. Binnen het discours houdt men vast aan de gedachten van de traditionelen, in de praktijk lijkt men meer op de *egalitarians*. Bovengenoemde groepen vormen de uitersten van het spectrum. Een klein deel heeft een egalitair beeld van mannen en vrouwen en geeft dit ook vorm in de levensstijl. Een ander klein deel is zeer conservatief in denken én handelen en houdt vast aan een strikt onderscheid tussen mannen en vrouwen.

De visie op de seksen en de bijbehorende rolverdeling, krijgt vorm op drie niveaus binnen het leven van de vrouw. Het speelt een rol in de gemeente als geheel, het speelt een rol in het vrouwen netwerk waar zij hoogstwaarschijnlijk toe behoort en het bepaalt de vorm die haar huwelijk aanneemt.

Binnen de gemeentes van de Pinkster- en Evangelicale beweging bestaat een duidelijk onderscheid in taakverdeling, waarvoor vaak een onderscheid wordt gemaakt tussen intellectuele en emotionele of persoonlijke taken, zowel binnen de dienst als in de rest van het kerkelijk werk. Dit onderscheid maakt dat bepaalde functies voor vrouwen niet gemakkelijk te vervullen zijn.

Binnen het vrouwen netwerk speelt het begrip *submission* een grote rol. Vrouwen roepen elkaar op tot onderwerping aan hun man, omdat het bijvoorbeeld een voordeel oplevert. Bovendien verhogen vrouwen binnen het netwerk in hun discours zowel de rol van het moederschap als de taak van *homemaking*. Dit bevestigt niet alleen de taakverdeling voor de seksen, maar bemoedigt de vrouwen ook *binnen diezelfde taakverdeling*.

Binnen het netwerk bemoedigen vrouwen elkaar, geven *empowerment* binnen de kaders die er zijn. Het netwerk is hooguit 'passief rebels', en verschilt daarin van de *biblical feminists* die expliciet aansnijden wat hen niet zint. Binnen het netwerk spreekt men zich vaak negatief uit over (al dan niet Bijbels) feminisme, terwijl grotendeels dezelfde problemen aan bod komen. Tegelijk met de bevestiging van de bestaande rolpatronen die binnen het netwerk plaatsvindt, biedt het netwerk immers een uitlaatklep voor frustratie die bestaat over diezelfde rolpatronen. Vrouwen kunnen er terecht met hun weerstand en hun

ergernis, delen hun frustraties en moeilijkheden en weten daar op die manier een positieve draai aan te geven zodat zij met nieuwe moed terugkeren naar hun plek binnen het systeem.

Binnen het huwelijk bestaan een aantal belangrijke termen die een format voor het huwelijk bepalen zoals de beweging dat graag zou zien. Het huwelijk draait om *male headship* dat bestaat uit het leiderschap en de verantwoordelijkheid van de man. De man is broodwinner, religieus leider en binnen het huwelijk verantwoordelijk voor de keuzes die gemaakt worden. Het huwelijk draait bovendien om *female submission* waarbij de vrouw zich moet onderwerpen aan haar man, die de keuzes maakt en de spirituele leiding heeft. Tegelijkertijd gebruikt men rondom dit begrip veel trucs en verzachtende elementen. Men maakt gebruik van metaforen die de termen ‘logisch’ maken. Ook door een voordeel te schetsen in de onderwerping, verliest de term de associatie met capitulatie. Het verdelen van het huwelijk in gebieden, waar de onderwerping een andere uitwerking heeft, en het begrip *mutual submission*, maken de praktijk gelijkwaardiger terwijl de terminologie vastgehouden kan worden.

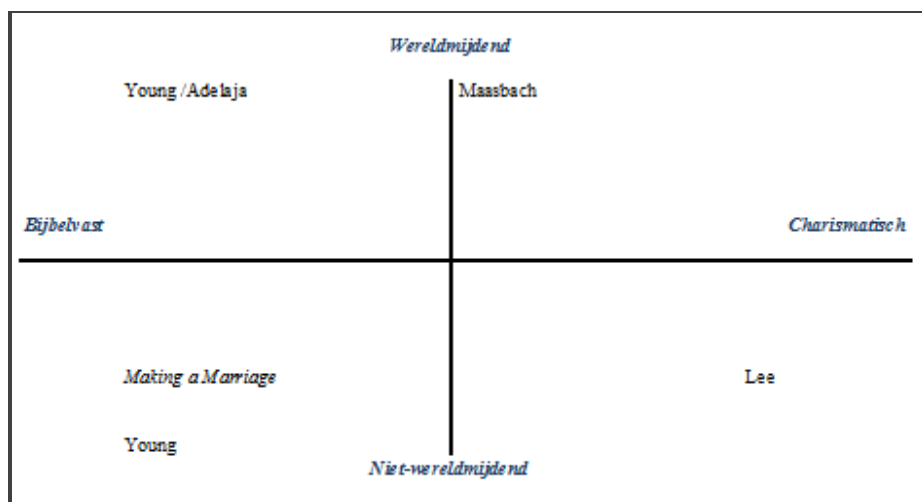
Een aantal elementen rondom de term onderwerping komen zowel in het vrouwenennetwerk als in het huwelijk aan bod. Het vrijmaken van de negatieve connotatie van de term, vindt binnen beide discussies op dezelfde manier plaats. Men spreekt over een voordeel van de onderwerping en bemoedigt de vrouw *binnen de rol die zij heeft*. Binnen deze twee sferen bestaat wel een verschil in de manier waarop men over de man spreekt, in het vrouwenennetwerk behoort deze immers niet tot het publiek.

Wat komt er uit het materiaal

Op basis van de eerste drie hoofdstukken van de analyse van het materiaal deel ik de auteurs en hun boeken in op twee ‘assen’. Op die manier wil ik de boeken tegenover elkaar kunnen plaatsen. Ik heb geen absolute waarden verbonden aan de analyse en ben dus alleen in staat tot ‘relatieve’ plaatsbepalingen.

De eerste as loopt van een zeer grote Bijbelvastheid tot een zeer grote ruimte voor de werking van de Heilige Geest. Het draait er hier niet om dat een beweging slechts waarde toekent aan één van beide aspecten, maar het gaat erom waaraan prioriteit gegeven wordt in geval van conflicterende belangen. Krijgt de Bijbel meer aandacht in het discours, of wordt juist vaak verwezen naar aspecten die te maken hebben met de Heilige Geest

De tweede as geeft weer hoe de beweging zich meent te moeten verhouden tot de buitenwereld. Dit is immers essentieel voor de manier waarop zij haar standpunt zal formuleren. De as loopt van een zeer wereldmijdende houding naar een houding waarin men de wereld niet mijdt, maar hooguit enkele elementen wil vermijden. Ik verbind deze as bovendien met de mate waarin de auteurs naar buiten toe willen treden en zich missionair opstellen vanuit de overtuiging dat buitenstaanders gewonnen moeten worden. Op deze as speelt dus ook de vraag of de buitenwereld als ‘verloren’ of als een missiegebied wordt beschouwd.

As van het charismatisch gehalte

Adelaja, Maasbach en Young gebruiken de Bijbel als enige bron van autoriteit. Daarbij zijn zij ook de drie auteurs die het meest neigen naar een systeem van strakke regels. Ook in *Making a Marriage* geven de auteurs de Bijbel een zeer hoge positie. Zij zijn bovendien zeer geneigd de Bijbel letterlijk te lezen. Voor een alternatieve interpretatie trekken zij dan ook veel argumenten uit de kast. Door hun gebruik van andere bronnen dan de Bijbel, plaats ik hen als minder Bijbels georiënteerd dan Young en Adelaja. Maasbach en Lee geven de meeste redenen om aan hen een hoog charismatisch gehalte toe te schrijven. Bij Lee spelen genezing, transformatie en de onmiddellijke ervaring van God een grote rol. Maasbach zet zich wat af tegen een emotionele benadering en pleit liever voor het handhaven van regels en het zich voegen van een individu in de scheppingsorde. Door de aandacht die de auteurs hebben voor genezing, plaats ik het boek van Maasbach hoger op de as van het charismatisch gehalte dan Young en Adelaja.

As van verhouding tot de wereld

Alle auteurs zetten zich af tegen de wereld en gebruiken een tegenstelling tussen de wereld en het karakter en de wil van God. Door deze tegenstelling komt de huidige samenleving er bij alle auteurs vrij negatief vanaf, waarbij Young het sterkst een afkeurende houding inneemt, wat ik deels aan zijn taalgebruik toeschrijf.

Door hun afkeer van seculiere bronnen, komen Young en Maasbach sterker wereldmijndend over dan de andere drie auteurs. Doordat de bundel van Lee en *Making a Marriage* ook veel verder meegaan in de moderniteit en bovendien beiden ook andere bronnen dan de Bijbel gebruiken, zijn zij in mindere mate wereldmijndend dan de overige drie auteurs. Nicky en Sila Lee gebruiken seculiere bronnen op een positieve manier en in *Making a Marriage* wordt gebruik gemaakt van met het christendom verweven wetenschappelijke disciplines zoals psychologie en sociologie.

Naast een afkeur van de ‘wereldse werkelijkheid’, roepen zowel David en Regina Maasbach als Nicky en Sila Lee op tot het maken van alternatieve keuzes binnen het systeem. Ook *Making a Marriage* volgt deze strategie. De lezers van deze bundels moeten zich niet geheel afzetten tegen de wereld, maar vooral tegen bepaalde aspecten ervan. Door op bepaalde punten in te gaan tegen het in de wereld heersende verwachtingspatroon, moet de christen zich onderscheiden.

Adelaja roept op tot een clustering. Hij meent dat christenen hun heil noch hun vertier moeten zoeken in de buitenwereld en roept hen op zich hiervoor te richten tot de kerk. Dit is een sterke mate van wereldmijding, omdat hij op die manier bewerkstelligt dat meerdere aspecten van het leven van zijn lezers binnen de tegenstelling tussen kerk/God en de wereld aan de kant van kerk/God komen te staan.

Omdat Young niet alleen sterk wereldmijndend is, maar ook graag een transformatie wil bewerkstelligen, is hij lastig te plaatsen op de as. Hij roept echtparen op een spiegelfunctie in te nemen met als doel de buitenwereld te transformeren. Voor hem is de wereld een missiegebied. De boodschap in zijn boek strookt wat dit betreft heel goed met de doelstellingen die zijn kerk zich op de website zegt te stellen.

Visies op mannelijkheid en vrouwelijkheid

Alle auteurs benoemen het feit dat mannen en vrouwen verschillen en alle auteurs schrijven dit toe aan Gods bedoeling en de orde die hij in de schepping gelegd heeft. Maasbach en Adelaja geven aan dat dat betekent dat mannen en vrouwen andere functies te vervullen hebben binnen de schepping en dat dat Gods bedoeling is.

Young en Lee hanteren echter een seksneutrale toon en schrijfwijze en verraden ongeacht hun aanname dat God zowel mannen als vrouwen gemaakt en bedoeld heeft nauwelijks aandacht voor de verdere uitwerking van deze verschillen. Bij Young lijkt dat meer te komen doordat hij zich richt op het echtpaar als geheel en bij Nicky en Sila Lee lijkt het voort te vloeien uit hun neiging ieder individu apart te willen bekijken.

Wat betreft de visie op het huwelijk, tonen Lee en de auteurs van *Making a Marriage* zich stellige *egalitarians*. In beide boeken zetten de auteurs zich dan ook expliciet af tegen de hiërarchie die men in het verleden vaak binnen het huwelijk geplaatst heeft. Ik beschouw ook Young als een *egalitarian*, maar geef daarbij aan dat hij lastig te plaatsen is en in mijn ogen een aantal aparte denkbeelden neerzet die

moeilijk met elkaar te rijmen zijn. Wanneer ik echter probeer daar omheen te lezen, kom ik tot de conclusie dat hij continu oproept tot wederzijdse onderwerping en weinig uitwerking geeft aan de begrippen *male headship* en (vooral niet aan) *female submission*. Maasbach en Adelaja zijn conservatief, waarbij ik eerder Maasbach binnen het neo-traditionalisme plaats dan Adelaja, omdat Maasbach verder meegaat in aspecten van de moderniteit.

Wanneer ik nu probeer om alle vijf de punten die in de analyse aan bod zijn gekomen bij elkaar te brengen, dan kom ik niet tot een compleet sluitend geheel. Wel maak ik eruit op dat de as die het charismatisch gehalte bepaalt, niet veel zegt over de positie op het spectrum tussen een conservatief en essentialistisch beeld op de seksen tot aan een egalitair beeld van mannen en vrouwen. De positie op de as die de houding tegenover de wereld beschrijft, lijkt er meer invloed te hebben.

Maasbach en Adelaja stellen zich beide wereldmijdend op en zijn bovendien vrij conservatief. Zij houden, ook in de praktijk die zij voorschrijven, het meest vast aan de terminologie. Nicky en Sila Lee en de auteurs van *Making a Marriage* stellen zich bepaald niet wereldmijdend op. Zij gaan het meest mee in de moderniteit, vooral door het gebruik van (seculiere) wetenschappen. Zij hanteren tegelijkertijd een egalitair beeld van de seksen. Binnen dit onderscheid valt op dat de meer traditioneel georiënteerde Maasbach en Adelaja zich fermer uitdrukken dan de liberaler georiënteerde Nicky en Sila Lee en *Making a Marriage*. Young past niet goed binnen dit kader, omdat hij mij uiterst egalitair lijkt en tegelijkertijd op bepaalde punten erg wereldmijdend is. Dankzij zijn oproep tot het innemen van een spiegel functie met het oog op transformatie echter, is hij ook weer vergelijkbaar met Lee en *Making a Marriage*.

Wat betreft het missionaire karakter van de auteurs en de bundels is hier nog een interessant punt op te merken. De kerk van Young geeft op de site aan zich te richten op het onderwijzen van niet-christenen, 'opdat zij tot bekering komen'. Ook Nicky en Sila Lee zetten zich daarvoor in, nauw verbonden als zij zijn met het Alpha-netwerk dat dezelfde doelstelling heeft. Het verspreiden van het evangelie is eveneens het doel van de *Nazarene Discipleship Ministries International*, gezien de doelstellingen op hun website, en ook van de *Embassy of the Blessed Kingdom of God for all Nations*, gezien de methode van G12 die zij op hun site zeggen te gebruiken. Ook de *Johan Maasbach Wereldzending* geeft op de website aan 'de wereld als missiegebied te zien'.

In de bestudeerde bundels komt dit lang niet altijd naar voren. De houding die in de bundels tegenover de wereld wordt ingenomen, geeft niet per se precies aan wat de visie en missie van de achterliggende gemeente zijn. Hetzelfde geldt overigens voor de rol die wonderen en de Heilige Geest in de bundel toegeschreven krijgen in vergelijking met wat er daarover op de site geschreven wordt.

Wat tot slot opgemerkt moet worden, is dat in de conservatieve bundels ook merkbaar is dat het in de praktijk brengen van *male headship* en *female submission* op het gebied van *breadwinner* en *homemaker* vooral gehandhaafd worden in die zin dat de man als *primaire* kostwinner geldt en de vrouw als eerste prioriteit haar taak als *homemaker* moet vervullen. Van het feit dat zij daarbij een (al dan niet deeltijd) baan kan hebben, zijn de auteurs op de hoogte. Maasbach en Adelaja laten dit dan ook 'oogluikend' toe en keuren het niet af, zodat zij, naar ik vermoed, grip kunnen houden op de situatie.

Op het punt van beslissingen nemen kunnen zij zich stelliger formuleren, omdat de lezers daar binnenshuis samen over beslissen, externe (zoals financiële) factoren spelen dan geen rol. Het 'samen voorbespreken' van een keuze krijgt echter in deze twee meest conservatieve boeken ook de ruimte.

Hoe sterk de auteurs zich dus ook kunnen uitspreken voor een traditioneel patroon, het is in alle methoden duidelijk dat de lezers mensen uit de hedendaagse tijd zijn. Dat vraagt, ongeacht het denkkader van de auteurs, om enkele 'verzachtende elementen' bij de terminologie.

Terugkoppeling naar de wetenschappelijke literatuur

In alle bundels is in meer of mindere mate een systeem van het door Gallagher geformuleerde *symbolic traditionalism and pragmatic egalitarianism* te vinden. In tegenstelling tot de visie van het seculiere

feminisme, blijkt uit de analyse van dit specifieke genre dat niet zonder meer te spreken is van vrouwen in posities van machteloosheid.

In de eerder genoemde literatuur is door Griffith en Brasher aangewezen hoe vrouwen in een netwerk hun macht vergroten en ingaan tegen een onderdrukkende en beperkende patriarchale structuur. Gallagher noemde een vergelijkbare greep naar macht door een onderscheid aan te wijzen tussen het discours dat binnen de beweging gebruikt wordt en de praktijk die daaraan verbonden wordt. Dit onderzoek bevestigt vooral de positie van Gallagher en geeft aan dat termen als *male headship* en *female submission* door de tijd heen veel van hun hiërarchische invulling verloren hebben. Uit sociologische onderzoeken bleek dat een meerderheid van de echtparen binnen de beweging zich uitspreekt voor een neo-traditioneel model. Ook de literatuur die deze meerderheid leest, lijkt hierop aan te sturen. Dit gebeurt ongeacht het charismatisch gehalte van de achterban. In de traditionele literatuur gebeurt het oogluikender dan in de meer liberale literatuur, waarin zelfs op directe en open wijze gepleit wordt voor een systeem van gelijkheid.

Uit het onderzoek van Brasher bleek dat veel conservatieve vrouwen vinden dat het feminisme in haar strijd om gelijkheid doorschiet en daarmee afbreuk doet aan bepaalde privileges die bij het vrouw-zijn horen wanneer de verschillen tussen mannen en vrouwen op een positieve manier worden erkend.

Deze gedachte komt terug in de literatuur over het huwelijk. Binnen de bundels merk ik op dat waar men aandacht geeft aan de uitwerking van het verschil tussen mannen en vrouwen, deze verschillen volgens de auteurs positief gewaardeerd moeten worden. De auteurs roepen op de verschillen tussen mannen en vrouwen te erkennen en te waarderen, zodat mannen en vrouwen duidelijk van elkaar te onderscheiden blijven en elk een eigen positie in kunnen nemen, in tegenstelling tot het volstrekt egalitaire model dat de (seculiere) feministen in hun ogen nastreven.

Ingersoll richt zich vooral op de taakverdeling tussen mannen en vrouwen binnen de kerk en op academisch vlak. In de geanalyseerde literatuur is daarover uiteraard weinig terug te vinden, maar wel is de manier van *sturing* die zij beschrijft als tegenhanger van *conflict* herkenbaar. Wanneer het gaat om man-vrouwverhoudingen, 'gaat het zoals het gaat' en is verandering moeizaam. *Gender* blijkt in de praktijk van de Pinkster- en Evangelicale beweging een vrij massief en onveranderlijk systeem.

Dit is herkenbaar terug te vinden in de manier waarop Maasbach en Adelaja omgaan met het vraagstuk van betaalde arbeid door de vrouw. Zij geven toe dat het kan gebeuren dat een vrouw een betaalde baan heeft; er kunnen goede redenen zijn (financiën bij Maasbach, bijzondere talenten van de vrouw of financiën bij Adelaja) om als vrouw een betaalde baan te hebben. Maar behalve dat de vrouw een baan vervult, mag er verder niets in het systeem veranderen. De man moet de *breadwinner* blijven en de vrouw dus de *housekeeper*. De taken worden niet opnieuw verdeeld maar de vrouw krijgt er taken bij vanwege de 'bijzondere omstandigheden'. De vanzelfsprekendheid waarmee dit gesteld wordt, geeft aan dat het systeem stevig geworteld is. Het patroon van mannen en vrouwen zal niet snel *als geheel* kritisch bekeken worden.

In de literatuur is ook iets van de *empowerment* die zo karakteristiek is voor het vrouwennetwerk terug te vinden. Bij Aglow richtte die zich niet alleen op het bemoedigen van de vrouwen, maar had zij ook als gevolg dat mannen werden opgeroepen verantwoordelijkheid te nemen en daarmee de 'bevoorrechte positie' van hoofd van het gezin ook echt te verdienen. Dit is sterk terug te vinden bij Adelaja en Young, die mannen oproepen zich krachtig te maken voor hun vrouw en gezin. Dit is opmerkelijk, want binnen het vrouwennetwerk is het duidelijk dat de winst van dit mechanisme aan de kant van de vrouwen valt. In de gegeven situatie levert dit mechanisme hen een grote verbetering. Maar in een boek dat zowel voor mannen als vrouwen is, lijkt het mij een vrij risicovol standpunt waarvan ik me kan indenken dat niet alle lezers er welwillend tegenover staan

Verband met huidige wetenschappelijke discussies

Zowel de onderzoeken van Brasher en Griffith, die een ander beeld geven van de vrouwen binnen de beweging dan het beeld dat liberalen en feministen doorgaans van hen hebben, als de daarop aansluitende conclusie van de analyse van het materiaal, kan verbonden worden aan de actuele discussie die binnen wetenschappelijk onderzoek gevoerd wordt over orthodox islamitische vrouwen. In het boek *Politics of Piety* dat in 2005 werd uitgebracht schetst antropologe Mahmood de tegenstelling tussen onderdrukking van de vrouw en het daar actief tegen in protest gaan en het conformeren aan bepaalde praktijken binnen een *non-liberal system* om daarmee bewegingsvrijheid te verkrijgen.

Het onderzoek van Mahmood is vergelijkbaar van aard met dat van Brasher en Griffith, die ook voor een periode betrokken waren op de religieuze groepering die zij bestuderen. Mahmood was voor een periode van twee jaar betrokken op de *Women's Mosque movement*, een groep orthodox islamitische vrouwen in Cairo, die zich bezighoudt met het bestuderen en uitoefenen van de islamitische doctrine.¹⁹⁰ Mahmood geeft aan dat de *Mosque movement* door feministen negatief wordt beschouwd, vanwege de onderwerpen die behandeld worden en de verbondenheid van de beweging met de Islamitische Revolutie. Deze beweging wordt door seculiere feministen als een achtergebleven cultureel systeem beschouwd, en wordt geassocieerd met sociaal conservatisme en de onderdrukking van vrouwen.¹⁹¹

Mahmood wil in haar onderzoek aandacht geven aan de vormen van (*moral*) *agency* die binnen de niet-liberale beweging bestaan. Zij geeft aan de hand van de *Women's Mosque movement* aan dat er andere manieren gebruikt worden om autonomie en bewegingsvrijheid te winnen dan enkel in de vorm van protest tegen het religieus establishment.¹⁹² Mahmood geeft aan dat een praktijk die in de ogen van een westerling als vrouwonderdrukkend ervaren wordt, in de praktijk van de vrouw die eraan meedoet heel anders beleefd kan worden. Men moet volgens Mahmood meer aandacht schenken aan de motivaties van het individu om zich aan een bepaalde praktijk te conformeren, alvorens een oordeel te vellen.¹⁹³

Mahmood geeft aan dat in het westers denken van de oosterse vrouw een beeld bestaat, als een passief persoon, die onder de dominantie van de moslimman geen enkele ruimte heeft om zich te ontplooiën of eigen initiatieven te ontwikkelen.¹⁹⁴ Dit hangt samen met het negatieve beeld dat de westerling op de Islam en de Arabische wereld heeft. De filosoof Edward Said introduceerde voor dit verschijnsel in 1978 de bekend geworden term *oriëntalisme*, een dualistisch denksysteem waarbij de oosterse en westerse wereld tegen elkaar werden afgezet. Het vrouwonderdrukkend karakter van de Islam is een belangrijk onderdeel van dit beeld, aan de hand waarvan men de Islam binnen het westerse denken lange tijd heeft weggezet als een onderontwikkelde of achterlopende religie. Maar ook in de huidige tijd is er nog sprake van het probleem van oriëntalisme, waarbij de westerse media een belangrijke rol spelen.¹⁹⁵

In Mahmood's onderzoek naar de vrouwenbeweging wordt duidelijk dat de realiteit heel anders kan zijn dan dit beeld vanuit 'het westen'. Vrouwen zetten zich actief en uit eigen beweging in voor een traditionele islamitische doctrine en praktijk. Dit is voor westerse feministen en liberalen lastig te begrijpen, omdat deze doctrine een traditioneel man-vrouw patroon voorschrijft. Het feit dat de vrouwen samen komen in de moskee om elkaar te onderwijzen op het gebied van de Koran en dogmatische principes binnen de Islam, gaat echter in tegen het beeld van de islamitische vrouw als *docile agent* en

¹⁹⁰ S. Mahmood, *Politics of piety: the Islamic revival and the feminist subject*, Princeton: Princeton University Press, 2005, 2.

¹⁹¹ Mahmood (2005), 5.

¹⁹² Mahmood (2005), 5.

¹⁹³ S. Mahmood, *Feminist Theory, Embodiment, and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival*, *Cultural Anthropology*, Volume 16, Issue 2 (May, 2001), 202-236, 225.

Dit naar aanleiding van een voorbeeld van een in Egypte levende vrouw van middelbare leeftijd die door een man gevraagd werd zijn tweede vrouw te worden. Het zou de sociale positie van de vrouw verbeteren op zijn aanbod in te gaan, zij zou er meer respect en meer bewegingsvrijheid mee verkrijgen binnen de context waarin zij leeft. In de ogen van een westerse vrouw is het echter lastig te begrijpen waarom een vrouw zou instemmen met een polygaam huwelijk.

¹⁹⁴ Mahmood (2001), 205.

¹⁹⁵ E. Said, *Orientalism*, London: Routledge & Kegan Paul, 1978, 222.

geeft aan dat er eerder sprake is van een *active agency*.¹⁹⁶ Mahmood geeft aan dat het conformeren aan bepaalde gebruiken binnen een niet-liberaal systeem, wat door westers feminisme als capitulatie aan een vrouwonderdrukkende praktijk wordt gezien, vrouwen in staat stelt op andere gebieden van hun leven hun bewegingsvrijheid te vergroten. Als voorbeeld geeft zij aan dat het dragen van een sluier ertoe leidt dat vrouwen niet (op seksistische wijze) lastiggevallen worden door mannen in de publieke ruimte.¹⁹⁷ Dit is een vergelijkbare constructie als het *submissio as sacrifice* dat Gallagher beschrijft. Het ‘onderwerpen’ aan een bepaald gebruik of doctrine, moet in de praktijk niet gezien worden als ‘capitulatie’ die de machtspositie van de vrouw verslechtert, maar als een *keuze* die haar machtspositie juist *verbetert* en haar bewegingsvrijheid geeft *binnen* het (cultureel) systeem waarin zij leeft.

Mahmood geeft ook aan dat de vrouwen zich hard maken voor het conservatieve systeem vanuit een protest tegen praktijken uit de westerse en seculiere wereld. Opnieuw kan het dragen van een sluier als voorbeeld aangedragen worden van de manier waarop bijvoorbeeld de westerse media omgaat met de beeldvorming van het vrouwelijk lichaam. Indirect is het daarmee ook een verzet tegen de agressieve wijze waarop westerse waarden als universeel worden beschouwd.¹⁹⁸ Dit verzet van de vrouwen past binnen de subcultuur als geheel en vindt ook plaats binnen de Pinkster- en Evangelicale beweging.

De bijeenkomsten van de *Women’s Mosque Movement* zijn niet alleen gericht op het onderwijzen van de islamitische doctrines, maar hebben ook als doelstelling dat de vrouwen elkaar ondersteunen en stimuleren in het uitoefenen van hun religieuze vroomheid in hun dagelijks leven. In de context van deze vrouwen is dit niet gemakkelijk, omdat zij, bijvoorbeeld op hun werk, geconfronteerd worden met andersdenkenden en seculieren.¹⁹⁹ Hierin lijkt de beweging op het door Griffith beschreven netwerk Aglow, waar vrouwen ook de culturele waarden die in de eigen kring gelden verdedigen en elkaar aanmoedigen en ondersteunen in de correcte uitvoering ervan.

Vragen voor verder onderzoek

Ik ben me ervan bewust dat met de analyse van slechts vijf boeken over het huwelijk geen uitputtend onderzoek naar de thematiek is uitgevoerd. De conclusies die ik in dit onderzoek getrokken heb, zijn dan ook op een bepaalde manier van een voorlopige aard en vragen eigenlijk om verder onderzoek.

Het zou interessant zijn een omvattender onderzoek naar het genre te starten. Wanneer op dezelfde wijze een grotere hoeveelheid literatuur geanalyseerd zou worden, zou een completer beeld kunnen ontstaan over de invloed van de positie binnen het spectrum van de Pinkster- en Evangelicale beweging op de visie op mannelijkheid en vrouwelijkheid die in de literatuur uitgedragen wordt en de manier *waarop* die geformuleerd wordt. Wanneer niet alleen de hoeveelheid literatuur maar ook de breedte ervan vergroot zou worden wordt, zou het werk wat over hetzelfde thema in meer liberale christelijke kringen als tegenhanger gebruikt kunnen worden. Op die manier kan een betere schifting gemaakt worden tussen het specifiek Pinkster- en Evangelicale gedachtegoed en meer algemeen gedragen gedachten over het huwelijk en relaties binnen het christendom.

Persoonlijk zou ik het boeiend vinden een dergelijk onderzoek uit te voeren waarbij aandacht bestaat voor het onderscheid tussen gemeentes binnen het spectrum van de Pinkster- en Evangelicale beweging met een migratieachtergrond en andere gemeentes binnen het spectrum. Op die manier kan een verband getrokken worden met de mate van ‘verwesterlijking’ en kan de invloed van zowel de westerse als de niet-westerse cultuur op het denken over de seksen binnen de kerk bestudeerd worden. Ik veronderstel hierbij dat de culturele context van de achterban van de kerk een grote rol speelt in de manier waarop het standpunt van de kerk landt en vorm krijgt.

¹⁹⁶ Mahmood (2001), 207.

¹⁹⁷ Mahmood (2005), 16.

¹⁹⁸ Mahmood (2005), 16.

¹⁹⁹ Mahmood (2005), 156.

Ik heb binnen dit onderzoek gemerkt dat er een discrepantie kan bestaan tussen de inhoud van de literatuur en het karakter van de achterban. Zo was een deel van de bestudeerde literatuur veel minder gericht op aspecten van de Heilige Geest zoals genezing dan binnen de gemeentes die aan de boeken verbonden zijn het geval leek te zijn. Het zou interessant zijn deze discrepantie verder te onderzoeken. Door gebruik te maken van een andere onderzoeksmethode zou een beter beeld van gekregen kunnen worden. Het lijkt mij interessant om niet alleen de literatuur maar ook de *praktijk* van de cursussen te onderzoeken. In dat geval is er sprake van een sociologisch veldwerk binnen deze gemeentes. Er zou aandacht kunnen komen voor de invloed van de cursusleider, de vorm van de cursus en de uitwerking van de cursus in de praktijk van het huwelijk. Door de geschreven cursus te verbinden met de daadwerkelijke cursus, omzeilt men het probleem dat een bundel mogelijk breder geformuleerd is dan dat hij (doorgaans) toegepast wordt.

In het geval er ruimte zou zijn voor een groot onderzoek met een lange veldwerkperiode, zou zelfs het verband gelegd kunnen worden tussen het vrouwen netwerk binnen de gemeenten en de huwelijks cursussen die er gegeven worden. Een vraag die bij het combineren van deze twee praktijken opkomt, is of er aan de terminologie in beide sferen dezelfde invulling gegeven wordt. Aangezien binnen het vrouwen netwerk *empowerment* van vrouwen centraal staat, en dat binnen de cursussen niet het geval is, verwacht ik een (net iets) andere invulling van het begrip *female submission* en ook een andere benadering van de door de man te nemen *verantwoordelijkheid*.

Ik heb kort aangegeven dat er een verband bestaat tussen de huidige discussie rondom *agency* van vrouwen binnen orthodoxe islamitische groeperingen en de Pinkster- en Evangelicale beweging. Beide religieuze groepen hebben te maken met de beeldvorming vanuit seculiere hoek. In beide groeperingen bestaan vrouwen netwerken waarin vrouwen samenkomen, elkaar bemoedigen en bekrachtigen, zonder zich af te zetten tegen het binnen de beweging bestaande rolpatroon voor mannen en vrouwen. Vanwege een gebrek aan precies déze vorm van verzet, ontvangen beide groeperingen kritiek vanuit feministische hoek. Hier ligt een spanningspunt dat voortvloeit uit vooroordelen. Het zou interessant zijn dit mechanisme binnen beide groepen op een vergelijkende manier te analyseren. Ik vermoed dat er meer overeenkomsten bestaan dan op het eerste gezicht het geval lijkt.

Bibliografie

Primaire bronnen

Sunday Adelaja, *Huwelijk, werk in uitvoering* (Successful Marriage Takes Work), Utrecht: St. Bliss Publishing House, 2005.

Nicky en Sila Lee, *Ik ook van jou! Handboek bij een huwelijk* (The Marriage Book), Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2004.

David en Regina Maasbach, *Ik hou van haar/hem, tips voor een succesvol huwelijk*, 's Gravenhage: Gazon Uitgeverij, 2006.

Larry R. Morris (ed.), *Making a marriage, 7 essentials for a strong relationship*, Kansas City: Beacon Hill Press, 2007.

Ed en Lisa Young, *The Marriage Mirror, Reflecting God In Your Marriage*, Dallas, TX: Creality Publishing, 2008.

Overige literatuur

G.A. Almond, R.S. Appleby, E. Sivan, *Strong Religion, The Rise of Fundamentalisms around the world*, Chicago: The University of Chicago Press, 2003.

P.R. Amato, Tension between institutional and individual views of marriage, *Journal of marriage and the family*, Volume 66, Issue 4 (November 1, 2004), 959-966.

R.M. Andersen, *Vision of the disinherited: the making of American Pentecostalism*, New York: Oxford University Press, 1979.

A.H. Anderson, W.J. Hollenweger (ed.), *Pentecostals after a Century, Global Perspectives on a movement in Transition*, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999.

W.J. Hollenweger, *The Black Roots of Pentecostalism*, 33-45.

W.J. Hollenweger, *Rethinking Spirit Baptism: The Natural and the Supernatural*, 164-173.

A. Andersen, *Global Pentecostalism in the New Millennium*, 209-224.

K. Aune, Marriage in a British Evangelical Congregation: Practicing Postfeminist Partnership?, *Sociological review*, Volume 54, Issue 4 (November 1, 2006), 638-658.

K. Aune, Evangelical Christianity and Women's Changing Lives, *European journal of women's studies*, Volume 15, Issue 3 (August, 2008), 277-294.

B.E. Brasher, *Godly Women, Fundamentalism & Female Power*, New Jersey: Rutgers University Press, 1998.

M.L. Bendroth, *Fundamentalism and Gender, 1875 to the present*, New Haven: Yale University Press, 1996.

M.L. Bendroth, Last Gasp Patriarchy: Women And Men In Conservative American Protestantism, *Muslim world*, Volume 91, Issue 1/2 (March 1, 2001), 45-55.

M.B. ter Borg, B. ter Borg, *Zingeving als machtsmiddel, Van zinverlangen tot charismatisch leiderschap*, Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2009.

R. Braidotti, In Spite of the Times: the Postsecular Turn in Feminism, *Theory Culture and Society*, Volume 25, Issue 6 (November, 2008), 1-24.

H.G. Cox, *Fire from heaven: the rise of Pentecostal spirituality and the reshaping of religion in the twenty-first century*, Londen: Cassell, 1996.

B.A. DeBerg, *Ungodly Women, Gender and the First Wave of American Fundamentalism*, Macon: Mercer University Press, 1992.

S.K. Gallagher, *Evangelical Identity & Gendered Family Life*, New Brunswick/New Jersey/London: Rutgers University Press, 2003.

S.K. Gallagher, C. Smith, Symbolic Traditionalism and Pragmatic Egalitarianism: Contemporary Evangelicals, *Families, and Gender, Gender and society*, Volume 13, Issue 2 (April, 1999), 211-233.

- R.M. Griffith, *God's Daughters, Evangelical Women and the power of Submission*, London: University of California Press, 1997.
- A. Van Harskamp, *Het nieuw-religieuze verlangen*, Kampen: Uitgeverij Kok, 2003.
- J.S. Hawley (ed.), *Fundamentalism and Gender*, New York: Oxford University Press, 1994.
- P. Herriot, *Religious Fundamentalism, Global, Local and Personal*, East Sussex: Routledge, 2009.
- C.W. Howland (ed.), *Religious Fundamentalisms and the Human Rights of Women*, Palgrave: St. Martin's Press, 2001.
- J. Ingersoll, *Evangelical Christian women, war stories in gender battles*, New York: New York University Press, 2003.
- S. Mahmood, Feminist Theory, Embodiment, and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival, *Cultural Anthropology*, Volume 16, Issue 2 (May, 2001), 202-236.
- S. Mahmood, *Politics of piety: the Islamic revival and the feminist subject*, Princeton: Princeton University Press, 2005.
- G.M.M. Mostafa, Correcting the Image of Islam and Muslims in the West: Challenges and Opportunities for Islamic Universities and Organizations, *Journal of Muslim minority affairs*, Volume 27, Issue 3 (December 1, 2007), 371-387.
- R.F. Paloutzian, J.T. Richardson, L.R. Rambo, Religious Conversion and Personality Change, *Journal of Personality*, Volume 67, Issue 6 (December 1, 1999), 1047-1080.
- P. Ricoeur, *Oneself as another*, Chicago: The University of Chicago Press, 1992.
- A. DeRogatis, What Would Jesus Do? Sexuality and Salvation in Protestant Evangelical Sex Manuals, 1950s to the Present, *Church History*, Volume 74, Issue 1 (March 1, 2005), 97-138.
- S.D. Rose, Women Warriors: The Negotiation of Gender in a Charismatic Community, *Sociological Analysis*, Volume 48, No. 3 (Autumn, 1987), 245-258.
- M. P. Ryan, A Women's Awakening: Evangelical Religion and the Families of Utica, New York, 1800-1840, *American Quarterly*, Volume 30, Issue 5 (Winter, 1978), 602-623.
- E. Said, *Orientalism*, London: Routledge & Kegan Paul, 1978.
- C. Taylor, *Een seculiere tijd* (A secular age, vertaling M. Stoltenkamp), Rotterdam: Lemniscaat, 2009.
- L.A. Tilly, Women, Women's History and the Industrial Revolution, *Social Research*, Volume 61, Issue 1 (Spring 94), 115-135.
- J.L. Tyson, *The Early Pentecostal Revival, History of Twentieth-Century Pentecostals and The Pentecostal Assemblies of the World, 1901-30*, Hazelwood: Word Aflame Press, 1992.
- J.B. Watson, J.R. Scalen, 'Dining with the devil': The unique secularization of American evangelical churches, *International social science review*, Volume 83, Issue 3/4 (June 1, 2008), 171-181.
- Wilcox, Nock, What Married Women Want, *Christianity today*, Volume 50, Issue 10 (October 1, 2006), 122-126.

Websites

www.aglow.org
www.alpha.org/findacourse
www.bijbelhuis.nl
www.edyoung.com
www.fellowshipchurch.com
www.godembassy.com
www.htb.org.uk
www.maasbach.com
www.marriagestudies.com (bestaat niet meer in augustus 2011)
www.nazarene.org